

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

YIL: 20 SAYI: 49 EKİM - ARALIK 2020

T.C. AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARİ DERGİSİ

Hakemli Araştırma Dergisi

Sahibi

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adına
Meriç ÜNVER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Emre TÖRE

Yönetim ve İletişim

Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi 2177. Sokak No: 10/A
Çankaya – ANKARA
e-posta: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr
web: http://dergipark.gov.tr/spcd

Yayın Türü

Yaygın Süreli Yayın

ISSN

2148-9424

E-ISSN

2651-4265

Grafik Tasarım / Uygulama

Hüseyin DEDE

Yapım

Artı6 Medya Reklam Matbaa Ltd. Şti.
Özveren Sokak No:13/A Demirtepe - Kızılay /ANKARA
Tel: 0312 229 37 41 - 42

Baskı Adedi

600

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi'nde Yayınlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir.
© Her hakkı saklıdır. Dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları sadece Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına aittir. Yazılı ön izin olmaksızın yazıların tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır.

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi üç (3) ayda bir yayımlanır.

TUBİTAK ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

YIL: 20 SAYI: 49 EKİM-ARALIK 2020

T.C. AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

EDİTÖR

Dr. Olgun GÜNDÜZ

EDİTÖR YARDIMCISI

Bengü ÇIKRIK ERKEN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Emre TÖRE

YAYIN KURULU

- Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ALPAYDIN * Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN * İstanbul Şehir Üniversitesi
Doç. Dr. Harun CEYLAN * Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Nergis DAMA * Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Zeki KARATAŞ * Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Aslıhan NIŞANCI * 29 Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. M. Merve ÖZAYDIN * Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK * İstanbul Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

- Doç. Dr. Emrah AKBAŞ * Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK * Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ALPER * Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ERGENE * Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan KÜÇÜKOĞLU * Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat MURAT * İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR * On Yedi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Emine ÖZMETE * Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL * Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Hür Mahmut YÜCER * Sağlık Bilimleri Üniversitesi

*Bu sayfada yer alan isimler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

BİLİMSEL YAZIŞMA

Makaleler ile ilgili tüm soru ve yazışmalarınız için:

Bengü ÇIKRIK ERKEN

e-posta: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr

EDİTÖRDEN

Kıymetli Okurlarımız,

2020 senesinin son sayısı olan 49. Sayımızla yeniden karşınızdayız. Bu sayıdaki çalışmalar farklı disiplinlerden değişik konular hakkında önemli bilgiler ihtiva ediyor. Makalelerin uygulama alanında görev yapan meslek elemanlarına, profesyonellere, alanyazına, akademik çalışma ve tartışmalara katkı sunmasını ümit ediyoruz.

Bu sayımızda 9 çalışmaya yer veriyoruz.

İlk çalışma “*Hemşireler İçin Geliştirilmesi Gereken Bir Çalışma Alanı: Cezaevi Ve Tutukevi Hemşireliği*” ismi ile Ayla Bayık TEMEL ve Zeynep ARABACI tarafından kaleme alınan makaledir. Çalışmada ceza ve tutukevi nüfusu ve sağlık bakım gereksinimleri, cezaevi ve tutukevlerinde yürütülecek sağlık hizmetlerinin önemi ve bu kapsamda cezaevi ve tutukevi hemşiresinin rolleri ve işlevleri ele alınmaktadır. Dünyada ve ülkemizde cezaevlerinde kalan hükümlülere yönelik yürütülen çalışmalarda, endişe, uyku sorunları, depresyon, sigara içme, madde ve alkol bağımlılıkları gibi önemli ruh sağlığı problemi ile karşılaştıkları ve bu problemlerin yanı sıra fiziksel hastalıklarının da olması bu grubun etkili sağlık hizmetlerine gereksinimleri olduğunu gösterdiği ifade edilmektedir. Bu bulgulardan hareketle Ceza ve tutukevi nüfusunda bu sağlık sorunlarının yaygınlığı, birincil, ikincil ve üçüncül sağlık bakım hizmetlerinin bütüncül olarak sunulması açısından ekip hizmeti olarak sunulmasının gerekliliğini ortaya koyduğu ve bütüncül olarak sağlık

hizmetlerinin sunulması için cezaevi ve tutukevi hemşiresinin bu ekibin içinde aktif olarak bulunmasının önemi üzerinde durulmaktadır.

Derginin ikinci çalışması Azize UMMANEL tarafından kaleme alınan “*Batılılaşma Süreci İçerisinde Çocuğun Konumlandırılması: Eğitim, Oyun Ve Çocuk Hukuku Bağlamında Üç Kitap, Üç İnceleme*” isimli makaledir. Bu çalışmada “Çocuklara Hediye”, “Evde Mektep: Oyun ve Oyuncaklar” ve “Çocuğun Vaziyet-i Hukukiyesi” adlı eserler incelenerek dönemin bu kitaplarda konu edilen meselelerine ışık tutulmaya çalışılmaktadır. Nitel bir yaklaşımla yapılandırılmış olan bu çalışmada elde edilen bulgular eğitim, oyun ve çocuk hukuku olmak üzere üç kategori altında irdelenmektedir. İncelenen kitaplarda pozitif bilimlerin önemi, aklın üstünlüğü, bilgiyi sorgulama ve somutlaştırma, oyunun önemi, oyun temelli eğitim yaklaşımının benimsenmesi ve çocuğun hukuki haklarının yeniden düzenlenmesi ile ilgili bilgilerin yer aldığı ifade edilmektedir. Çalışmada Cumhuriyet döneminde yapılan yeniliklerin temelini Cumhuriyet öncesi yıllara dayandığı, bu dönemi anlatan eserlerin gün yüzüne çıkartılması ve Türkçe’ye kazandırılmasının, o döneme tanıklık edebilmemiz açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır.

“*10-14 Yaş Arası Çocukların Çalışan Ve Çalışmayan Anneye Bakışı (İstanbul Örneği)*” ismiyle Büşra ÖKTEN tarafından yapılan çalışma derginin üçüncü makalesidir. Bu çalışmada 10-14 yaş arası çocukların çalışan ve çalışmayan anneye olan bakışları karşılaştırılmaktadır. 319 çocukla yapıldığı ifade edilen bu çalışma bulgularında çalışan annelerin 10-14 yaş arası çocuklarının annenin çalışmasına olan bakışının farklı olduğu, bunun okul türü, ailenin gelir durumu, annenin eğitim seviyesi, büyük anne ve büyük babanın görüşleri gibi etkenlerle değişiklikler gösterdiği ortaya konmaktadır.

Derginin dördüncü çalışması Davuthan GÜNAYDIN tarafından “*Yoksulluk Damgalama Ve Utanma: Sosyal Yardım Ağı Çerçevesinde Bir Araştırma*” ismiyle kaleme alınan makaledir. Bu çalışmada yoksulluğun psiko-sosyal etkilerinden utanma ve damgalanma olgusu araştırılmaktadır. Araştırma bulguları Tekirdağ/ Süleymanpaşa İlçesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’ndan ve Süleymanpaşa Belediyesi Dosteli Aşevi’nden yardım alan yoksullarla yapılan yüz yüze görüşmelere dayanmaktadır. Buna göre utanma duygusunun özellikle yoksul aile çocukları arasında daha fazla hissedildiği bu

durumun çocukların akademik başarılarını ve akranları ile kaynaşmalarını etkileyen bir faktör olduğu ifade edilmektedir.

“*Toplumda Dilencilik Olgusu ve Dilenci Tipi*” ismiyle Olgun GÜNDÜZ tarafından yapılan çalışma derginin beşinci makalesidir. Bu çalışmada dilencilik olgusunun toplumda nasıl var olduğu ve sürdürüldüğü Reşat Nuri Güntekin’in ‘Miskinler Tekkesi’ romanı üzerinden ele alınmaktadır. Kahramanı bir dilenci olan roman, bu kahramanın gözünden dilencililiğin tarihten bugüne geçirdiği değişim dinamiklerini yansıtmaya gücüyle öne çıkmaktadır. Çalışmada dilencilik olgusunun toplumdaki karşılığı ve dilenci tipinin oluşmasına imkan sağlayan etmenlerin neler olduğu gösterilmekte ve bu olguya imkan sağlayan toplumsal bağlam, merhamet, rol, görüntü gibi unsurların dilenci tipinin oluşması üzerinde oynadığı rol analiz edilmektedir.

Derginin altıncı makalesi “*Sendikaların Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme*” ismiyle Esin Cumhur YALÇIN ve Oğuz BAŞOL birlikte kaleme aldıkları makaledir. Bu çalışmada 2017 OECD ülkeleri için sendikal kurumsallaşmanın (sendikal yoğunluk ve toplu pazarlık kapsamı) emek piyasası göstergeleri (uzun dönemli işsizlik oranı, emek piyasasına olan güvensizlik, istihdam oranı ve işe bağlı kazançlar) üzerindeki etkisi konu edilmektedir. Bulgulara bakıldığında, sendikaların kurumsallaşmasının 2017 yılında OECD ülkelerinde negatif istihdam göstergeleri üzerinde bir etkisi bulunmadığı ancak pozitif istihdam göstergelerinin (istihdam oranı ve işe bağlı kazançlar) iyileşmesine katkıda bulunduğu ve pozitif istihdam göstergelerinde meydana gelen değişimin %25’inin sendikal kurumsallaşma tarafından açıklandığı ifade edilmektedir.

“*Sosyal Hizmet Tarafından Keşfedilmeyi Bekleyen Bir Hazine: Pierre Bourdieu*” ismiyle Mehmet BAŞCILLAR tarafından kaleme alınan çalışma derginin yedinci makalesidir. Bu çalışmada Pierre Bourdieu’nun temel kavramları üzerinden gidilerek düşünürün çalışmalarından sosyal hizmet disiplinin ne şekilde yararlanabileceği tartışılmaktadır. Buna göre multidisipliner bir yapıya sahip olan sosyal hizmet disiplininin, Pierre Bourdieu’nun çalışmalarından istifade etmesinin sosyal çalışmacıların vakalara daha geniş bir bakış açısına sahip olmalarına yardımcı olacağı ifade edilmektedir. Değişen toplumla beraber sosyal hizmetin de sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olduğu,

Pierre Bourdieu'nun çalışmaları, alan, habitus, refleksivite, sermaye, doxa, heterodoxa ve diğer kavramların sosyal hizmet literatürü tarafından giderek farkedileceği dile getirilmektedir.

Derginin sekizinci makalesi “alışma Yaşamında Görme Engelli Bireyler: anakkale Örneği” ismiyle Ebru KANYILMAZ POLAT, Bünyamin BACAK ve Fulya KIROğLU'nun birlikte yaptıkları çalışmadır. Bu çalışmada istihdam halinde olan görme engelli bireylerin çalışma yaşamında karşılaştıkları zorluklar konu edilmektedir. Bu amaçla Çanakkale ilinde istihdam edilen görme engelli vatandaşlarla gerçekleştirilen nitel bir araştırma bulgularına yer verilmektedir. Buna göre görme engelli bireylerin kendi deneyim ve görüşleri esas alınarak çalışma yaşamına katılımda ve çalışma yaşamı içerisindeyken karşılaştıkları sorunların nedenleri ve sorunların çözümüne dair beklentilerinin ortaya konulması söz konusu duruma yönelik çözüm odaklı öneriler geliştirilmesine katkı sağlayacağı ifade edilmektedir.

“Türkiyede ki Suriyeli Mültecilere Yönelik Ön Yargı Ve Kalıp Yargıların Türkmenistanlı Öğrencilere Yansımaları” isimli Süleyman YURTTAŞ tarafından yapılan çalışma derginin son makalesidir. Bu çalışmada göç olgusuna bağlı olarak, Suriyeli mültecilere yönelik oluşturulan ön yargı ve kalıp yargıların, Türkiyede öğrenim gören Türkmenistan uyruklu üniversite öğrencilerine yansımalarını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Buna göre Suriyeli mülteciler üzerinden üniversiteye sınavsız geçiş, ücretsiz ve ayrıcalıklı eğitim gibi konularda üretilen ön yargı ve kalıp yargıların, Türkmenistan uyruklu öğrencilere de yansıtılmakta olduğu ve onlar hakkında da benzer tutumlar sergilendiği bulgularına yer verilmektedir.

Çalışmaların faydalı olması temennisiyle iyi okumalar, selamlar...

Dr. Olgun GÜNDÜZ
Editör

İÇİNDEKİLER

Hemşireler İçin Geliştirilmesi Gereken Bir Çalışma Alanı:

Cezaevi ve Tutukevi Hemşireliği

Promotion For Nurses Need An Area of Work:

Prison and Detention Centers Nursing 775

Ayla Bayık TEMEL, Zeynep ARABACI

Derleme

Batılılaşma Süreci İçerisinde Çocuğun Konumlandırılması:

Eğitim, Oyun ve Çocuk Hukuku Bağlamında Üç Kitap, Üç İnceleme

Positioning the Child in the Westernization Process:

Reviewing Books in the Context of Education, Game and Child Law 795

Azize UMMANEL

Araştırma Makalesi

10-14 Yaş Arası Çocukların Çalışan ve Çalışmayan Anneye Bakışı (İstanbul Örneği)

The Perspectives of 10-14 Years Old Children About Mothers

Who is Working and Non-Working (İstanbul Case) 817

Büşra ÖKTEN

Araştırma Makalesi

Yoksulluk Damgalama ve Utanma: Sosyal Yardım Ağı Çerçevesinde Bir Araştırma

Poverty Shame and Stigma: A Research Within the Social Assistance Network 837

Davuthan GÜNAYDIN

Araştırma Makalesi

Toplumda Dilencilik Olgusu ve Dilenci Tipi

The Phenomenon of Beggary in The Society and Types of Beggars 861

Olgun GÜNDÜZ

Araştırma Makalesi

Sendikaların Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri:

OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme

The Impacts of Trade Union on Labor Market: A Research on Oecd Countries 879

Oğuz BAŞOL, Esin Cumhuri YALÇIN

Araştırma Makalesi

A Treasure Waiting to be Discovered By Social Work: Pierre Bourdieu
Sosyal Hizmet Tarafından Keşfedilmeyi Bekleyen Bir Hazine: Pierre Bourdieu 899
Mehmet BAŞCILLAR
Derleme

Çalışma Yaşamında Görme Engelli Bireyler: Çanakkale Örneği
Visually Impaired People in the Working Life: Example of Çanakkale 917
Ebru KANYILMAZ POLAT, Bünyamin BACAK, Fulya KIROĞLU
Araştırma Makalesi

Türkiye'deki Suriyeli Mültecilere Yönelik Ön Yargı ve Kalıp Yargıların
Türkmenistanlı Öğrencilere Yansımaları
Reflections Of Prejudice And Stereotypes Towards Syrian Refugees Upon
Turkestani Students in Turkey 961
Süleyman YURTTAŞ
Araştırma Makalesi

HEMŞİRELER İÇİN GELİŞTİRİLMESİ GEREKEN BİR ÇALIŞMA ALANI: CEZAEVİ VE TUTUKEVİ HEMŞİRELİĞİ

Ayla Bayık TEMEL¹

Zeynep ARABACI²

Öz

Bu makalede ceza ve tutukevi nüfusu ve sağlık bakım gereksinimleri, cezaevi ve tutukevlerinde yürütülecek sağlık hizmetlerinin önemi ve bu kapsamda cezaevi ve tutukevi hemşiresinin rolleri ve işlevleri açıklanmıştır. Ülkemizde halk sağlığı hemşiresinin bir çalışma alanı bu kurumlarda sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde cezaevi ve tutukevi hemşireliği uygulamalarının geliştirilmesi için hemşirelerin istihdamı ve eğitimi yönünde öneriler verilmiştir. Dünyada ve ülkemizde cezaevlerinde kalan hükümlülere yönelik yürütülen çalışmalarda, endişe, uyku sorunları, depresyon, sigara içme, madde ve alkol bağımlılıkları gibi önemli ruh sağlığı problemi ile karşılaştıkları ve bu problemlerin yanı sıra fiziksel hastalıklarında olması bu grubun etkili sağlık hizmetlerine gereksinimleri olduğunu düşündürmektedir. Çalışmalarda cezaevlerinde intihar oranlarında yüksek olduğu noktasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Ceza ve tutukevi nüfusunda bu sağlık sorunlarının yaygınlığı, birincil, ikincil ve üçüncül sağlık bakım hizmetlerinin bütüncül olarak sunulması açısından ekip hizmeti olarak sunulmasının gerkliliğini ortaya koymaktadır. Bütüncül olarak sağlık hizmetlerinin sunulması için cezaevi ve tutukevi hemşiresi bu ekibin içinde aktif olarak bulunmasında önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Cezaevi, Tutuklu, Hükümlü, Sağlık Bakım Hizmetleri, Halk Sağlığı Hemşireliği

¹ Prof.Dr., Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Halk Sağlığı Hemşireliği ABD, E-posta: ayla.bayik@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8727-3279

² Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi Tosya MYO, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, E-posta: arabacizeynep@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2273-6812

BAYIK TEMEL A. , ARABACI, Z. (2020). Hemşireler İçin Geliştirilmesi Gereken Bir Çalışma Alanı: Cezaevi Ve Tutukevi Hemşireliği. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49) , 775-794. DOI: spd.vi.539208

PROMOTION FOR NURSES NEED AN AREA OF WORK: PRISON AND DETENTION CENTERS NURSING

Abstract

This article prison and detention population and health care requirements, the importance of health services in prisons and detention centers in this context, the role and functions of the prison and prison nurse are explained. A study area of public health nurse in our country, in these institutions, recommendations were made for the employment and education of nurses in order to develop prison and prison nursing practices in their implementation of health services. In the studies conducted for convicts staying in prisons in the world and in our country, they encountered important mental health problems such as anxiety, sleep problems, depression, smoking, substance and alcohol addiction, and the fact that they have physical diseases as well as these problems suggests that this group needs effective health services. It is seen that studies emphasize the point that suicide rates in prisons are high. The prevalence of these health problems in the prison population reveals the necessity of providing primary, secondary and tertiary health care services as a team service in order to provide holistic services. In order to provide health services in a holistic manner, it is important that the prison and detention center nurse are active in this team.

Keywords: *Prison, Prisoner, Convict, Health Care Services, Public Health Nursing*

GİRİŞ

Tüm toplumlarda kişisel ya da toplumsal nedenlerle bazı bireylerin yaşamlarında tutuklu ya da hükümlü olma deneyimi yaşaması olasıdır. Türk Dil Kurumu sözlüğü tanımına göre *ceza*, suç işleyen bir kimsenin yaşantısına, özgürlüğüne, mallarına, onuruna karşı yasaların öngördüğü yaptırımdır. *Cezaevi*, “hükümlülerin içinde tutuldukları yapı”, *tutukevi* ise tutukluların kapatıldığı yer şeklinde tanımlanmaktadır. *Hükümlü*, ceza hükmü verilmiş, hüküm giymiş kişidir. *Tutuklu* ise, kanun yoluyla hürriyetinden alıkonularak bir yere kapatılan kimsedir (<http://www.tdk.gov.tr>). *Cezaevi* toplumu, etnik ve kültürel açıdan farklı, cinsiyete göre kapsamı değişen ve sağlıkla ilgili tutum ve davranışları açısından farklılıkları olan birçok bireyin bir arada olduğu bir yapı olarak da tanımlanabilmektedir (McCausland ve Parrish, 2002, ss.1-13; Bulduk ve Ardıç, 2011, ss.92-97).

Ülkemizde değişen sosyal yapı, ekonomik sorunlar ve diğer nedenlerle cezaevi sayıları ve kapsadığı hükümlü ve tutuklu sayısı giderek artmaktadır. Bu kurumlarda kalan ve önemli bir risk grubu olan bireylerin sağlığının korunması, geliştirilmesi ve sağlık sorunlarının çözümünde sağlık hizmetlerinin ve bu hizmetlerin verilmesinde ceza ve tutukevi hemşireliğinin yeri önemlidir. Bu makalede ceza ve tutukevinde kalan bireylerin sağlık sorunları ve sağlık bakım gereksinimleri ve bu kurumlarda yürütülecek sağlık hizmetlerinin önemi ve bu kapsamda cezaevi ve tutukevi hemşiresinin rolleri ve işlevlerinin açıklanması amaçlanmıştır.

Türkiye’de Ceza ve Tutukevi İstatistikleri

Ülkemizde 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile İçişleri Bakanlığına (Dâhiliye Nezareti) verilen cezaevi ve tutukevi yönetim ve denetimi 1929 yılında Adalet Bakanlığı’na devredilmiştir. Cumhuriyet Döneminde yürürlüğe giren 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, ceza sisteminin yanı sıra infaz rejiminde de önemli değişiklikler meydana getirmiş, bunun sonucunda cezaevi ve tutukevi yönetimi Adalet Bakanlığı’na bağlanmıştır. Suçlunun tecridi yoluyla toplumun korunmasını hedefleyen infaz rejimleri ülkemizde 1940’lı yıllardan sonra terk edilerek, suçlunun ıslahı yoluyla tahliye sonrasına hazırlanmasını amaçlayan infaz rejimlerinin uygulanmasına başlanmıştır.

Bunun sonucunda da 13.07.1965 tarih ve 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun ile çağımızın modern infaz sistemi uygulamasına geçilmiştir (T.C Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2016). Modern infaz sistemi mahkum ve hükümlülere sağlık hizmeti sunulması ve cezaevinde çıktuktan sonra topluma uyum açısından daha uygun bir ceza infaz sistemidir.

Dünya genelinde 10 milyondan fazla insan cezaevlerinde kalmaktadır ve bu sayı geçtiğimiz yıllar içinde de yaklaşık bir milyon artmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde ikimilyondan fazla, Çin de bir milyondan fazla hapis cezası almış mahkum bulunmaktadır (Faze ve Baillargeon, 2011, s.956). Son istatistiklere göre Amerika Birleşik Devletleri'nde 2,1 milyondan fazla mahkum, Brezilya'da 690.000, Rusya Federasyonu'nda 583.000, Hindistan'da 420.000, 364.000 Tayland, Endonezya'da 249.000, İran'da 230.000, Meksika'da 204.000 ve Filipinler'de 188.000 civarında olduğu bildirilmektedir (Walmsley, 2018, s.2).

Ülkemiz istatistiklerine göre; 2020 tarihi itibarı ile 263 kapalı ceza infaz kurumu, 76 müstakil açık ceza infaz kurumu, 4 çocuk eğitim evi, 9 kadın kapalı, 7 kadın açık, 7 çocuk kapalı ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 366 ceza infaz kurumu vardır ve bu kurumların toplamda 241.576 kişilik kapasitesi bulunmaktadır. Akıl hastalığı dışında ruhsal rahatsızlıkları bulunan hükümlüler için Adana, Elazığ, Manisa ve Samsun E-Tipi ceza infaz kurumlarında oluşturulan üniteler de 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 18.maddesi uyarınca faaliyete geçirilmiş ve İstanbul /Metris R Tipi Kapalı ve Menemen R Tipi Kapalı cezaevlerinde rehabilitasyon hizmeti sunulmaktadır (<http://www.cte.adalet.gov.tr>).

Tutuklu ve hükümlülerin sağlık, sosyal ve ruhsal çerçevede bütüncül değerlendirmesi için Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü 2020 yılında kadro durumuna bakıldığında kadrolu personel olarak 792 psikolog, 275 sosyal çalışmacı, 355 sosyolog, 7 ceza infaz kurumu tabibi, 147 dış tabibi, 2 diyetisyen, 440 sağlık memuru bulunmaktadır. Sözleşmeli (4/B)çalışan pozisyonunda ise 85 hemşire ve 63 psikolog çalışmaktadır (<http://www.cte.adalet.gov.tr/>) Cezaevi sağlık hizmetleri ekibinin içinde cezaevi ve tutukevi hemşiresi önemli bir yere sahiptir ama istihdam istatistiklerine bakıldığında

cezaevi ve tutukevi hemşireliği ile ilgili istihdam noktasında etkin bir nokta bulunmamaktadır.

Ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Ceza infaz kurumunda 2018 yılı içindeki kişi sayısı, bir önceki yıla göre %14 artarak 264 bin 842 olmuştur ve bu sayının %78.9'unu hükümlüler ve %21.1'ini tutuklular oluşturmaktadır. Cinsiyet çerçevesinde ise bu sayının %96.1'ini erkekler, %3.9'unu ise kadınlar oluşturdu. Ceza infaz kurumuna çocuk yaşta hükümlü olarak giren sayısı 2 bin 95 olduğu bildirilmektedir. Hükümlü statüsünde girenlerin en çok işlediği suç hırsızlık olduğu ve hükümlülük alan kişilerin %36,8'inin ilkökul mezunu olduğu görülmektedir (TÜİK, 2019).

Cezaevi Nüfusunun Sağlık Bakım Gereksinimleri

Dünyada ve ülkemizde cezaevlerinde kalan hükümlülere yönelik yürütülen çalışmalar incelendiğinde; zihinsel bozukluklar ve bulaşıcı hastalıkların, genel nüfusa göre mahkumlarda daha yaygın olduğu ve cezaevlerinde intihar oranlarının yüksek olduğu görülmektedir (Çaynak ve Kutlu, 2016, ss.93-98; Faze ve Baillargeon, 2011, ss.956-965). Hükümlü ve tutuklularda endişe, uyku sorunları, yorgunluk ve depresyon gibi ruhsal sağlık sorunlarının da yaygın olduğu vurgulanmaktadır (Condon, Hek, Harris, 2006, ss. 1201-1203).Yapılan çalışmalarda cezaevinde kalan kişilerde sigara içme ve madde ve alkol bağımlılıklarının önemli bir ruh sağlığı problemi olduğu da belirlenmiştir (Foster, Bell, Jayasingle, 2013, s. 184; Lester, Hamilton, Jones, 2003, s.341; Binswanger vd., 2014, s. 45).Cezaevinde kalanlarda ruh sağlığı bozukluklarının fazla olması hem de uzun süredir devam eden fiziksel hastalıkların olması bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu grubun etkili sağlık hizmetlerine gereksinimleri olduğu düşünebilir (Condon, Hek, Harris, 2006, ss. 1201-1203).

Binswanger vd. (2014) yürüttükleri “Amerika Birleşik Devletleri hapisanelerinde tütün kontrol politikaları ve sigaradan ölümler: nüfus temelli retrospektif analiz” çalışmasında sigaranın cezaevinde önemli bir ölüm nedeni olduğu ve bunun önlenmesi için politikalar oluşturulduğu vurgulanmıştır (Binswanger vd., 2014, ss. 45-42). Muro ve diğerleri (2015), cezaevi ortamında sağlığın geliştirilmesine yönelik Villabona hapisanesinde deneyim konulu çalışmalarında hükümlülerin uyuşturucudan korunmasına ve sağlığının

geliştirilmesi yönelik sosyal desteğin ve toplum desteğinin önemli olduğunu belirtmişlerdir (Muro vd., 2015, ss.712-720).

Ülkemizde, Ögel ve Aksoy (2007) İstanbul, Ankara, Elazığ ve İzmir’ de bulunan tutukevi ve ıslahevinde bulunan tutuklu ve hükümlü ergenlerde madde kullanımı konusunda yürüttükleri çalışmalarında ergenlerin %69.8’ inin her gün tütün ve %23.5’ inin haftada birden fazla alkol kullandığını saptamışlardır. Yaşam boyu en az bir kez tütün ve alkol dışı madde kullanma davranışları incelendiğinde; en fazla kullanılan maddenin %71.3 oranı ile esrar olduğu belirlenmiştir. Ergenlerden %29.7’si daha önce suç işlerken kullandıkları maddenin etkisi altında kaldıklarını bildirmişlerdir. Tutuklanmasına ve hüküm giymesine yol açan suç işlerken madde etkisi altında olan ergenlerin oranı ise %32.8’dir (Ögel ve Aksoy, 2007, s.11).Ergenlerde suç işlemede madde kullanımının pasif bir etkisinin olduğunu görebiliriz. Öncü ve diğerleri (2015) yaptıkları çalışmada 2010-2011 yılında tutuklu ve hükümlülerin sevk ve acil ambulans servisi kullanımı sıklıklarını incelemiş ve tutuklu ve hükümlülerin tümünün erkek olduğu ve bu grupta uyuşturucu/ uyarıcı madde kullanımı oranının %34.5 olduğunu bulmuşlardır. Bu çalışmada son bir yılda sevk edilen mahkûm sayısının 815 olduğu, hastaneye toplam 1491 sevk gerçekleştiği (sevk sayısının bir ile altı arasında değiştiği), başvuruların en sık Ocak ayında olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmada sevk nedenleri sıklık sırasına göre gözle ilgili sorunlar, kas iskelet sistemi rahatsızlıkları ve psikolojik sorunlar olarak saptanmıştır. Acil ambulans çağrılarının ise; tıbbi nedenler (%78.3), kaza- travma ve yaralanmalar (%1.4) ile intihar (%5.3) nedeniyle yapıldığı bulunmuştur (Öncü, Köksoy, Sungur, 2015, s.694).Yapılan çalışmalarda madde bağımlılığının suç işlemede ve cezaevi kalış sürecinde kişilerin yaşamlarını olumsuz anlamda etkilendiği görülmektedir. Hemşirelik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik çerçevesinde, emosyonel problemi, alkol, sigara, ilaç, uyuşturucu kullanma gibi kötü alışkanlığı olan tutukluların tespitini ve takibini yapması ceza ve tutukevi hemşiresi görev yetki ve sorumlulukları kapsamında tanımlanmaktadır.

Çaynak ve Kutlu (2016) bir grup tutuklu ve hükümlünün ruhsal belirtileri, intihar olasılığı ve başa çıkma yollarını belirlemek amacı ile yapmış oldukları çalışmada tutuklu ve hükümlülerin ruhsal belirti düzeyleri ve intihar olasılığı yüksek bulunmuştur (Çaynak ve Kutlu, 2016, s.94). Özkürkçügil

(1998)'in cezaevinde yalnızlık ve yalnızlığın depresyonla ilişkisi çalışmasında kadınlarda, 60 yaş üzerindeki kişilerde, daha önce tek başına yaşayanlarda, aile ve arkadaşları ziyarete gelmeyenlerde, insanlara yönelik suç işleyenlerde, geçmişte suç öyküsü olanlarda ve depresyon ölçeğinden yüksek puan alanlarda yalnızlık ortalamasının yüksek olduğu bulunmuştur. Eğitim düzeyi, cezaevinde geçen süre ve işlenen suçun cinsi ile yalnızlık düzeyleri arasında ilişki olmadığı, intihar girişimi olmayan ve uğraşı etkinliklerine katılan kişilerde ise yalnızlık ortalamasının düşük olduğu belirlenmiştir (Özkürkçügil, 1998, s.21). Seyhan ve Zincir (2009) tutuklu/hükümlü gençlerin benlik saygısı düzeyleri ile aile özelliklerinin incelenmesi ve aralarındaki ilişkiye incelemek amacıyla yapmış oldukları çalışmada, gençlerin %93.2' sinin aile içinde şiddet görmüş olduğunu, aile içinde kabahat işlediklerinde bu gençlerin yarısının, ailede dövülerek cezalandırıldığını belirlemiştir. Bu gençler arasında %68.2' sinin daha önce evden kaçtığı %79.5'inin kendisinin ve %93.2'sinin ailesinde bağımlılık yapan bir madde kullandığı da bu çalışmada saptanmıştır. Bu gençlerin benlik saygıları da orta düzeyde bulunmuştur (Seyhan ve Zincir, 2009, ss.7-24).

Harputlu (2005) kadın mahkumlarda benlik saygısı ve kendi kendine meme muayenesi ilişkisini belirlemek amacı ile yapmış oldukları çalışmada kadın mahkumların Kendi Kendine Meme Muayenesi bilgi ve uygulamalarının yetersiz olduğunu belirlemiştir (Harputlu, 2005). Özkan ve Kulakaç (2011) kadın mahkumlarda genital hijyen davranışlarını belirlemek için yapmış oldukları bir çalışmada genital hijyen davranışları istenilen düzeye yakın bulunmuş ve mahkumların özellikle yazılı ve görsel basından bilgi sağladıkları saptanmıştır. Jinekolojik danışmanlık gerektiren vajinal akıntı kadınların önemli bir grubunda tespit edilmiştir (Özkan ve Kulakaç, 2011, ss.31-38).

Saruç (2013), kadın hükümlülerin tahliye sonrası yaşam gereksinimlerini ortaya koymak için yapmış olduğu nitel ve nicel tasarımlı çalışmada, kadın suçluluğunun yoksulluk, madde kullanımı, aile içi şiddet, istismar, işlevsiz aile gibi birçok etkenin nedeni olduğunu saptamıştır. Bu çerçeveden bakıldığında kadın hükümlülere madde bağımlılığının önlenmesi, ruh sağlığının tedavi edilmesi gibi birçok hizmetin bir arada sunulması gerektiği gösterilmiştir (Saruç, 2013). Akgün ve Tezel (2017) "Kırıkkale Yahşihan İlçesi örneği ile yapmış oldukları sessiz kurbanlar: eşi cezaevinde olan kadınların psikososyal

ve ekonomik durumlarının belirlenmesi” çalışmasında kadınların ve eşlerinin eğitim düzeylerinin en düşük olduğu, ekonomik durumlarının iyi olmadığı, vakıf dışında yardım alacakları bir kurum hakkında bilgilerinin olmadığı görülmüştür. Kadınların bir bölümünün ailesinden ve çevresinden destek aldığı ve bir bölümünün de tamamen yalnızlaştığı bulunmuştur (Akgün ve Tezel, 2017, ss.786-793).Akpolat (2011)’de yürüttüğü nitel çalışmada suçlu kadınların geleneksel kadın davranışları sergilediği, günlerini elişi, ibadet, televizyon izlemek gibi aktivitelerle geçirdiği, kadınların daha çok aile ve çevresel faktörler kaynaklı suçla hüküm giydiği saptanmıştır. Bu çalışmada beş kadından üçü eşinin teşviki ile bilmeden suç işlediğini belirtmiştir (Akpolat, 2011, ss.233-243).Yurt dışında eski kadın hükümlüler üzerinde yapılan çalışmada toplumun eski kadın hükümlüleri kabul etmede gönülsüz olduğu ve toplum tarafından her zaman suçlu olarak tanımlandıklarını belirttikleri görülmektedir (Dodge ve Pogrebin, 2001, ss. 42-54).

Köksoy ve ark. (2012), mahkumların ilk yardım bilgi düzeylerini değerlendirmek amacıyla yapmış oldukları çalışmada mahkumların, cezaevinde bayılma, kırık/çıkık/burkulmalar, kesi gibi acil durumlarla karşılaştıkları bulunmuştur. Mahkumların yaklaşık yarısının ilk yardım bilgi düzeyinin düşük olduğu görülmüştür (Köksoy vd., 2012, ss.20-24).

Sonuç olarak cezaevi nüfusunun sağlık bakım gereksinimleri kapsamında tüm çalışmalara bakıldığında; cezaevi hükümlülerinde fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlık sorunlarının olduğu ancak ruh sağlığı sorunlarının ve bağımlılığın yaygın görüldüğü fark edilmektedir. Cezaevi nüfusu için ilkyardımda önemli bir bakım gereksinimidir Bu kanıtlar cezaevi nüfusunun sağlık gereksinimlerinin karşılanması ve sağlığının geliştirilmesi yönünde sağlık hizmetlerinin çok yönlü multidisipliner planlanması ve yürütülmesinin gereğini ortaya koymaktadır. Çalışma bulgularında fiziksel, ruhsal, sosyal ve sağlık sorunlarının cezaevinden çıktık dan sonrada aslında kişinin hayatını etkilediğini görebiliyoruz. Bu açıdan kişilerin cezaevi sürecinde kişilerin multidisipliner çerçevede ele alması ve topluma uyum süreçlerinde kişilere yardım etmesi gerekmektedir. Bu hizmetlerin sunulmasında sağlık ekibi içerisinde hekim, hemşire ve psikologların yer almasının gereğin ve önemi de açıkça görülmektedir.

Cezaevi ve Tutukevinde Sağlık Hizmetleri

Statüleri ne olursa olsun gözaltında bulunan herkesin, gece ve gündüz temel profesyonel sağlık hizmetlerine zamanında erişim hakkı vardır. Hükümlülerin hekim tarafından muayeneleri gizlidir ve güvenlik personeli muayeneyi izleyemez. Bütün ceza infaz kurumları, temel, acil ve ilk yardım hizmetlerini sürekli sunabilmelidir. İlaç tedavisi dahil olmak üzere bütün tedaviler, mesleki açıdan vasıflı sağlık personelinin gözetiminde olmalıdır. Ceza infaz kurumu dışındaki genel kliniklere ve psikiyatri kliniklerine nakil imkanı dahil olmak üzere, tıbbi değerlendirme sonucunda ihtiyaç olduğu belirlendiğinde hastane veya poliklinikte bakım için ikinci seviye, acil ve uzman sağlık hizmetlerine erişim sağlanmalıdır. Ruh, diş ve göz sağlığı hizmetleri sağlanmalıdır. Kabul esnasında ve tahliyeden önce ve gözaltı sırasında gerekli olduğunda ya da hasta talep ettiğinde bütün tutuklular, ruh sağlığı, bulaşıcı ve kronik hastalıklara özellikle dikkat edilerek tıbbi muayeneden geçirilmelidir. Sağlık hizmetlerine nasıl ulaşabilecekleri kabul sırasında bütün hükümlülere bildirilmelidir (Beyhan, Bilir, vd., 2012).

Ülkemizde 06.01.2005 tarihli ve 5283 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Sağlık Birimlerinin Sağlık Bakanlığına Devredilmesi Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesiyle 2009 yılına kadar hükümlü ve tutuklulara kurumda kurum hekimleri vasıtasıyla sunulan birinci basamak sağlık hizmetleri, 30.04.2009 tarihli Sağlık Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı Arasında Ceza İnfaz Kurumlarındaki Sağlık Hizmetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Protokol uyarınca aile hekimleri vasıtasıyla Sağlık Bakanlığı tarafından sunulmaya başlanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2015). Buna göre, *“Tutuklu ve hükümlüler de birinci basamak tedavi hizmetlerini buldukları infaz kurumunda hizmet veren aile hekimlerinden alırlar. Buna göre, tutuklu ve hükümlüler birinci basamak tedavi hizmetlerini o ceza ve tutukevinin bulunduğu bölgedeki aile hekimlerinden alırlar. Ayrıca, ceza infaz kurumu kampüs biçiminde ise, bölgedeki semt polikliniklerinden de sağlık hizmeti alabilirler. Ceza infaz kurumunda tedavi işleri dışındaki sağlıkla ilişkili durumlarda başvurulacak birim, o ilçedeki toplum sağlığı merkezidir”*(Beyhan, Bilir, vd., 2012).

Her ceza infaz kurumunda bir revir bulunur. Revir, cezaevi tabibinin sorumluluğunda faaliyet gösterir. Kurum revirinde bulundurulması gerekli

tıbbî araç ve gereçler ile kurum revirinin çalışma esas ve usulleri kurum iç yönetmeliğinde gösterilir. Kanun hükümlerine ve durumlarına göre, 5275 sayılı Kanunun 16'ncı maddesinin dördüncü fıkrasının uygulanmadığı hâllerde, gebe olan kadın hükümlülerin bulunduğu kurumlarda, doğum öncesi ve doğum sonrası her türlü bakım ve tedavi için özel bir yer ayrılır. Doğumun kurum dışında bir sağlık kuruluşunda gerçekleşmesi için gerekli tedbirler alınır. Ancak, doğum, kurumda gerçekleşmişse çocuğun kurumda doğduğu, doğum belgesine işlenmez (Beyhan, Bilir, vd., 2012).

Cezaevi ve Tutukevi Hemşiresinin Roller ve İşlevleri

Cezaevi ve tutukevi hemşiresinin sorumlulukları kapsamında Uluslararası Hemşireler Birliği (ICN), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini (1948), Cenevre Sözleşmesi ve ek protokolleri (1949) ile Birleşmiş Milletler Temel Tedavi İlkeleri'ni onaylamıştır. Bu ilkeler incelendiğinde; mahkumların yasal statülerine bakılmaksızın sağlık bakımı alma hakkına sahip oldukları, soruşturma ve tutukluluk halindeki tedavi ve bakım reddi ve açlık grevi de dahil olmak üzere zihinsel ve fiziksel zararlı davranışlardan korunmaları gerektiği, mahkumların açık ve yeterli bilgi alma haklarının olduğu, tedavi veya tanı işlemlerine rıza gösterme veya reddetme ve onurlu ve barışçıl bir ölüm alma haklarının olduğu tanımlanmaktadır. Hemşirelerin özellikle hassas gruplar ve zihinsel sağlık sorunları olan veya öğrenme güçlüğü olan kişiler için bilgilendirilmiş rıza oluşturulmasında önemli bir rollerinin olduğu da tanımlanmaktadır. Cezaevlerinde Tutuklu ve mahkumların bakımında hemşirelerin insan haklarına ve etik ilkelere göre hizmet vermesi gerekmektedir. İstismar ve kötü muamelenin farkında olan hemşireler, gözetimci ve mahkumların haklarını korumak için gerekli önlemleri alırlar. Cezaevi sağlık hizmetlerinde çalışan hemşireler, cezaevi güvenliği amacı ile cezaevi güvenlik personelinin işlevlerini üstlenmezler. Cezaevlerinde kalanların sağlık gereksinimlerinin belirlenmesi ve hizmetlerin niteliğini geliştirmek amacıyla yürütülecek hemşirelik / sağlık araştırmalarını etik standartlara ve insana saygıya ve onların sağlık ve haklarının korunmasına dayalı yürütürler. Hemşireler, mahkumlar ve tutuklular hakkındaki klinik araştırmaya yalnızca mahkum veya tutukluların bilgilendirilmiş rızasıyla katılır. Hemşireler, kalabalık ve sağlıksız cezaevi ortamlarının İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü

(HIV), hepatit ve tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıkların bulaşını önlemek ve onların bakım ve yönetimini geliştirmek için diğer sağlık çalışanları ve cezaevi yetkilileriyle işbirliği yapar. Hemşireler, tutukluların ve mahkumların haklarını herhangi bir şekilde ihlal edecek şekilde sağlık bilgilerini asla kullanmazlar. Hemşireler, haysiyet, saygı, temiz su temini, yeterli yiyecek ve hayatın diğer temel gereklilikleri de dahil olmak üzere tutukluların bakım ve tedavisini güvenli insancıl uygulamalarla gerçekleştirirler ve savunmalıdır (American Psychiatric Nurses Association, 2018).

Cezaevi ve tutukevi hemşireliği, koruyucu sağlık hizmetleri, ruh sağlığı hemşireliği ve klinik hemşirelik rolleri çerçevesinde birçok hemşirelik rollerini kapsayan bir uzmanlık dalı olduğu öngörülmektedir (Whitehead, 2006, ss.123-131). Cezaevinde sağlık hizmetlerinde özellikle birincil bakım odaklı hizmetlerin önemine vurgu yapılmaktadır (Condon, Hek, Harris, 2006, ss. 1201-1203). Bu amaçla, cezaevlerinde görevli hemşireler, sağlık gereksinimlerinin değerlendirilmesi ve sağlık sorunlarının giderilmesinin yanı sıra, hükümlü ve tutukluların sağlığını geliştirmek için de hizmet sunarlar. Amerikan Hemşireler Birliği'ne (ANA) göre cezaevi hemşireliği önemli bir uzmanlık alanıdır. Halk sağlığı, acil durumlar, toplum sağlığı, iş sağlığı, doğum, temel sağlık hizmetleri gibi birçok hizmet alanını içinde barındırmaktadır (<https://www.correctionalnurseeducator.net/>). Kanada'da, mahkumların sağlık sorunlarının karmaşıklığı ve agresif özellikler de gösterebilmeleri nedeniyle bu bireylere bakım sağlayabilen son derece uzmanlaşmış hemşirelerin istihdamının gerekli olduğu bildirilmiştir. Fransa'da, cezaevlerinde çalışan hemşirelerin tutuklu ve hükümlülerin rehabilitasyonun da, önleme, iyileştirme, sağlık eğitimi ve cezaevi sendromunu azaltmada kilit rol oynayan ilişkisel bir boyutu olduğu vurgulanmaktadır. Birleşik Krallık'ta, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi cezaevlerinde hemşirelerin ruh sağlığı sorunları, bulaşıcı hastalıklar, uyuşturucu kullanımı, birinci basamak sağlık bakımı, kadın ve çocuk yardımı ve engelli bakımı gibi hizmetleri içerdiği belirtilmektedir. İtalya'da da, cezaevlerinde hemşirelerin, mahkumlar için uyuşturucu bağımlılarının rehabilitasyonu, ruh sağlığı, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, anne ve çocuk sağlığı, acil durumlar gibi gereksinimlere yönelik hemşirelik hizmetleri sundukları belirlenmiştir (Sánchez-Roig ve Coll-Cámara, 2016, ss.110-118).

Cezaevi hemşirelerinin iletişim, ekip çalışması, sorumluluklarını yerine getirebilmek için değerlendirme becerilerinin çok iyi olması profesyonel rolleri açısından önemlidir. Ceza evi hemşirelerinin güven verici, özerk davranabilen, istikrarlı ve atılgan olma gibi kişisel özelliklere sahip olması gerekmektedir (Dhaliwal ve Hirst, 2016, ss.5-12). Condon ve ark (2006) yaptıkları nitel araştırmada, tutuklu ve hükümlülerin özerk olmamasının sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında etkileri olduğunu vurgulayarak cezaevinde sağlık hizmetlerinin planlanması, organize edilmesi ve sunumunda tutuklu ve hükümlülerin görüşlerinin alınmasının önemini belirterek bu açıdan hemşirelere büyük sorumluluklar düştüğünü vurgulamışlardır (Condon, Hek, Harris, Powell, Kemple, Price, 2006, ss. 216-226). Gorman (2018) çalışmasında hemşirelik öğrencilerinin cezaevinde yaptıkları uygulamalarda tutuklu ve hükümlüler için empatinin önemli olduğunu vurgulamıştır (Gorman, 2018, ss.144-149). Sánchez-Roig ve Coll-Cámara “cezaevi hemşireliği ve eğitimi” başlıklı makalelerinde hemşirelik eğitim programlarında cezaevi hemşireliği konusuna çok fazla yer verilemediğini, önemli bir hemşirelik alanı olduğunu, hemşirelik öğrencilerine tutuklu ve hükümlülerin cezaevindeki sağlık koşullarını değerlendirebilecek bilgi ve becerilerin kazandırılmasının önemine değinmişlerdir (Sánchez-Roig ve Coll-Cámara, 2016, ss.110-118). Choudhry ve ark. (2017) cezaevi ortamında çalışan hemşirelerin çalışma deneyimleri ile zaman sürecinde hastalarına daha iyi bakım vermek için özel beceriler geliştirdiğini, bu becerilerin cezaevi ortamına ve cezaevi kültürüne uyum sağlamayı içerdiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle, cezaevlerinde sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde sorumlu yöneticilerin bu kurumlarda işe başlayan deneyimsiz hemşireler için işe uyum süreçleri ve uyumsuzluk gibi konularda programlar geliştirmesinin gerektiğini de vurgulamışlardır (Choudhry, Armstrong, Dregan, 2017, ss.20-25). Sasso ve ark. (2016), Kuzey İtalya’da yaptıkları mahkumlarla yürüttükleri nitel çalışmada odak grup görüşmelerinden beş tema belirlemişlerdir. Bu temalar, *mahkumların sağlık gereksinimleri, cezaevlerinde çalışanların memnuniyeti, kaliteli bakım ve bakım engelleri, güvenlik* şeklindedir. Çalışmada cezaevi güvenliği ve hemşirelik bakım öncelikleri arasındaki çatışmalar önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Cezaevi ortamının ve cezaevi güvenliğinin hemşirelerin bağımsız bir şekilde uygulama yapmalarına ve mahkumlara mümkün olan en iyi bakımı

sunmalarına engel oluşturduğu, etik sorunlara ve ahlaki sıkıntılara yol açtığı da belirtilmektedir (Sasso, Delogu, Carrozzino, Aleo, Bagnasco, 2016, ss.1-17).Yapılan çalışmalarda hemşirelerin cezaevine uyumu, çatışmalar ve etik konular üzerine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Dünya da Ulusal Islah Sağlık Komisyonu (National Commission on Correctional Health Care) (NCCHC) cezaevi hemşireliği konusunda eğitim ve akreditasyon konusunda çalışan etkin kurumdur. NCCHC, düzeltici sağlık sistemlerinin verimli ve yüksek kaliteli bakım sunmasına yardımcı olmak için geniş bir alanda hizmetler ve kaynaklar sunmaktadır.Cezaevi hemşireliği eğitimi alanında ruh sağlığı, uyuşturucu kullanımı, bulaşıcı hastalıklar, temel sağlık hizmetleri, göç, yasalar konularını içeren eğitimlerin verilmesi ve hemşirelerinin bunları değerlendirecek bilgi ve becerileri kazanması beklenmektedir. NCCHC 1991 yılından beri bu konularda eğitim programları da düzenlemektedir (<https://www.ncchc.org/about>; Sánchez-Roig ve Coll-Cámara, 2016, ss.110-118).

Uluslararası Adli Hemşireler Birliği (International Association of Forensic Nurses) kuruluşuda liderlik, bakım ve uygulama çerçevesinde hemşirelere destek veren kuruluştur (<https://www.forensicnurses.org/page/CorrectionalNursing>). Amerikan Islah Sağlık Hizmetleri Derneği (American Correctional Helath Services Association) kuruluşu da sağlık hizmetleri konusunda seminer ve konferans desteği veren cezaevi ve tutukevi hemşireliği alanında aktif olarak çalışan uluslararası örgütlenme yapılarındandır (<http://www.achsa.org/>)

Ülkemizde 08.03.2010 tarihli 27515 sayılı Resmi Gazete de yayınlanan “Hemşirelik Yönetmeliği” yayınlanmış ve daha sonra 19.04.2011 tarihinde yayınlanan 27910 sayılı “Hemşirelik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikte Halk Sağlığı Hemşireliğinin özel alanları içinde Ceza ve Tutukevi Hemşiresi görev yetki ve sorumlulukları tanımlanmıştır. Buna göre; *“Cezaevi ve tutukevi hemşiresi, hemşirelerin yapmakla yükümlü oldukları belirlenmiş genel görev, yetki ve sorumluluklarının yanı sıra çalışma ortamı ile ilgili sorunların saptanmasında ve önceliklerin belirlenmesi konusunda hekim ile birlikte çalışmalar yürütür. Sağlıklı ve güvenli bir çevre oluşturmak için, gözlem ve risk değerlendirmesi yapar. Tutuklu, hükümlü, çalışan ve ailelerin*

sağlık sorunlarını çözmede, gereksinimlerini karşılamada onlara rehberlik eder. Tutuklu, hükümlü ve çalışanlarının özellikleri ve sağlık düzeyleri hakkında bilgi toplar ve bunların kayıtlarını tutar. Belirlenen sıklıkla periyodik muayeneleri yapar. Elde edilen verilerle hasta ve sağlam bireyleri ayırarak, herhangi bir hastalık semptomugösterenleri daha ileri bir tetkik ve tedavi için sevk eder. Hastalık semptomu ortamdaki kaynaklanıyorsa, alınacak önlemler konusunda öneride bulunur ve alınmasını sağlar. Çalışanların hastaneye sevk işlemlerini sağlar, tedavisini, izler ve rehabilitasyon hizmetlerine katılır. Sağlık muayenelerinin yapılmasına yardım eder, hekim tarafından reçete edilen ilaçları uygular. Cezaevinde kazaların önlenmesi için hekim ile birlikte koordineli çalışır. Emosyonel problemi, alkol, sigara, ilaç, uyuşturucu kullanma gibi kötü alışkanlığı, kronik hastalığı, venerial hastalığı, beslenme bozukluğu olan tutukluların tespitini ve takibini yapar. Çalışanların işe devamsızlık nedenlerini araştırır. İlk yardım ünitesi ve malzemeleri hazır bulundurur. Çalışanlardan ilk yardım grubu oluşturur ve bu gruba ilk yardım anında yapılacaklar konusunda eğitim verir (Resmi Gazete, 2011).

Dünyada ve ülkemizde cezaevi ve tutukevlerinde kalan bireylerin sayılarının giderek artması, yaşadıkları sağlık sorunları ve sağlık bakım gereksinimlerine karşın bu önemli risk grubuna yönelik cezaevi hemşiresinin rolleri ve işlevlerini ortaya koyan literatür çalışmaların azlığı fark edilmektedir. Cezaevi sürecinde sağlığı geliştirilmesi ve korunması önemlidir. Cezaevi ortamında düzen, denetim ve disiplin öncelikler olarak tanımlanmakta ve sağlık hizmetlerinin de bu öncelikler çerçevesinde sunulması beklenmektedir (Willmott, 1997, s. 333). Cezaevi ve tutuk evi hemşireliği diğer hemşirelik alanlarına göre daha karmaşık bir alandır. Dünya Sağlık Örgütü, sağlığı geliştirilmesi için bu kurumlarda bütüncül bir cezaevi yaklaşımının uygulanmasının gereğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda da; eğitim, akran eğitimi, eğitilmiş mahkumlar, özel eğitim, yemek servisi, din görevlisi, dış mesleki destek (halk sağlığı uzmanı, gönüllü kuruluşlar), cezaevi görevlileri, politika yapıcılar ve üst düzey yönetim, beden eğitimi, beden eğitimi öğretmenleri, sağlık hizmeti, uyuşturucu konusu ile ilgili yapıların olmazsa olmaz olduğu da önemle belirtilmiştir (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0009/99018/E90174.pdf.)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Cezaevlerinde kalanların sayılarının giderek artması, bu grubun sağlık sorunlarının yaygınlığı, birincil, ikincil ve üçüncül sağlık bakım hizmetlerinin gereği düşünüldüğünde cezaevi ve tutukevi hemşireliği ekibin içinde aktif olarak bulunması önemlidir. Ülkemizde yönetmelikle görev yetki ve sorumluluklarının ancak son yıllarda belirlenen cezaevi ve tutukevi hemşirelerin istihdamı konusunda da politikaların gözden geçirilerek etkin sayıda hemşire istihdamlarının sağlanması önemlidir. Hemşireleri mezuniyet öncesinde bu görevlere hazırlanmak üzere eğitim programlarının bu çerçevede düzenlemelerin yapılması, halen bu görevlerde olan hemşirelerin hizmet içi eğitim programları ile bilgi becerilerinin artırılması da gerekmektedir. Uzmanlık alanı olarak Halk sağlığı hemşireliğinin bir çalışma alanı olan cezaevi ve tutukevi hemşireliğinin ülkemizde geliştirilmesi açısından araştırmaların yürütülmesi, sertifika programlarının da hazırlanması profesyonel hemşirelik ve toplumda özel bir grubun sağlığının korunması iyileştirilmesi açısından yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgün, R., Tezel, Z. (2017). Sessiz Kurbanlar: Eşi Cezaevinde Olan Kadınların Psikososyal Ve Ekonomik Durumlarının Belirlenmesi-Kırıkkale İli Yahşıhan İlçesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 786-793.
- Akpolat, Y. (2011). Suça “Mahkum” Kadınlar: Erzurum Ceza ve Tutukevinde Bulunan Kadın Mahkumlar Üzerine Yapılmış Nitel Görüşme Uygulaması. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(46), 233-243.
- American Correctional Health Services Association (2018). Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018. <http://www.achsa.org/>
- American Psychiatric Nurses Association (APNA). (2018). Erişim Tarihi: 18 Kasım 2018. <https://www.apna.org/i4a/pages/index.cfm?pageid=5976>
- Beyhan Y., Bilir N., Saraçbaşı O., Öztekin, Z., Özvarış, Ş. B., vd. (2012). (Editör; Öztekin Z.). Ceza infaz kurumlarında sağlık hizmetleri el kitabı. Erişim Tarihi: 18 Kasım 2018. http://www.yayin.adalet.gov.tr/dosyalar/diger_yayinlar/cte/21.pdf.
- Binswanger, I.A., Carson, E.A., Krueger, P.M., Mueller, S.R, Steiner, J.F., Sabol, W.J. (2014). Prison Tobacco Control Policies and Deaths From Smoking In United States Prisons: Population Based Retrospective Analysis. *BMJ*, 349, 45-42 doi: 10.1136/bmj.g4542.
- Bulduk, S., Ardiç, E. (2011). Cezaevi Popülasyonunun Sağlığını Geliştirmede Hemşirelerin Rolü. *Türkiye Klinikleri J ForenMed*, 8(2), 92-97.
- Choudhry, K., Armstrong, D., Dregan, A. (2017). Prison Nursing: Formation Of A Stable Professional Identity. *Journal of Forensic Nursing*. 13(1):20–25. doi: 10.1097/JFN.000000000000140.
- Condon, L., Hek G., Harris, F., Powell J., Kemple T., Price S. (2006). Users’ Views Of Prison Health Services: A Qualitative Study. *Journal of Advanced Nursing*, 58(3), 216-226.
- Condon, L., Hek, G., Harris, F. (2006). A Review Of Prison Health And Its Implications For Primary Care Nursing In England And Wales: Therese Archevidence. *Journal of Clinical Nursing*, 16, 1201–1209.
- Correctional Nurse Educator.net. Erişim Tarihi:18 Aralık 2018. <http://www.correctionalnurseeducator.com/> .
- Çaynak, S., Kutlu Y. (2016). Bir Grup Tutuklu Ve Hükümlünün Ruhsal Belirtileri, İntihar Olasılığı Ve Başa Çıkma Yolları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(2), 93-98.

- Dhaliwal, K.,Hirst, S. (2016). Caring in Correctional Nursing: A Systematic Search and Narrative Synthesis. *Journal of Forensic Nursing*, 12 (1): 5-12.
- Dodge, M.,Pogrebin, M.R. (2001). Collateral Cost Of Imprisonment For Women: Complications Of Reintegration. *The Prison Journal*, 81 (1), 42-54.
- Faze, S.,Baillargen, J. (2011). The health of prisoners. *Lancet*, 377: 956–65.
- Foster J.,Bell L., Jayasingle N (2013). Care Control And Collaborative Working In A Prison Hospital. *Journal of Inter Professional Care*, 27, 184–190.
- Gorman, G. (2018). A New Kind of Nursing: Walking the labyrinth of Cook County Jail. *Public Health Nurs.* 35(2), 144-149. doi: 10.1111/phn.12387.
- Harputlu, D. (2005). *Kadın Mahkumlarda Benlik Saygısı Ve Kendi Kendine Meme Muayenesi İlişkisi*. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- International Association Of Forensic Nurses (2018). Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018. <https://www.forensicnurses.org/page/CorrectionalNursing>
- Köksoy, S., Öncü, E., Şermet, S., Sungur, M.A. (2012). Cezaevinde Bulunan Mahkumların İlk Yardım Bilgi Düzeyleri. *Türkiye Acil Tıp Dergisi*, 12(1), 20-24.
- Lester, C., Hamilton-Kirkwood, L., Jones, N. (2003). Health Indicators In A Prison Population: As King Prisoners. *Health Education Journal*, 62, 341–349.
- McCausland, R.,Parrish, A.A. (2002). The context of prison nursing. In: Norman AE, Parrish AA, eds. *Prison Nursing*. 1sted. USA: Blackwell Publishing Company; 2002, 1-13.
- Muro, P., Enjuanes, J., Morata, T., Palasi, E. (2015). Health Promotion In A Prison Setting: Experience In Villabona Prison. *Health Education Journal*, 75(6), 712-720 <https://doi.org/10.1177/0017896915615150>.
- National Commission on Correctional Health Care (2018)., Erişim Tarihi: 18 Kasım 2018. <https://www.ncchc.org/about>
- Ögel, K., Aksoy, A. (2007). Tutuklu ve Hükümlü Ergenlerde Madde Kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 8, 11-17.
- Öncü, E., Köksoy, S., Sungur, M.A. (2015). Tutuklu Ve Hükümlülerin Hastaneye Sevk Nedenleri Ve Acil Ambulans Kullanımı Özellikleri. *Journal of Clinical and Analytical Medicine*, 6(6), 694-698.

- Özkan, İ.A.,Kulakaç, Ö. (2011). Kadın Mahkumlarda Genital Hijyen Davranışları. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(2); 31-38.
- Özkürkçügil, A.Ç. (1998). Cezaevinde Yalnızlık Ve Yalnızlığın Depresyonla İlişkisi. *Kriz Dergisi*, 6(1), 21-31.
- Resmi Gazete (2011). *Hemşirelik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*, Sayı.27910. Erişim Tarihi:18 Aralık 2018, <http://www.resmigazete.gov.tr>.
- Sánchez-Roig, M.,Coll-Cámara, A. (2016). Prison Nursing AndIts Training. *Rev Esp Sanid Penit*, 18, 110-118.
- Saruç, S. (2013). *Kadın Hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı Ve Tahliye Sonrası Gereksinimler*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Sasso, L.,Delogu, B., Carrozzino, R., Aleo, G., Bagnasco, A. (2016). Ethical Issues Of Prison Nursing: A Qualitative Study In Northern Italy. *Nursing Ethics*, 25(3), 1-17.
- Seyhan, D., Zincir, H. (2009). Tutuklu / Hükümlü Gençlerin Benlik Saygısı Düzeyleri ile Aile Özelliklerinin İncelenmesi ve Aralarındaki Korelasyonun Belirlenmesi. *Aile ve Toplum*, 5 (19), 7-24.
- T.C Adalet Bakanlığı Ceza Ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü (2016). *2016 Yılı Birim Faaliyet Raporu, Ceza Ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü Dış İlişkilerden Sorumlu Daire Başkanlığı Ar-Ge Bürosu Rapor No: 2017/1*. Erişim Tarihi:12 Kasım 2018. http://www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/raporlar/2016_faliyet_raporu.pdf.
- T.C Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü (2020). *Ceza İnfaz Kurumları Genel Bilgi*. Erişim Tarihi. 28 Eylül 2020. <http://www.cte.adalet.gov.tr>
- TÜİK (2019), *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri*, 2019. Erişim Tarihi:28 Eylül 2020, <http://www.tuik.gov.tr>.
- Türk Dil Kurumu (2018). *Güncel Türkçe Sözlük*.Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2018, <http://www.tdk.gov.tr>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu.(2015). *Ceza İnfaz Kurumlarında Hükümlü ve Tutuklulara Sunulan Sağlık Hizmetleri Hakkında İnceleme Raporu 2015*. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2018. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2015/saglik_hizmetleri_hakkinda.pdf.

- Walmsley R. (2018). World Prison Population List twelfth edition.Erişim tarihi:09 Mayıs 2019 http://prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/wppl_12.pdf.
- Whitehead, D. (2006). The Health Promoting Prison (HPP) And Its Imperative For Nursing.*International Journal of Nursing Studies*, 43,123–131.
- WHO. (2007). *Health In Prison. A WHO Guide ToThe Essentials In Prison Health*. Erişim tarihi: 18 Kasım 2018. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0009/99018/E90174.pdf
- Willmott, Y. (1997). Prison Nursing: The Tension Between Custody And Care. *British Journal of Nursing*, 6(6), 333–336.

BATILILAŞMA SÜRECİ İÇERİSİNDE ÇOCUĞUN KONUMLANDIRILMASI: EĞİTİM, OYUN VE ÇOCUK HUKUKU BAĞLAMINDA ÜÇ KİTAP, ÜÇ İNCELEME

Azize UMMANEL¹

Öz

Avrupa'da Sanayi Devrimi ile başlayan gelişmeler, yeni icat ve keşifleri de beraberinde getirmiş; eğitim, hukuk ve pozitif bilimlerde ilerleme kaydedilmiştir. Sanayi devrimi, üretimde eğitilmiş iş gücünü ihtiyaç haline getirmiştir. Bu da insanın üretimdeki payını daha önemli bir yere taşımıştır. Bu fikir Osmanlı'da Tanzimat Fermanı ile yaygınlaşmaya başlamış; eğitim ve hukuk gibi alanlarda Batı'daki gelişmeler dikkate alınmış ve uygulanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı çocukların eğitimi ve hukuki durumu üzerine yazılmış Osmanlıca kitapların incelenmesi ve Batılılaşma sürecinde çocuğun toplum içerisinde yeniden konumlandırılması bağlamında irdelenmesidir. Nitel bir yaklaşımla yapılandırılmış olan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmış; elde edilen veri içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Bulgular eğitim, oyun ve çocuk hukuku olmak üzere üç kategori altında irdelenmiştir. İncelenen kitaplarda pozitif bilimlerin önemi, aklın üstünlüğü, bilgiyi sorgulama ve somutlaştırma, oyunun önemi, oyun temelli eğitim yaklaşımının benimsenmesi ve çocuğun hukuki haklarının yeniden düzenlenmesi ile ilgili bilgilerin yer aldığı görülmüş; bu bilgiler ışığında çocuğun toplum içerisinde yeniden konumlandırılması ile ilgili tartışmaya yer verilmiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan yeniliklerin temeli Cumhuriyet öncesi yıllara dayanmaktadır. Bu dönemi anlatan eserlerin gün yüzüne çıkartılması ve Türkçeye kazandırılması, o döneme tanıklık edebilmemiz açısından önemlidir. Dolayısıyla bu anlamda yapılacak çalışmaların artırılması ve alan yazına kazandırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Çocuk, Eğitim, Oyun, Çocuk Hukuku, Erken Çocukluk Tarihi.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Lefke Avrupa Üniversitesi, Dr. Fazıl Küçük Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü, E-posta: aummanel@eul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1452-3449

UMMANEL, A. (2020). Batılılaşma Süreci İçerisinde Çocuğun Konumlandırılması: Eğitim, Oyun Ve Çocuk Hukuku Bağlamında Üç Kitap, Üç İnceleme. (2020). Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49), 795-816. DOI: spcd.vi.548459

POSITIONING THE CHILD IN THE WESTERNIZATION PROCESS: REVIEWING BOOKS IN THE CONTEXT OF EDUCATION, GAME AND CHILD LAW

Abstract

The developments that started with the Industrial Revolution in Europe brought new inventions and discoveries along with it; progress was also made in education, law and positive sciences. By adopting an approach that makes people more worthy, the idea that educated people can be more effective in industry became popular. This idea began to spread in the Ottoman Empire with The Edict of Gulhane. The developments in the West in areas such as education and law were taken into consideration and tried to be implemented. The aim of this study is to examine the Ottoman books written about the children's education and their legal status and to study this in the context of repositioning of the child in the society. In this study, which was structured with a qualitative approach, document analysis method was used; the data obtained were analyzed using content analysis method. The findings were examined under three categories: education, game and child law. In the books reviewed, it was found that they included information on the importance of positive sciences, the superiority of reasoning, questioning and concretization of knowledge, the importance of the game, the adoption of the game-based education approach and the reorganization of the legal rights of the children; in the light of this information, repositioning of the child in the society was discussed. The foundation of the reforms made during the republic period dates back to the pre-republic era. Uncovering the works telling us about this period and making them available in the Turkish language are important to be able to witness that period. Thus, it is recommended to increase the number of studies to be conducted in this area.

Keywords: *Child, Education, Game, Child Law, Early Childhood History.*

GİRİŞ

Avrupada 18. yüzyılda Sanayi Devrimi ile başlayan gelişmeler 19. yüzyılda yeni icat ve keşifleri de beraberinde getirmiştir. Bu yenilikler sayesinde pozitif bilimlerde ciddi adımlar atılmış; günümüz bilim dünyasının temelini oluşturacak birçok yenilik kendini göstermiştir. James Watt'ın modern buhar makinesini geliştirmesi ile başlayan serüven, Graham Bell tarafından telefonun icadı ile devam etmiş; Thomas Edison'un ampülü keşfi, Louis Pasteur'ün kuduz aşısını bulması, Jean Bernard Foucault'ın elektromanyetiği keşfi, Charles Darwin'in evrim teorisini ortaya atması ve modern evrimsel biyolojinin temelini oluşturması, Madam Curie'nin kimya alanına getirdiği yenilikler, Sigmund Freud'un psikanaliz üzerine yaptığı çalışmalar, Alfred Nobel'in dinamiti buluşu ve Nicola Tesla'nın bilim ve teknolojiyi değiştirecek devrimsel çalışmaları 19. yüzyıla damgasını vurmuştur.

Bilimdeki bu hızlı ilerleyiş eğitim ve edebiyat alanlarında da kendini göstermiştir. Yeni icatlara paralel olarak edebiyat dünyasında ilerlemeler kaydedilmiş, günümüz klasiklerinin bir kısmı bu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Keza, Kibritçi Kız, Küçük Deniz Kızı ve Çirkin Ördek Yavrusu'nun yazarı Hans Andersen; Üç Silahşörler'in Alexandre Dumas'ı; Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Rapunzel, Parmak Çocuk, Bremen Mızıkacıları ve Kırmızı Başlıklı Kız gibi birçok eserin yaratıcısı Grimm Kardeşler; Tom Sawyer ve Huckleberry Finn'in yazarı Mark Twain; Oliver Twist'in yaratıcısı Charles Dickens; Alice Harikalar Diyarında ile adını duyuran Lewis Carroll; ve bilim kurgunun babası olarak adlandırılan Jules Verne bu yüzyılda özellikle çocuk edebiyatı alanında etkin olmuşlardır. Edebiyat dünyasının çocuğu farklı bir bakışla ele alması, geçmiş toplumsal deneyimler yoluyla çocuğun yaşam içerisinde yeniden konumlandırılması ile ilgilidir. Nitekim Orta Çağ Avrupasında değer görmeyen çocuk, 15. yüzyılda Rönesans ve 16. yüzyılda Reform hareketleri ile aile içerisinde önemli bir varlık olarak kabul edilmeye başlanmış (Köksalan, 2012); çocukların nasıl daha iyi eğitilebileceği ile ilgili görüşler bu dönemde önem kazanmıştır. Ünlü düşünür ve eğitimci Jean Jacque Rousseau'nun 1762 yılında yayınladığı Emile adlı eseri dünyada erken çocukluk eğitimi ile ilgili önemli gelişmelerden birisi sayılmakta ve çocukların eğitimi ile ilgili temel oluşturabilecek bilgiler içermektedir (Rousseau, 2014). Rousseau'nun düşüncelerini uygulamaya geçirmeye çalışan Johann Heinrich Pestalozzi, 19.

yüzyılın başlarında etkin olmuş, eğitimde yaparak yaşayarak öğrenmenin temellerini oluşturabilecek görüşler ortaya atmıştır (Heafford, 2016). Takip eden yıllarda, özellikle erken yaşlarda verilen eğitimin önemi üzerinde durulmuştur. Alman eğitimci ve filozof Fredrich Froebel çocuğun mutlak gerçekliğe ulaşmasında oyun ve etkinliklerin önemine değinerek çocuğun kendini en iyi oyun ve oyuncaklarla ifade edebileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca oyun ve etkinliklerin bir arada kullanılacağı bir eğitim programının çocukların doğasına daha uygun olabileceğini de önermiştir. Tüm bunlara ek olarak çocukların bilişsel gelişimini destekleyebilecek oyuncaklar üretmiştir (Güler ve Öztürk, 2003). Benzer bir şekilde, 20. yüzyıla damgasını vuran eğitimcilerden Maria Montessori, çocukluğun insanlığın ayrı bir kutbu olduğunu savunmuş ve eğitimde başlangıç noktası olarak çocuğun doğasını temel alan bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çocuklar için bir okul açan Montessori, okulunda çocuklara bulaşık yıkama, sebze doğrama, temizlik yapma gibi günlük yaşam deneyimleri sunmuş ve çocukları bu deneyimler içerisinde disipline etmeye çalışmıştır (Oğuz ve Köksal Akyol, 2006).

Eğitim alanında çocukluk dönemine değer veren görüşlerin ortaya çıkması, çocuğun hukuki pozisyonunun da güncellenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte, çocuğun bakımını üstlenen kadınlar iş gücüne katkı koymaya başlamıştır. Kadınların iş yaşamında yer alması aile yapısının değişmesine yol açmış; dolayısıyla çocuklara gündüz bakım verme gibi sosyal yardım seçeneklerini gerekli kılmıştır. Bununla beraber çocukların ucuz iş gücü olarak kullanılmaya başlandığı da gözlenmiştir. Öte yandan devam eden savaşlar sonucu fakirleşen devletler korunmaya muhtaç çocuklar için politikalar geliştirmek zorunda kalmışlardır (Demirbilek, 2000). Postman, devletin çocukların koruyucusu olarak yasa yapma hakkına sahip olduğu fikrinin ilk kez 19. yüzyılda ortaya çıktığını belirtmiştir (Yolcuoğlu, 2009). Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukların yararına çalışan topluluklar kurulmuş, korunmaya muhtaç çocukların kırsal kesimlere gönderilerek hem bir meslek sahibi olmaları hem de koruyucu aile yanında yetişmeleri fikri yaygınlaşmıştır (Friedlander, 1961, Gökçearslan Çifci, 2009). Benzer bir şekilde İngiltere'de de birtakım gelişmeler yaşanmış; özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra çocukları korumaya yönelik politikaların geliştirilmesinde

ilerleme kaydedilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar oluşturulan çocuk koruma kanunları 1930 yılında yeniden gözden geçirilmiş; yetim, zarar görmüş veya ruhsal rahatsızlığı olan çocuklarla aileleri tarafından bakılmak istenmeyen çocuklara yönelik bakım hizmetleri yeniden düzenlenmiştir (Gökçearslan Çıfci, 2009). Öte yandan, Sanayi Devrimi sonucu ucuz iş gücü ihtiyacının doğması ve buna paralel olarak çocuk işçilerin sayısındaki artış eğitime bir tehdit olarak algılanmış ve çocukların sanayi toplumuna ancak eğitim yolu ile katkı koyabileceği anlaşılmıştır. Dolayısıyla onların yetişkinlerin iş dünyasından çıkartılarak okullara yönlendirilmeleri gerektiği fikri de giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Çocukların eğitimine verilen önem arttıkça çocukluk için söylenenler de farklılaşmış ve yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan bir tanesi de ergen kavramıdır. Tam olarak ne masum birer çocuk ne de yetişkin olan ergenlerin davranışları zaman zaman toplum içerisinde düzensizliğe neden olabilmekteydi. Ergenlerin yetişkin olarak sayılamayacağı ve suç işlemeleri durumunda ayrı mahkemelerde yargılanmaları ve ıslah evlerine alınmaları fikri de yine 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış ve uygulamaya alınmıştır (Stearns, 2017).

Batı dünyasındaki gelişmelerin de etkisiyle gerileme dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu, gerilemenin eğitim yoluyla aşılabileceğine inanmaya başlamıştır. (Ortaylı, 2018). Öyleki 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte başta eğitim olmak üzere birçok alanda Batılılaşmanın etkileri görülmeye başlanmıştır. Osmanlı'da Batılılaşmanın ilk etkileri edebiyat alanında kendini göstermiştir. Makale, tiyatro, roman, eleştiri gibi yeni edebiyat türleri gelişirken Batı edebiyatında var olan eserler Osmanlı Türkçesi'ne bu dönemde çevrilmeye başlanmıştır. Bu eserler arasında çocuklar için yazılmış hikaye kitapları ve masallar; Jean Jacques Rousseau'nun çocuk doğası ve çocuğun yetiştirilmesini anlatan Emile adlı eseri; anaokullarının babası sayılan Fredrich Fröbel'in eğitim kitapları; ve okul öncesi eğitim ve eğitim materyallerinin geliştirilmesi alanında önemli bir role sahip olan Maria Montessori'nin eserleri yer almaktadır. Ziya Paşa tarafından Osmanlı Türkçesi'ne çevrilen Emile ve benzeri diğer kitaplar Osmanlı eğitim sistemi içerisinde yerini almış; Froebel ve Montessori teknikleri çocuk yetiştirmede kullanılmaya başlanmış; bununla beraber Froebel tekniğinden esinlenen Satı Bey İstanbul'da bir çocuk yuvası açmıştır (Köksalan, 2012). Öte yandan

Froebel tekniği Ana Öğretmen Okulu'nda açılan dersler arasına girmiş; Froebel terbiye usulleri ve Bahçe Okulu gibi uygulamalara önem verilmeye başlanmıştır (Güler ve Öztürk, 2003). Çeviri eserlerin yanı sıra Osmanlı aydınlarının özgün eserleri de üretilmiş; Ali Ulvi Elöve ve Ali Ekrem Bolayır tarafından yayınlanan çocuk şiir kitapları, Ahmet Mithat Efendi'nin Anne Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi, İbrahim Edhem Paşa'nın Terbiye ve Talim-i Âdâp ve Nesâyihü'l-Etfal; devam eden yıllarda Mustafa Rahmi'nin Çocuklar Cenneti ve Vasfi Raşit'in Çocuğun Vaziyet-i Hukukiyesi ile Eğitim Bakanlığı onayı ile basılmış kitaplar raflarda yerlerini almıştır.

Eğitim alanındaki yenilenme hareketine paralel olarak çocuk bakımı ve çocuk koruma politikaları üzerine yapılan çalışmalar da dikkati çekmektedir. Ünal (2012), çocukları koruma düşüncesinin gerek Batı ülkeleri gerekse Osmanlı'da olsun dinin görevlerini yerine getirmekle ilişkilendirildiğini belirtmektedir. Öyleki Osmanlı'da çocukları korumaya yönelik çeşitli vakıfların mevcut olduğu görülmektedir. Gerek Batı'da gerekse Osmanlı toplumunda 1800lü yıllar çocuk koruma politikalarının geliştirildiği yıllar olarak görülmektedir. Osmanlı'da korunmaya muhtaç çocuklar için yapılan ilk çalışmalardan birisi 1846 yılında ailelerinden ayrı yaşayan, sokakları ve köprü altlarını mesken tutmuş çocukların sayısını öğrenmeye yönelik bir değerlendirme çalışmasıdır (Geçer, 2006). Hukuki anlamda yapılan ilk çalışmalardan birisi de 1851 yılında yetim mallarının korunmasına yönelik çıkartılan Eytam Nizamnamesi'dir (Akyüz, 1999). Ardından Darüşşafaka Cemiyeti, Darülhayr-ı Ali, Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti, Darülaceze ve Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi kimsesiz ve/veya yardıma muhtaç çocukları korumaya yönelik çeşitli kuruluşlar varlık göstermeye başlamıştır.

Tanzimat Dönemi'nde yaşanan bu gelişmeler Cumhuriyetin ilk yıllarında atılan yeni adımların da öncüsü olmuştur. Şüphesiz, yaşanan bu gelişmeler çocukların toplum içerisindeki konumlarının yeniden sorgulanmasına neden olmuş; erken yaşlarda verilen eğitim ile doğru öğretim yöntemlerini kullanmanın önemini ve çocuk haklarının daha iyi anlaşılmasına etki etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, son yıllarında Batı'daki gelişmeleri takip ederek eğitimde yenilenme ve bu noktadan hareketle devleti eski gücüne kazandırmayı

hedeflemiştir. Bu anlamda yazılı basına da önem verdiği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı çocukların eğitimi ve hukuki durumu üzerine yazılmış Osmanlıca kitapların incelenmesi ve Batılılaşma sürecinde çocuğun toplum içerisinde yeniden konumlandırılmasının irdelenmesidir.

YÖNTEM

Çalışma kapsamında incelenen kitaplar benzeşik örnekleme yöntemi ile belirlenmiş; çeviri ve özgün olmak üzere toplamda üç kitap incelenmiştir. Çalışmanın materyalini oluşturan kitaplar “*Çocuklara Hediye*”, “*Evde Mektep: Oyun ve Oyuncaklar*” ve “*Çocuğun Vaziyet-i Hukukiyesi*” adlı eserlerdir.

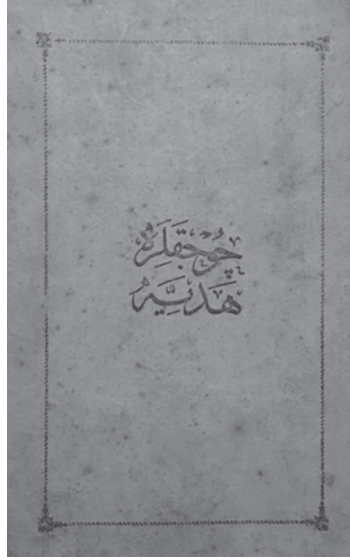
Nitel bir yaklaşımla yapılandırılmış olan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen kitaplar Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olup incelemeden önce ilkin çeviri işlemi gerçekleştirilmiştir. Kitapların çevirisi Osmanlı Türkçesi'ne hakim bir uzman tarafından yapılmış ve bir başka uzman tarafından kontrol edilmiştir. Elde edilen veri içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma kapsamında incelenen kitaplar Eğitim, Oyun ve Çocuk Hukuku olmak üzere üç kategori altında irdelenmiştir.

Eğitim

Eğitim kategorisi altında “*Çocuklara Hediye*” isimli kitap incelenmiştir. Kitap, Eğitim Bakanlığı tarafından 1876 yılında yayınlanmış, resimli ve 59 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın yazarı bilinmemekle beraber, dili ve üslubu açısından çeviri olma ihtimalinin düşük olduğu söylenebilmektedir. Kitap, çocukları hedef alarak yazılmış, onlara okumanın ve eğitimin öneminden bahsetmektedir.

Resim1. Çocuklara Hediye adlı kitabın ön kapağı

Eser bir ön söz ile başlamaktadır. Ön sözde Tanrı'ya insana akıl ve kuvvet verdiği için teşekkür edip ibadet etmek gerektiği belirtilmektedir. Akıl ve kuvvet kavramlarının kullanılması dikkat çeken bir unsurdur. Avrupada, Orta Çağ'ın ardından iyice yozlaşan Katolik Kilisesi'ne karşı bir reform hareketi başlatılmış; bu süreç sonucunda Orta Çağ zihniyetinden kurtulan birey, akıl ve bilim denklemi içerisinde ilerlemeye başlamıştır. Dinle beraber aklın gücü konuşulmaya başlanmış, kilisenin yerini üniversite almış; ruhban sınıfı yerine filozoflar ve bilim adamları ön plana çıkartılmıştır (Hocaoğlu, 2004). “Bu yıllarda yükselme dönemini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, her geçen gün topraklarını daha da genişletiyordu. Takip eden gerileme ve dağılma dönemlerinde de cephelerinde savaşlar vermeye devam edecekti. Nitekim Osmanlı, medreselerini yenileyememiş; doğruyu akıl yoluyla aramak yerine fikir üretmez ve keşifler yapamaz hale gelmiş; bilimsel çalışmalardan da uzak kalmıştır “ (Kodaman, 2007). 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte devlet kendini yenilemesi gerektiğini kabul etmiştir. Bu bağlamda incelenen kitabın ön sözünde Tanrı'ya akıl ve kuvvet verdiği için teşekkür edilmesi akıl ve eğitimin öneminin daha derinden kavrandığını, aklın yüceltilmiş olduğunu ve bilimin öneminin anlaşıldığını göstermektedir.

Resim 2. Çocuklara Hediye adlı kitabın ön sözü

Kitabın devamında anne babasını dinlemeyen, öğütlerine dikkat etmeyen çocukların dünya yüzünde rahat yaşayamayacağı, okula başlayan bir çocuğun yaramazlığı bir kenara bırakıp aklını ve fikrini okuyup yazmaya vermesi gerektiği belirtilmektedir. Çünkü okuma yazma bilmeyen bir çocuk kimsenin yanında değer görmez, arkasından “*bu çocuk tembeldir, yazıklar olsun, sonu fena olacak*” derler. Kitapta ayrıca okuma yazma bilmenin önemi anlatılmakta; çocuklar okumaya ve yazmaya heveslendirilmektedir. Öyleki, “*okuma yazmaya hevesli çocuğu herkes sever ve övgüler düzer. Ne mutlu o çocuğa, herkesten aferin işiterek okuldan çıkar*” yazmaktadır.

Sonraki sayfalarda dünyadan, yer kürenin özelliklerinden, kara ve denizlerden, okyanus, göl, çay, dere, pınar gibi kavramlardan, yönlerden ve beş kitadan bahsedilmekte ve ön söz sonlandırılmaktadır. Devam eden konular Türk tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu, başkentler, fen (bitkiler), hayvanlar, makineler, tarım, matbaa, ulaşım araçları ve ahlak bilgisi olarak sıralanmaktadır. Son sözde ise çocuklara faydalı olabilecek öğütlere yer verilmektedir (midneyi şişirecek kadar yemek yeme, su içme; üstünün başının temizliğine dikkat et; kötülük yapma, iyiliği esirgeme vb.). Çocuklara yazılı öğütler verilmesi bu dönemlerde basılan diğer kitaplarda da dikkati

çekmektedir. Bunlardan birisi de 1906 yılında Lokman Hekim olarak da bilinen Hafız Cemal'in yazdığı kitaplar arasındadır (Ummanel vd., 2018). Bu yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşlar, isyanlar ve yoksullukla mücadele ettiği yıllardır. Çocuklara iyi bir eğitim vermenin yanı sıra onların hayatta kalması da oldukça önemliydi. O yüzden bazı kaynaklarda beslenme ve sağlıkla ilgili önerilerin yer alması bu nedenlerle olabilmektedir. Benzer bir şekilde 1926 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından basılan bir kartpostalda sağlıklı nesiller yetiştirmenin önemi vurgulanmış (Ummanel, 2017a); diğer başka görseller aracılığı ile çocukların bakımı ve beslenmeleri konularında annelere bilgi verilmiştir.

Resim 3. Çocuklara Hediye adlı kitaptan bir sayfa örneği

Özellikle küçük çocukların eğitimlerinde bilgiyi somutlaştırmak oldukça önemlidir. Bu bağlamda resimli kitapların önemi yadsınamaz. “Çocuklara Hediye” adlı kitap, bu açıdan yarar sağlayan bir kitaptır. 1890 yılında basılan bir başka kitapta yine resimlere yer verildiği, bilginin somutlaştırılmaya çalışıldığı, bununla beraber soru-cevap yöntemi ile bilginin aktarıldığı görülmektedir (Ummanel, 2018).

Çocuklara yönelik yazılan kitaplarda resim, karşılaştırmalar ve soru-cevap gibi farklı yöntemlerin kullanılması eğitimde yenilikçi yöntemlere doğru

kayıldığının bir göstergesidir. Şüphesiz bu yöntemlerin çocukların öğrenmeleri üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Yeni yöntemler kullanarak eğitim verme çabası ise çocuğa verilen eğitimi önemsemekle, dolayısıyla çocuğu önemsemekle ilgilidir. Bu yıllarda çocuklara yönelik basılan kitaplar, anne babalara rehberlik edecek kitaplar ve çocuk ansiklopedileri gibi eserler eğitim bağlamında çocuğun daha iyi bir yere konumlandırıldığının göstergesidir. Bir ülkenin geleceğini eğitilmiş kişilere bırakmak, o ülkeyi ileriye taşımak için atılan en önemli adımlardan birisidir. Zira Osmanlı'nın da amacı iyi eğitilmiş bireyler yetiştirerek ülkenin gerileme döneminden çıkmasını sağlamaktır (Ortaylı, 2018).

Oyun

Oyun kategorisi altında incelenen “*Evde Mektep: Oyun ve Oyuncaklar*” isimli kitap, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Çocuk Küllüyatı'na ait eserlerden birisidir. Batı dillerinden birisinden Sabiha Zekeriya, Belkıs Halim ve Mehmet Zekeriya tarafından Osmanlı Türkçesi'ne çevirisi yapılan eser 1927 yılında yayınlanmıştır. Annelere yönelik hazırlanan kitap, onların ev ortamında çocuklarını nasıl eğitebilecekleri ile ilgili önerilerde bulunmakta ve yapılabilecek etkinlikleri resimlerle tasvir etmektedir. Kitabın yazıldığı dönemde Türkiye'de anaokullaşma oranı çok düşüktür (Taner Derman ve Başal, 2010). Dolayısıyla çocukları eğitmek konusunda anneler doğrudan hedef alınmıştır. Öyleki, bu dönemde, anneler iş yaşamında pek fazla yer almamakta ve vakitlerinin çoğunu evde, ev işleri ve çocukları ile meşgul olmakla geçirmekteydiler (Makal, 2010). Öte yandan, var olan anaokullarına genellikle gayrimüslim ailelerin çocukları gönderilmekte ve eğitim yabancı kadınlar tarafından Türk kültürüne uygun olmayan bir şekilde verilmekteydi (Akyüz, 2001). Bu nedenlerle olsa gerek eğitim kitapları anneleri hedef alarak yazılmakta; bu yıllarda annelere yönelik yazılan ve içerisinde çocuk eğitimi ile ilgili bilgilerin yer aldığı benzer kitaplara sıklıkla rastlanmaktaydı.

Resim 4. Evde Mektep: Oyun ve Oyuncaklar adlı kitabın ön kapağı

Kitabın girişinde oyunun çocuklar üzerindeki olumlu etkisi anlatılmaktadır. İlk eğitimini evde almaya başlayan bir çocuk için ev, onun ilk ve en fazla vakit geçireceği oyun alanıdır. Çocuğun ev ortamında nitelikli zaman geçirmesi annesinin onu nasıl yönlendirdiği ile ilgilidir. Dolayısıyla evde çocuğa oyun oynayabileceği bir ortam sağlanması gerekmektedir. Fakat bu illa ki ona ayrılacak özel bir oyun alanı değil, oyun etkinliklerini yerine getirebileceği, aynı zamanda da becerilerini geliştirebileceği bir alan olmalıdır. Örneğin, bahçede çocuğa özel bir alan verilirse, çocuk bu alanı ekip biçmesi için yönlendirilebilir; böylece hem çocuğu meşgul edecek bir aktivite yaratılmış olur hem de çocuğu, tohumun filizlenmesi ile birlikte onun nasıl bir şeye dönüşebileceği konusunda keşifler yapmaya iteriz. Benzer bir şekilde açık alanda tahta ve odun parçaları ile oynayan çocuğu binaları taklit edecek inşaalar yapmaya; mutfakta hamurla oynayan çocuğu ise ileride ekmek yapmak için girişimlerde bulunmaya itebiliriz.

Resim 5. Evde Mektep: Oyun ve Oyuncaklar adlı kitaptan sayfa örnekleri

Kitap, oyun alanları ile ilgili olarak evdeki alanların değerlendirilmesi yönünde önermeler sunmaktadır. Bununla beraber çocukların açık havada ve doğa ile iç içe bulunması gerektiğini belirtmekte; çocukların sık sık açık havaya çıkartılmalarını, bahçede meyve ve sebze yetiştirmeye yönlendirilmelerini, hayvanları daha yakından tanımak için onları beslemelerini, sağmaları yönünde teşvik edilmelerini, ev işlerini oyun haline getirerek annelerine yardım etmelerini, açık havada çamur ve kum alanlarında bu doğal malzemelerle oynamalarını annelere öğütlemektedir. Son olarak, farklı ülkelerdeki çocukların ne tür meşguliyetleri olduğundan, ne tür oyunlar oynadıkları ve açık havada yerine getirdikleri etkinlikler hakkında bilgi vermektedir. Bu etkinlikler arasında kızakla kaymak, buz üzerinde kaymak, direğin etrafında kurdele çevirmek, tren ve araba gibi kurmalı oyuncaklarla oynamak, resmi geçitleri izlemek, törenlere katılmak ve bayrak tutmak gibi etkinlikler yer almaktadır.

1837 yılında çocuklar için ilk oyun bahçesini kuran Froebel, çocukların doğa ile iç içe bir ortamda bulunarak doğadan öğrenmeleri gerektiği üzerinde durmuş; eğitimin oyunla temellendirilmesini savunmuştur (Güler ve Öztürk, 2003). Benzer bir şekilde Montessori de geliştirdiği eğitim metodunda günlük yaşam becerilerinin çocuğu hayata hazırlayacak beceriler olduğunu ve oyun yolu ile verilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Oğuz ve Köksal Akyol, 2006).

Batı dillerinden çevirisi yapılan bu kitabın Froebel ve Montessori'nin eğitim felsefesini dikkate alarak yazıldığı düşünülmektedir. Bu felsefe Osmanlı eğitim sistemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında kabul görmüş bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyleki Froebel tekniğinden esinlenerek anaokullar açılmış (Köksalan, 2012), öğretmen okulları yetiştiren kurumlarda Froebel teknikleri okutulmaya başlanmıştır (Güler ve Öztürk, 2003). Bunların yanı sıra çocuk bahçesi ve oyun bahçesi kavramları daha yaygın kullanılmaya başlanmış; özellikle Himaye-i Etfal Cemiyeti görsellerinde sıklıkla yerini almıştır. Benzer bir şekilde, açık havanın önemine değinen ve çocukların açık oyun alanları ile buluşturulması gerektiğini savunan kitaplara da bu yıllarda rastlamak mümkündür (Ummanel, 2017b).

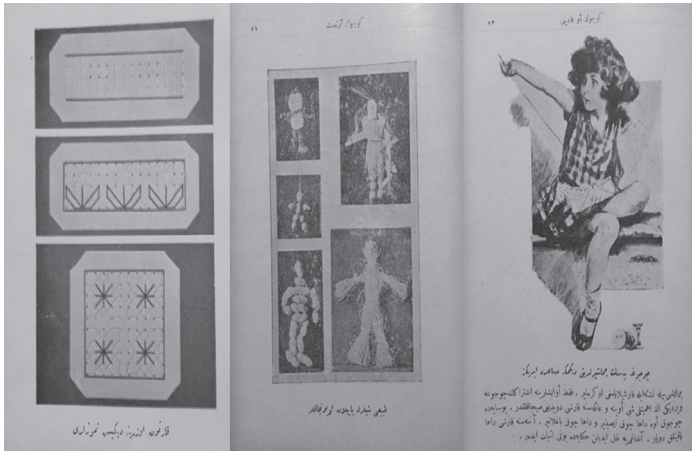

Resim 6. Evde Mektep: Oyun ve Oyuncaklar adlı kitaptan sayfa örnekleri

Kitabın devam eden sayfalarında henüz okula başlamamış çocukların evde annelerinin rehberliğinde ne tür oyuncaklarla meşgul olabilecekleri hakkında bilgi verilmektedir. Kitapta oyuncakların yadsınamaz özelliklerinden birisinin de çocukları oynamaya teşvik ederek temel birtakım becerileri öğrenmeleri konusunda destek sağlamaları olduğu belirtilmektedir. Öyleki oyuncaklar, çocukların var olan yeteneklerini ortaya çıkarmaya yarayan araçlar olarak tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra çocuklarla birlikte oyuncak yapmanın da onlara sağlayacağı yarardan bahsedilmektedir. Kitaba göre günlük malzemelerden çocuklarla beraber oyuncaklar, bebekler, bebek elbiseleri yapmak onların

yaratıcılıklarını artırmakla beraber el becerilerini geliştirecek ve ileride birer mucit olmalarına katkı koyabilecektir. Öte yandan evde yapılan oyuncakların mağazalardan alınan oyuncaklardan daha kıymetli olduğu ve çocuklara daha fazla zevk verebileceği de belirtilmiştir. Bu bağlamda annelere çocukları meşgul edecek el işleri, kitap aracılığı ile öğretilmeye çalışılmıştır.

Kitabın son kısmında annelerin çocukları ile evde kaliteli vakit geçirebilmeleri için her ay ne tür etkinlikler yapabileceklerine dair bir programa yer verilmektedir. Bu program belki de oyun temelli bir anaokulu müfredatının temellerini oluşturmaktadır. Çocuk için ister iş olsun isterse oyun, bunun neşe içerisinde yapılması gerektiği; çocukla ancak bu şekilde sağlıklı bir ilişki kurulabileceği belirtilmiştir. Öte yandan her iş çocuklara oyun gibi gösterilmeli ve ne kadar zor olursa olsun kahkahalarla karışık olmalıdır. Annelere yapılan bir diğer öneri ise çocuklarla beraber zaman geçirmek için fırsatlar yaratmaları ve oyunlarında onlara rehberlik etmeleridir. Günlük işleri dahi oyunla yapan çocukların, bilgi ve becerilerini artıracakları ve bu becerilerin ileride günlük hayatlarında ihtiyaç duyacakları işler için gerekli olacağı belirtilmiştir. Nitekim oyun ve oyuncakların çocuğu hayata hazırlayan araçlar olduğu da son sözde vurgulanmıştır.

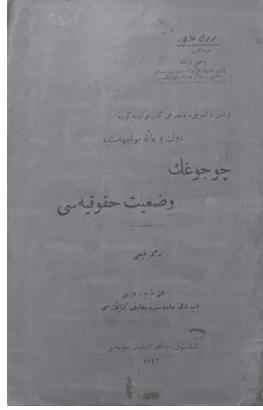
Resim 7. Annelerin evde çocukları ile yapabilecekleri oyuncaklara ve el işlerine örnekler

20. yüzyılın başlarına kadar çocuklar için yazılmış kitaplarda eğitim, bakım ve beslenme gibi konulara yer verilmiş; oyun ve oyunun eğitimde

kullanılmasına yönelik kitaplara rastlanmamıştır. Özellikle Froebel tekniğinin benimsenmesi ve açık havanın öneminin anlaşılmasından sonra bu konularda yazılmış yabancı dildeki kitaplar Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiş; Osmanlı aydınlarınca doğal malzemelerin eğitimde kullanılmasına yönelik özgün kitaplar yazılmıştır. Oyun temelli öğrenme kavramı bu yıllarda henüz kullanılmasa da, varolan eğitim tekniklerimizden vazgeçerek yeni yöntemler kullanmamız gerektiği; bu yöntemler arasında da oyunun olduğu gözlenebilen bir gerçektir. Çocuk için en önemli uğraş şüphesiz oyundur. Batılılaşma süreci ile beraber çocuğun bu en temel ihtiyacı farkedilmiş; eğitim yöntemleri arasında oyun önemli bir yere konulmuştur. Her ne kadar oyunun çocuk için bir hak olduğu yıllar sonra kabul edilecek olsa da, çocuğun bu ihtiyacının fark edilmesi ve bu anlamda yeniden konumlandırılması çocuk hakları bağlamında da önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Çocuk Hukuku

Bu kategori altında incelenen kitap “Çocuğun Vaziyet-i Hukukiyesi” adlı çalışmadır. Kitap Vasfi Raşit (Hasan Vasfi Seviğ) tarafından akademik bir dille yazılmış olup 119 sayfadan oluşmaktadır. Vasfi Raşit, 1887-1971 yılları arasında yaşamış Türk hukukçu ve siyasetçidir. İstanbul ve Paris'te hukuk eğitimi aldıktan sonra 1917 yılında Adliye Nezareti tarafından Saksonya mahkemelerinde staj yapmak üzere Almanya'ya gönderilmiş (Özden, 2009) ve burada yedi yıl görev yapmıştır (Esemenli, 1987). Raşit, burada bulunduğu süre içerisinde modern hukuku anlamaya çalışmış ve mahkemelerde kararların nasıl alındığına yönelik gözlemlerde bulunmuştur. Bunun yanı sıra Fransa, İsviçre ve Almanya kanunlarına göre çocuğun hukuktaki yeri hakkında incelemeler yapmış ve notlar almıştır. 1924 yılı Mart ayında Dresden'de tamamladığı notlarını Türkiye'ye göndermiş; ve nihayet Raşit tarafından tutulan notlar 1926 yılında bir kitapçık haline getirilerek yayınlanmıştır.

Resim 8. Çocuğun Vaziyet-i Hukukiyesi adlı kitabın ön kapağı

Kitabın girişinde Büyük Gazi Mustafa Kemal'e minnet ve şükran sunulmuş ve kitap, O'na ithafen yazılmıştır. Yazar, kitabın ön sözünde küçükken annesi ile İmam-ı Azam (Hanefi mezhebinin kurucusu ve Sünni fıkhnın en büyük üstadı) hakkında yaptığı bir konuşmadan bahsetmektedir. Bu konuşma yazarın İmam-ı Azamla ilgili gördüğü bir rüya hakkındadır ve rüyanın içeriği adalettir. Yıllar sonra Avrupalı bilgilerin O'na halkın ve halk liderlerinin de bir kanunu olduğunu; toplumların hukuksuz yaşayamayacağını anlattığına değinmektedir. Bu bilgiye göre herkesi kanun önünde eşit yapan hukuktur. Sonraki sayfalarda hukukun ne anlama geldiği ve neden önemli olduğu hakkında bilgi verilmekte ve yazarın Almanya'da adalet ve hukuk dairelerinde hukuk üzerine aldığı notlar sunulmaktadır.

Yazar, kitapta özellikle yetim çocuklarla ilgili alınan kararlar ve hukuksal düzenlemelerden bahsetmekte ve Almanya'da izlediği davalar hakkında bilgi vermektedir. Örneğin, velayetle ilgili bir davada iki çocuğunun velayetini almak isteyen bir annenin mahkemeye yaptığı gelir beyanına yer verilmekte (şu kadar param, şu kadar kıyafetim, şu büyüklükte evim var vb.); babanın iflas etmesi durumunda çocuğun ne tür haklardan faydalanmaya devam edebileceği üzerine davalardan örnekler sunulmaktadır. Benzer şekilde, Osmanlı'da yoksul çocuklara, evsiz çocuklara, dul ve çocuklu kadınlara, eşi öldükten sonra doğum yapan kadınlara, sokağa bırakılan çocukları evlat edinenlere para yardımı yapıldığı ve maaş bağlandığına dair bir takım belgelere rastlanmaktadır (Ortaylı, 2018). Fakat bu kararlar geneli kapsayacak kararlar değil, kişiye özel verilen kararlardı. Dolayısıyla yazılı kanunlara dayalı

değildir. Bununla beraber, boşanmış ailelerde mahkeme çocuğun kiminle kalacağına karar verirken evin güvenliğini, eve girip çıkacak kişileri ve bu kişilerin toplumsal saygınlığını da dikkate almaktaydı (Araz, 2013). Şüphesiz tüm bunlar çocuğu koruma niyetiyle yapılan uygulamalardı.

Kitabın devam eden sayfalarında genel olarak İsviçre, Fransa, İtalya ve Almanya Medeni Kanunları anlatılmaktadır. Bu kanunlara göre çocuğun velayeti, velayeti alan anne babanın yükümlülükleri, velayetin kapsamı, çocuğun içinde bulunduğu psikolojik süreç ve anne babanın velayetle ilgili sınırlıkları konularına yer verilmektedir. Vasfi Raşit'in gözlemleri ve çalışmalarının Cumhuriyetle birlikte yapılan hukuki değişiklikler, Türk Kanunu Medenisi ve çocuk hukukundaki gelişmelere önemli derecede katkı koyduğu düşünülmektedir. Osmanlı hukuk sisteminde her ne kadar adil bir yönetim benimsenmeye çalışılsa da, yeni doğan Cumhuriyet'e medeni bir kanun gerekiyordu (Seviğ, 1951).

Avrupa'da çocuk hukukuna yönelik ilk resmi girişim 1912 yılında İsviçre'de yapılmıştır. Fakat I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Savaşın ardından, 1921 yılında Brüksel'de düzenlenen bir kongrede Uluslararası Çocukları Koruma Birliği kurulmuştur. 1924 yılında ise Milletler Cemiyeti tarafından Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir (Akyüz, 2013). Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken, Osmanlı Batılılaşma sürecinde modern bir hukuk sistemine geçmeye çalışıyordu. Birçok tartışmanın ardından 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu Türkiye'ye adapte edilmiş ve genç Cumhuriyette Türk Kanunu Medenisi kabul edilmiştir. Yeni Medeni Kanun'da annenin ve çocukların haklarını koruyan yeni düzenlemeler olduğu gözlenmektedir. Öyleki, Medeni Kanunla çocuğun bakım, barınma, eğitim, güvence gibi sorumluluğu ve velayeti sadece babaya değil; anneye de verilebilecektir (Akyüz, 2013).

"Çocuğun Vaziyet-i Hukukiyesi", modern hukukun Türkiye'de yerini alması ile ilgili yapılan çalışmalara örnek oluşturabilecek bir eserdir. Öte yandan, çocuk hakları bağlamında Tazimat Fermanı sonrasında üretilen çocuk koruma politikaları ve diğer birtakım girişimlerin de devamı niteliğinde atılan önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu adımla beraber çocuklara bir bayram hediye edilmesi, çocukların korunmasına yönelik Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yürüttüğü çalışmalar, sağlıklı bir nesil yetiştirmek adına çocuk ve annelere yönelik yürütülen projeler ve Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin

imzalanması gibi gelişmeler Türk çocuklarının kendilerine verilen haklar bağlamında hukuki anlamda da üstün bir yere konumlandırıldığını göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Modernleşme, modern dünyayı doğuran düşünsel, toplumsal ve politik değişimleri açıklayan, örnek alınacak bir gelişmişlik olarak anlamlandırılmaktadır (Dastarlı Dellaloğlu, 2018). Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat Fermanı ile, modernleşme yolunda Batı toplumlarını örnek almış ve onlara benzeme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla Tanzimat Fermanının ardından modernleşme değil, Batılılaşma süreci gözlenmiştir. Batılılaşma süreci beraberinde birtakım yenilikleri de getirmiştir. Devletin çöküşünü ancak yeni yetişen eğitilmiş bir neslin kurtarabileceği düşüncesinden hareketle, ilkin eğitim alanında yeniliğe gidilmiştir. Batı dillerinde yazılmış eserler Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiş, Osmanlı aydınlarının özgün eserler üretilmiştir. Eğitimde aklın ve bilimin gücünden yararlanılması gerektiği fikri kabul edilmiş ve çocukların eski yöntemler yerine daha bilimsel yöntemlerle yetiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu anlamda özellikle küçük yaşlarda verilecek eğitimin önemi anlaşılmış; bu eğitimi verecek Türk öğretmenler yetiştirilmeye başlanmıştır. Öte yandan didaktik yaklaşımdan uzaklaşıp yaparak yaşayarak öğrenme ve oyun temelli öğrenme kavramları etrafında hareket edilmeye çalışılmıştır.

Eğitimle ilgili yapılan girişimlerin yanı sıra hukuksal anlamda yapılan yenilikler de dikkati çekmektedir. Özellikle çocuk hukuku ve çocukları korumaya yönelik girişimler, dünyada örnek gösterilebilecek çalışmalardır. Bu bağlamda çocuğun değerli kılınıp toplumda özel bir yere konumlandırıldığı ve hukuksal anlamda da değerli kabul edildiği görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında incelenen kitaplar dışında yenilenme sürecine tanıklık edebileceğimiz daha başka Osmanlıca eserler de bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde yapılan yeniliklerin temeli Cumhuriyet öncesi yıllara dayanmaktadır. Bu zengin dönemin eserlerinin gün yüzüne çıkartılması ve Türkçe'ye kazandırılması, o döneme tanıklık edebilmemiz açısından önemlidir. Dolayısıyla bu anlamda yapılacak çalışmaların artırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (1999). *Cumhuriyet Döneminde Çocuk Hakkındaki Gelişmeler*. 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Ankara: ÇOKAUM Yayınları.
- Akyüz, E. (2013). *Çocuk Hukuku*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akyüz, Y. (2001). *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa.
- Araz, Y. (2013). *16. Yüzyıldan 19. Yüzyılın Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*. İstanbul: Kitapyayınevi.
- Dastarlı Dellaloğlu, E. (2018). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türk Resminde Modernleşme: İmgeler ve Batılı Kimlik* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirbilek, S. (2000). Korunmaya Muhtaç Gençlerin Topluma Kazandırılmasında Yetiştirme Yurtları. *DEÜİİBF Dergisi*, 15(2), 137-152.
- Esemenli, B. (1987). Unutulmayan Bir Hukukçu: Ölümünün 15. Yılında Ord. Profesör Vasfi Raşit Seviğ. *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 385-387.
- Geçer, G. O. (2006). Osmanlı'da Sokak Çocukları ve Bir Belge. *Türkbilig*, 12, 163-172.
- Gökçearsan Çiftçi, E. (2009). Türkiye'de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi. *Aile ve Toplum*, 5(19), 53-65.
- Güler, D. S., Öztürk, F. (2003). Türkiye'de Okul Öncesi Öğretmeni Yetiştirmeye Dönük İlk Program ve Uygulamalar. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 2(4), 261-275.
- Heafford, M. R. (2016). *Petalozzi: His Thoughts and Its Relevance Today*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315441405>
- Hocaoğlu, D. (2004). İlerleme Üzerine Bir Tahlil Denemesi, *Köprü*, 78, 54-55.
- Kodaman, B. (2007). Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış. *SDÜ Fen ve Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 1-24.
- Köksalan, B. (2012). Okul Öncesi Eğitimin Tarihi Gelişimi. Gülaçtı, F., Tümkaya, S. (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* (ss. 75-89). Ankara: Pegem Akademi.
- Makal, A. (2010). Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği. *Çalışma ve Toplum*, 2, 13-40.
- Oğuz, V., Köksal Akyol, A. (2006). Çocuk Eğitiminde Montessori Yaklaşımı. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 243-256.

- Ortaylı, İ. (2018). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Kronik
- Özden, M. (2009). 1930lar Türkiye'sinde Fragmanter ve Retorik-Yoğun Bir Kemalizm Örneği: Vasfi Raşit Seviğ ve İnkılapların Öğrettikleri. *Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 97-111.
- Rousseau, J. J. (2014). *Emile*. (Ü. Akagündüz, Çev.). İstanbul: Selis.
- Seviğ, V. R. (1951). 23 Nisan 1919'dan 24 Nisan 1924'e Kadar Anayasa Hareketleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-72.
- Stearns, P. N. (2017). *Childhood in World History* (3rd Ed.). New York: Routledge.
- Taner Derman, M., Başal, H. A. (2010). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretimde Niceliksel ve Niteliksel Gelişmeler. *Journal of International Social Research*, 3(11), 560-569.
- Ummanel, A. (2017a). Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Yayınlarından Bir Kartpostalın Çocuk Hakları Bağlamında İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 16(1), 245-255.
- Ummanel, A. (2017b). Kum ve Oyun Alanları Üzerine Bir İnceleme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1539-1566.
- Ummanel, A. (2018). Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Olan "Çocuklara İlk Bilgiler" Adlı Kitabın Erken Çocukluk Eğitimi Açısından İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 53-66.
- Ummanel, A., Şahin Kırıl, F. S., Yiğit, P. (2018). The First Studies in Family Guidance in Early Childhood: The Books of Dr. Hafız Cemal. *Quality & Quantity*, 52(1), 609-623.
- Ünal, V. (2012). Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar için Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(2), 1-27.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum*, 5(18), 43-57.

10-14 YAŞ ARASI ÇOCUKLARIN ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN ANNEYE BAKIŞI (İSTANBUL ÖRNEĞİ)

Büşra ÖKTEN¹

Öz

Kadının çalışması başta kadının kendi hayatı olmak üzere, tüm aile fertlerini özellikle çocukları birçok yönden etkilemektedir. Bu bağlamda bu araştırma, 10-14 yaş arası çocukların çalışan ve çalışmayan anneye olan bakışlarını incelemek ve karşılaştırmak için yapılmıştır. Çalışmanın evrenini 10-14 yaş grubu çocuklar, örneklemini ise olasılıksız örnekleme yöntemi ile seçilen, 319 çocuk oluşturmuştur. Veriler araştırmacı tarafından literatür bilgileri doğrultusunda geliştirilen ve 34 sorudan oluşan online anket formu kullanılarak toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde sayı, yüzde ve ki-kare testleri kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerimizin %50,5'i kız iken, %49,5' i erkektir. Annesi çalışmayan çocuklar eve geldiklerinde yemekleri hazır bulabilme oranı %20,2 iken annesi çalışmayanlarda bu oran %4,6 olmuştur. Ayrıca annesi çalışanların %3,2'si asla kadın çalışmamalı derken, bu cevap annesi çalışmayanlarda %6,9'dur. Çocuğun bakış açısına göre; çalışan annelerin büyükleri, gelinlerinin ya da kızlarının çalışmasını %24,6 oranında daha çok desteklerken, çalışmayanlarda bu destek %7,4'e düşmektedir. Çalışan annelerin çocukları %61,5 gibi büyük oranla annenin çalışmasının aileyi daha zengin yapacağını düşünürken, %38,6 oranıyla çalışmayan annelerin çocuklarında bu oran daha düşük gerçekleşmiştir. %50 oranında çalışan anne çocukları annelerini affedici görürken, %62,1 oranında çalışmayan anne çocukları annelerini affedici görmektedir. Annesi çalışan çocuklarda, iyi bir eğitim aldığını düşünme oranı katılmıyorum cevabını verenler %3,2 iken, annesi çalışmayanlarda bu oran beklentinin aksine daha düşük %0,5 gerçekleşmiştir. Okul türüne göre ise; İmam Hatip Ortaokulu (İHO)'na giden çocuklar diğer gruplara göre en fazla olan %16,8 oranında kadının paraya ihtiyacı varsa çalışması gerektiğini düşünürken, yine aynı okul türü en düşük oran olan %7,6 oranıyla kadınların mutlaka çalışması gerektiğini düşünmekte, kadınların mutlaka çalışması gerektiğini düşünen %20,3 oranındaki özel ortaokul çocukları asla çalışmaması gerektiğiyle ilgili görüşleri ise %1,7 ile mevcut örneklemin en düşük miktarını oluşturmaktadır. Araştırmada sonuç olarak; 10-14 yaş arası çocuklarda çalışan ve çalışmayan anneye olan bakış açısı annesinin çalışıp çalışmamasına göre değişkenlik göstermekte, annenin çalışıp çalışmaması da çocuğun eğitim, sağlıklı beslenme, duygusal ihtiyaçlar vb konularda kendini yeterli görmede farklılık oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 10-14 Yaş Grubu, Çalışan Anne, Sağlıklı Beslenme, Anne İletişim, İş Yaşam Dengesi, Kadın İstihdamı.

¹ İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-7396-0622

ÖKTEN, B. (2020). 10-14 Yaş Arası Çocukların Çalışan Çalışmayan Anneye Bakışı (İstanbul Örneği). Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49) , 817-836. DOI: spcd.vi.631737

THE PERSPECTIVES OF 10-14 YEARS OLD CHILDREN ABOUT MOTHERS WHO IS WORKING AND NON-WORKING (İSTANBUL CASE)

Abstract

Women's work affects all family members, especially children, in many ways, especially the woman's own life. In this context is a descriptive quantitative research. The universe of the study consists of 10-14 years old children whose mothers are working and non-working who live in Istanbul. Easy sampling method was chosen as sampling method. Surveys conducted online in 28 districts of Istanbul reached 344 sample of the research, after incomplete data elimination, 319 data were evaluated. The data were collected by using the online questionnaire consisting of 34 questions, which was developed by the researcher in the light of the literature, in order to determine the multifaceted view of working children aged 10-14. The questions in the questionnaires were prepared according to checklist, multiple choice and Likert type scale format. Number, percentage and chi-square tests were used to evaluate the data. While 61.5% kids of working mothers think that the employment of their mother would make the family richer; 38,6 % kids of non-working mothers don't think the same. According to the type of school; 16,8 % of the children which are going to the so called imam hatip schools which are islamic think that a woman should work if she is in need of money and 7,6 % of the same school children think that women should definitely work; whereas 20,3 % of children which go to private schools think that women should definitely work, 1,7 % of the same school children think that women should never got to work, which is the lowest rate between all others. As a result; The point of view about working or non-working mothers for children aged 10-14 varies depending on whether their mother works or not; and whether or not the mother works influences the self-sufficiency of the children in terms of education, healthy eating, emotional needs and further.

Keywords: *10-14 Age Group, Working Mother, Healthy Diet, Mother Communication, Work-Life Balance, Female Employment*

GİRİŞ

Tarihte kadınlar her zaman çalışmış ve evin geçimine her zaman destek olmuşlardır. Tarım toplumlarında bütün işler hep beraber el birliğiyle yapılır, bir iş için kadın erkek ayrımı yapılmazdı. Fakat son 20 yıldır gelişen makineleşme ile birlikte tarım küçük ölçekten büyük ölçeğe taşınmış ve tarım toplumu olan milletlerde iş gücü piyasaları üretim değişikliğine geçmiştir. Bu farklılaşma ile evde aile işçisi olarak çalışan kesim, başta kadınlar şehirde iş bulamayınca işsiz kalmışlar ve ev içerisinde yaptıkları üretimler değersiz hale gelerek istihdama katılmayan kesim olarak çalışmayan ev hanımı tanımı ile konumlandırılmışlardır. Bunun dışında ev hanımı olmakla birlikte ayrıca iş gücüne birebir dahil olan kadınlar ekonomiye katkısı olan bireyler olarak görülerek toplumda yer edinmiş ve saygınlık kazanmıştır (Karabiyik, 2015, s.255).

Kadın çalışmasıyla çift kariyerli hale gelmiş hem ev hem de iş yerinde sorumlulukları artmıştır. Kadının çalışması hayatının her döneminde çeşitli zorluklar içerse de çalışan kadının en çok zorlandığı dönem anne olmasıyla birlikte başlamakta ve çocuğu belli bir özgün yeterlilik seviyesine gelene dek sürmektedir (Nazlı, 1995, s. 44). Özellikle insan hayatında “mucizevi yıllar” olarak adlandırılan 0-6 yaş dönemi çocukta bedensel, sosyal ve zihinsel gelişimin en süratli ve en kritik olduğu yıllardır (Açev, 2016, s.11). Yapılan birçok araştırma (Rozan, 1983, s.16) göstermiştir ki, annenin çalışma nedeniyle evden uzak kalması çocuğun ruhsal gelişimini sekteye uğratmakta ayrıca çocuk çevresiyle kurduğu ilişkilerde sergilediği davranışlara model olan anne sevgi ve şefkatinden yeterli oranda faydalanamamaktadır (Büyükcoşkun, 2014, s. 92). Kadının bir anne olarak çocuklarını maddi manevi güzel yetiştirmek için çabalaması, çocuklarını düzgün ve iyi koşullarda yetiştirmek istemesi, aynı zamanda iş yaşamında yüklenilen sorumlulukları da tam anlamıyla yapmak istemesi kadını çok yönlü zorluğa sokmaktadır (Doğru, 2010, s. 52). Böylece çalışan kadın aile içinde ve iş hayatında almış olduğu sorumlulukları yerine getirmek için büyük çabalar sarf etmekte, fakat çalışma hayatına dahil olmayı istese de daha çok evdeki rolüne öncelik vermektedir. Terside yaygın olmakla birlikte genel anlamda anne olan bir kadın kariyerine son verebilmektedir (Altay, 2018, s. 42). İşine son vermeyip devam eden anneler ise “çocuğa en

iyi annesi bakar” düşüncesinin yaygın olarak kabul gördüğü ülkemizde işe dönerek vicdan azabıyla baş başa kalmaktadır (Özmermer, 2008, s. 36). Anne işe gitmek üzere çocuğundan her ayrılışında onun tehlikede olduğunu, bu tehlikeyi fark edemediği için önleyemeyeceğini, dolayısı ile çocuğunu koruyamayacağı, onu kaybedeceği ve zarar göreceği endişesini yaşar (Akhan ve Batmaz, 2011, s. 161-167). Bu da sürekli vicdan azabıyla birlikte iş verimini de düşürmektedir.

Aynı zamanda çocuklarıyla olan ilişkilerinde çalışan kadınlar çocuklarıyla yeterince paylaşım yapamamasına ve çocuğun dünyasına tam olarak girememesine neden olabilmektedir. Ayrıca çocuğuyla kısıtlı zaman geçiren annenin kültürel değer aktarımı da kısıtlanmakta, çocuk daha çok büyütüldüğü bakım aldığı kişinin kültürel öğelerine maruz kalmaktadır (Özdemir, 2018 s. 43). Bir açıdan ise yükseköğrenim görmüş bir çalışan annenin çocuğu kendisine bakım hizmeti veren yeterli eğitim alma imkanı olmamış, kendi yetişmesinden ve bilgi birikiminden çok farklı biri tarafından kendi görgü ve bilgisi kadarıyla ahlaki, dini ve kültürel olarak şekillendirilmektedir (Büyükcoşkun, 2014, s.77). Ayrıca çalışan annenin yaşadığı söz konusu edilmeyen bir başka sıkıntılı durumda; çalışan ebeveynlerin zaman sorunu yaşamalarından dolayı, çalışan anneye sahip ailelerin fastfood ve dondurulmuş yiyeceklere olan ilgisinin artmasıdır. Bu yiyeceklerle beslenen çocuklar obezite gibi beslenme sorunları yaşamaktadırlar (Canatan ve Yıldırım, 2013, s. 167).

Literatüre bakıldığında bahsettiğimiz şekilde çalışan kadının yaşadığı yukarıdaki sorunlarla birlikte, iş-aile çatışmalarını, iş yoğunluklarını ve çalışma ortamlarını merkeze alan, ailesi ve çocukları üzerine etkilerini yetişkin gözünden inceleyen birçok araştırma yapılmıştır. Buna karşın, çocukların gözünden çalışan annenin çok yönlü duruşu ve varlığını inceleyen araştırma sayısı yeterli değildir. Bu çalışmamızda; anne etkisinin yoğun olarak devam ettiği ve anket doldurmada da bir sıkıntı yaşamayacak olan yaş aralığı 10-14 yaşlar arası imam hatip ortaokulu, özel ve normal ortaokula giden, çalışan ve çalışmayan annelerin çocukların gözünden fiziki bakım, ruhsal ve eğitim açılarından çeşitli değişkenlerle farklılaşp farklılaşmadığını incelenmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada veri toplama tekniği olarak, nicel araştırma yönteminin tekniklerinden olan anket tekniği uygulanmıştır. 340 anket cevabı form elde edilmiş, içerisinde bütün anketler teker teker incelenerek tutarlı doldurulup doldurulmadığı, eksik olup olmadığı kontrol edilmiş, usulüne uygun doldurulmayan, yarım kalmış 21 tanesi iptal edilerek 319 anket cevabı ile anket çalışması sonlandırılmıştır.

Araştırmanın evrenini 10-14 yaş arası annesi çalışan, çalışmayan çocuklar oluştururken, örneklemini ise; İstanbul il sınırları içindeki M.E.B. bağlı ortaokullardan imam hatip, düz ortaokul ve özel ortaokula giden annesi çalışan ve çalışmayan 10-14 yaş arası çocuklar oluşturmuştur.

Hem çalışan hem de çalışmayan anneye sahip çocukların örnekleme seçilmesinin nedeni; örneklemin evreni temsil etmesi ve heterojen olması ve bize sonuçların karşılaştırması imkanı vermesi niyetiyle her iki grupta değerlendirilmeye alınmıştır. İstanbul gibi farklı kültürlerden oluşan karma insan topluluklarının yaşadığı büyükşehirde araştırmayı yaparak sonuçların objektif olması hedeflenmiştir. Online hazırlanan anket tanıdık çevre ve yakın öğretmen arkadaş kitlesi vasıtasıyla yaşı küçük olanlarda çocukların doldurması için annelere ve yaşı müsait olanlar da ise çocukların kendilerine iletilerek kendilerinin doldurmaları sağlanmıştır. M.E.B. bağlı ortaokullara devam eden toplam 319 çocuk araştırma kapsamına alınmıştır.

Tablo 1. Öğrenci özellikleri

Tanıtıcı özellikler		
	Kişi Sayısı	Yüzdelik
Cinsiyete göre		
Kız	161	50,5
Erkek	158	49,5
Sınıf seviyesine göre		
5. Sınıf	61	19,1
6. Sınıf	107	33,5
7. Sınıf	90	28,2
8. Sınıf	61	19,1
Annenin çalışmasına göre		
Evet	124	38,9
Hayır	195	61,1
Annenin eğitim durumuna göre		
Okur Yazar	3	0,9
İlköğretim-Ortaokul	87	27,3
Lise	88	27,6
Üniversite	112	35,1
Lisansüstü	29	9,1
Ailenin ekonomik düzey değişkenine göre		
2.000 TL'den Az	59	18,5
2.000 - 5.000 TL	154	48,3
5.000 TL ve Üstü	106	33,2
Okul türüne göre		
İHO	119	37,3
Ortaokul	141	44,2
Özel Ortaokul	59	18,5

BULGULAR

Çalışan ve çalışmayan anneye bakışını incelediğimiz öğrencilerimizin %50,5 ile 161 tanesi kız iken, %49,5' ile 158 tanesi erkektir.

Sınıf seviyesine göre baktığımızda ise; en çok %33,5 oranında 107 öğrenciyle 6. Sınıf, %28,2 oranında 90 öğrenciyle 7. Sınıf, %19,1 oranında ise 61'er öğrenciyle 5 ve 8. Sınıf öğrencilerinin anket doldurduğu görülmektedir.

Anketi dolduran öğrenciler arasından annesi çalışanlar %38,9 oranında 124 kişi iken, %61, 1 oranında 194 kişinin ise annesi gelir getirici bir işte çalışmamaktadır.

Annenin eğitim durumuna göre baktığımızda ise; %35,1 ile 112 kişi üniversite mezunu, %27,6 ile 88 kişi lise mezunu, %27,3 ile 87 kişi ilk-ortaokul mezunu, %9,1 ile 29 kişi lisansüstü mezunu, %0,9 ile 3 kişi ise okuryazar eğitim seviyesini teşkil etmektedir.

Ailenin ekonomik seviyesi yönünden baktığımızda 2000-5000 arası %48,3 ile 154 kişi, %33,2 ile 5000 üstü 106 kişi yüksek gelir seviyesinde iken, %18,5 oranında olan 2000 altı 59 kişinin gelir seviyesini göstermektedir.

Okul türü olarak ise; en çok %44,2 ile 141 kişi normal ortaokula gitmekte, %37,3 ile 119 kişi İHO gitmekte ve %18,5 ile 59 kişi özel ortaokula gitmektedir.

Tablo 2. Aileye ait bilgiler-1

		Anne Gelir Getirici Bir İşte Çalışıyor mu		
		Evet	Hayır	
Ailenin aylık geliri				
Ailenizin Aylık Geliri	2.000 TL'den Az	12	47	
		9,7%	24,1%	
	2.000 - 5.000 TL	41	113	
		33,1%	57,9%	
	5.000 TL ve Üstü	71	35	
		57,3 %	17,9%	
Annenin eğitim durumu				
Annelerinizin Eğitim Durumu	Okur Yazar	2	1	
		1,6%	0,5%	
	İlköğretim-Ortaokul	18	69	
		14,5%	35,4%	
	Lise	20	68	
		16,1%	%34,9	
	Üniversite	62	50	
		%50	%25,6	
	Lisansüstü	22	7	
		%17,7	%3,6	
	Genelde eve geldiğinde yemeklerin hazır olması durumu			
	Genelde eve geldiğimde yemeklerim hazır olur	Katılmıyorum	25	9
20,2%			4,6%	
Biraz		35	41	
		28,2%	21,0%	
Katılıyorum		64	145	
		51,6 %	74,4%	
Okul Türüne göre çalışan anneler				
Okul Türü	İHO	36	83	
		30,3%	69,7%	
	Ortaokul	58	83	
41,1%		58,9%		
Özel Ortaokul	30	29		
	50,8%	49,2%		

Tablo 2’de gördüğümüz şekilde çalışan annelerin olduğu ailelerin aylık geliri, çalışmayan annelerin olduğu ailelere göre daha yüksektir. Tablodan da gördüğümüz şekilde; annesi çalışanların %57,3’ünün aylık geliri 5000 ve üstü iken, aynı gelir seviyesi annesi çalışmayanlarda %17,9’dur. 2000 altı ve 2000-5000 arası gelir seviyelerinde ise annesi çalışmayanların oranı daha yüksektir.

Tablo 2’ten de gördüğümüz şekilde, çalışan annelerin eğitim seviyesinin daha ileri seviyede olduğu gözlemlenmektedir. Annesi çalışanlarda lisansüstü eğitim almış olanlar; %17,7 iken, annesi çalışmayanlarda lisansüstü eğitim seviyesi %3,6. Yine annesi çalışanlarda lisans seviyesi eğitim %50 iken, annesi çalışmayanlarda %25,6 görülürken lise, ortaokul seviyesi eğitimlerde annesi çalışmayanların oranı daha yüksektir.

Yine Tablo 2’ten gördüğümüz şekilde, annesi çalışmayan çocuklar eve geldiklerinde yemekleri hazır bulabilme oranı %20,2 iken annesi çalışmayanlarda bu oran %4,6 olmuştur. Onun dışında da annesi çalışanlarda katılıyorum diyenlerde oran %51,6 iken, annesi çalışmayanlarda bu oran çok daha yukarda %74,4 olmuştur. Yani annenin çalışan çocuklar eve geldiğinde yemeklerini hazır bulma olasılığı daha düşükken, annesi çalışmayanların yemekleri daha fazla oranda hazır olmaktadır.

Tablo 3. Anne babanın çalışmadan memnuniyeti

Çalışıyorsa anneniz çalışmaktan memnun mu?		
	Kişi Sayısı	Yüzelik
Hiç Memnun Değil	5	1,6
Bazen Memnun	51	16,0
Kesinlikle Memnun	68	21,3
Babanız, çalışıyorsa annenizin çalışmasından memnun mu?		
Hiç Memnun Değil	6	1,9
Bazen Memnun	31	9,7
Kesinlikle Memnun	83	26,0

Yine tablo 2’ten görüldüğü şekilde, normal ortaokula giden çocukların anneleri içerisinde çalışmayanlar %58,9 oranında iken, çalışanlar daha azınlıkta %41,1 oranında görülmekte ve İmam hatip ortaokuluna giden

çocukların anneleri %69,7 gibi büyük bir oranda daha çok çalışmamayı tercih etmekte, fakat annesi çalışan çocuklar en çok %50,8 oranıyla özel ortaokullara devam etmektedir.

Tablo 3'e göre; çocukların görüşlerine göre annelerinin çalışmaktan memnun olup olmadığının cevabı ise; %21,3 oranıyla kesinlikle memnun olduklarını ifade ederken, %16 bazen memnun olduklarını, %1,6 oranı ise hiç memnun olmadığını düşünmektedir.

Yine çocukların bakış açısına göre babalar, %26 oranıyla genelde eşlerinin çalışmalarından kesinlikle memnun, %9,7 ile bazen memnun, %1,9 ile hiç memnun değildir.

Tablo 4. Çocuk gözünden kadının çalışmasına bakış ve büyük ebeveynlerin bakışları

		Anne Gelir Getirici Bir İşte Çalışıyor mu	
		Evet	Hayır
Sizce kadınlar çalışmalı mı?			
Sizce kadınlar çalışmalı mı?	Asla Çalışmamalı	4	18
		3,2%	9,2%
	Paraya ihtiyacı varsa evet	14	33
		11,3%	16,9%
	Eğer isterse evet	76	126
		61,3%	64,6%
Evet mutlaka	30	18	
	24,2%	9,2%	
Büyük anne ve büyük babaların gelin ya da kızlarının çalışmasına bakışı			
Büyük anne ve büyük babalarınız annenizin çalışmasını istiyor mu?	Evet	29	13
		24,6%	7,4%
	Hayır	5	45
		4,2%	25,7%
	Karışmıyor	84	117
		71,2%	66,9%

Kadınların çalışmasına olan bakışın irdelendiği tablo 4'e göre, annesi çalışanların %3,2'si asla kadın çalışmamalı derken, bu cevap annesi çalışmayanlarda %6,9'dur. Asla çalışmamalı, paraya ihtiyacı varsa ve eğer

isterse şıklarının cevapları annesi çalışmayanlarda daha yüksekken evet mutlaka cevabı annesi çalışanlarda daha yüksektir.

Yine Tablo 4'e göre; annenin çalışıp çalışmaması, büyük anne ve büyük babaların kızları ya da gelinlerinin çalışmasıyla ilgili düşüncelerini etkilemiştir. Çocuğun bakış açısına göre; çalışan annelerin büyükleri, gelinlerinin ya da kızlarının çalışmasını %24,6 oranında daha çok desteklerken, çalışmayanlarda bu destek %7,4'e düşmektedir. Gelin veya kızlarının çalışmasını istemeyen büyükler ise çalışan annelerde küçük bir oran olarak %4,2 iken, çalışmayan annelerde oran büyümekte %25,7 oranına ulaşmaktadır.

Tablo 5. Annenin çalışmasının zenginlik, affedicilik ve iyi eğitim algısına etkisi

		Anne Gelir Getirici Bir İşte Çalışıyor mu?	
		Evet	Hayır
Annenin çalışmasının zenginliğe etkisi algısı			
Annelerin çalışması aileleri daha zengin yapar mı?	Evet	75	73
		61,5%	38,6%
	Hayır	47	116
		38,5%	61,4%
Annenin çalışmasının affedici olmaya algısı			
Annemiz Affedici mi?	Affedici Değil	62	74
		50,0%	37,9%
	Affedici	62	121
		50,0%	62,1%
İyi bir eğitim aldığımı düşünme algısı			
İyi bir eğitim aldığımı düşünüyorum	Katılmıyorum	4	1
		3,2%	0,5%
	Biraz	7	23
		5,6%	11,8%
	Katılıyorum	113	171
		91,1%	87,7%

Yine tablo 5'e göre; çalışan annelerin çocukları %61,5 gibi büyük oranla annenin çalışmasını aileyi daha zengin yapacağını düşünürken, %38,6 oranıyla çalışmayan annelerin çocuklarında bu oran daha düşük gerçekleşmiştir. Yine tersi de bunu doğrular şekilde, annesi çalışan çocuklarda annenin çalışmasının zengin yapmayacağını söyleyenlerin düşük kalan oranı %38,5 iken, annesi

çalışmayan çocukların annenin çalışmasının zengin yapmayacağı görüşü diğerine göre yüksek olan %61,4 oranıdır.

Tablo 5'e göre; %50 oranında çalışan anne çocukları annelerini affedici görürken, %62,1 oranında çalışmayan anne çocukları annelerini affedici görmektedir. Böylece annesi çalışmayan çocuklar annelerini annesi çalışan çocuklara göre daha affedici görmektedir.

Tablo 5'e göre; annesi çalışan çocuklarda, iyi bir eğitim aldığını düşünme oranı katılmıyorum cevabını verenler %3,2 iken, annesi çalışmayanlarda bu oran beklentinin aksine daha düşük %0,5 gerçekleşmiştir. Biraz cevabında ise annesi çalışmayanlarda oran daha yüksektir. İyi bir eğitim aldığını düşünenlerin içinden annesi çalışanların oranı %91,1 iken, iyi bir eğitim aldığını düşünen annesi çalışmayanların oranı ise %87,7'dir.

Tablo 6. Okul türü ve çalışan anneye bakış

	Okul Türü		
	İHO	Ortaokul	Özel Ortaokul
Sizce kadınlar çalışmalı mı?			
Asla Çalışmamalı	11	10	1
	9,2%	7,1%	1,7%
Paraya ihtiyacı varsa evet	20	22	5
	16,8%	15,6%	8,5%
Eğer isterse evet	79	82	41
	66,4%	58,2%	69,5%
Evet mutlaka	9	27	12
	7,6%	19,1%	20,3%
Çalışıyorsa annenizin çalışmasını nasıl karşılıyorsunuz?			
İşe gitmesini istemiyorum	13	20	2
	23,6%	23,3%	5,7%
İşe gitmesini bazen istemiyorum	7	19	9
	12,7%	22,1%	25,7%
İşe gitmesini istiyorum	11	14	12
	20,0%	16,3%	34,3%
İşe gitmesine karışmıyorum	24	33	12
	43,6%	38,4%	34,3%

Tablo 6'dan da görüldüğü şekilde; İHO giden çocuklar diğer gruplara göre en fazla olan %16,8 oranında kadının paraya ihtiyacı varsa çalışması gerektiğini düşünmekte, yine aynı okul türü en düşük oran olan %7,6 oranıyla kadınların mutlaka çalışması gerektiğini düşünmektedir. Tam tersi olacak bir istatistiki oranda kadınların mutlaka çalışması gerektiğini düşünen %20,3 oranındaki özel ortaokul çocukları, asla çalışmaması gerektiğiyle ilgili görüş bildirenler ise %1,7 ile mevcut örneklemin en düşük miktarını oluşturmaktadır. Bu iki uç tercihlere sahip okul türü dışında ayrıca ortaokula giden çocukların içerisinde de kadınların isterse çalışması gerektiğini düşünen kesim %58,2 iken mutlaka çalışması gerektiğini düşünen kesim %19,1 oranında ve asla çalışmaması gerektiğini düşünen kesim ise %7,1 oranındadır.

Tablo 6'ya göre, İHO'da annesinin işe gitmesine karışmayanların oranı %43,6 ile en yüksek oranda işe gitmesine karışmama oranını yansıtmakta, %34,3 oranı ise özel ortaokullarda annesinin işe gitmesini isteyenleri ifade etmektedir. Annesinin işe gitmesini istemeyenlerin oranı ise en düşük %5,7 oranında özel ortaokullarda görülürken, %23,6 oranıyla en yüksek oranda annesinin işe gitmesini istemeyenlerin oranını İHO yansıtmaktadır. Ortaokullarda ise bu oranlar iki tarafta da dengeli şekilde gözükmektedir.

SONUÇ YERİNE

Kadının çalışması küresel ekonomi bazlı etkilerini dışarda tutarsak en başta ailesini, daha özelinde ise çocuklarını etkilemektedir. Hayatının merkezinde evi ve çocukları olan kadının çalışmasıyla ev içi sorumluluklar ve çocukların fiziki, ruhsal bakımları konuları zora düşmekte, bu vazifeler her ne kadar ortak olsa da hala ataerkil bir toplum olmamız sebebiyle yine kadında kalmakta ve bu şekilde kadın çok kariyerli hayatına devam etmektedir.

Kadının çalışmasıyla küçük yaşta çocuklar en fazla mağdur olsa da, evdeki büyük küçük her fert bundan etkilenmektedir. 10-14 yaş arası çocuklar artık gün içinde okulda olduklarından ve kişisel bakım, yedirme vb. gibi kişisel sorumluluklarını üstlenmiş olmalarından dolayı birebir anneye ihtiyaç hissetmeseler de, hala anneye bağımlı oldukları ve bağımsızlıklarını kazanamadıkları bir dönemin içerisinde bulunmaktadırlar. Bu bağlamda ortaokul seviyesindeki çocukların kadının çalışmasına bakış açısını incelemek

ve karşılaştırmak maksadıyla çok yönlü sorular sorarak, gizli ya da açık olarak çocukların çalışan ve çalışmayan anneye bakışını analiz etmeye çalıştık.

Tablo 1 örneklem grubumuzun öğrencilerinin özelliklerini tanıtmakta ve ardından tablo 3'de gördüğümüz ise; çalışan annelerin çalışmaktan memnun olduğu, babalarında eşlerinin çalışmasından memnun olduğu ortaya çıkmaktadır. Tablo 2 annenin çalıştığı ailelerde aylık gelirlerin çalışmayan ailelere göre daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Bu da aileye giren çift maaşın muhakkak aile bütçesinin seviyesini yükselttiğini göstermektedir. Yine çalışan annelerin eğitim seviyesinin daha ileri seviyede olduğu gözlenmiştir. Eğitim seviyesi yükseldikçe iş gücüne katılım oranı artmakta ve eğitim ile orantılı bir şekilde işe alımlar yükselmektedir (TÜİK, 2019). Yine başka beklenen bir veri olarak karşımıza çalışan anne çocuklarının eve geldiklerinde yemeklerini hazır bulma oranlarının diğer ev hanımlarının çocuklarına göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Çalışan anneler iş yoğunluğundan yeterli seviyede ev işlerini organize edememekte ya da zorlanmaktadır. Buda aslında yanlış beslenme, dondurulmuş gıda tüketimi ya da fastfood gibi yiyeceklerin fazla tüketimi gibi sorunları da peşinden getirmektedir (Özyurt, 2013, s. 167). Çalışan kadının dışarda yemek yeme alışkanlıklarının arttığı birçok başka araştırmada da ortaya konmuştur (Onurlubaş vd., 2015, s. 923).

Çocukların gözünden kadının çalışması durumunu tespit ettiğimiz kısımda ise; annesi çalışan çocukların istatistiki olarak kadının çalışmasına; annesi çalışmayanlara göre daha olumlu baktığı tespit edilmiştir. Bu ilginç sonuca göre annesi çalışanlar çalışmaya daha sıcak yaklaşırken, annesi çalışmayanlar annelerinin çalışma hayatına girmelerini istememektedir. Yani çocuklar mevcut hayatlarını devam ettirmeyi en güvenli görmekte ve bilmediğinden uzak kalmayı tercih etmektedir. Yine aynı şekilde bilinmeyen bir durumdan uzak kalarak büyükanne ve büyük babalarında çalışan gelin ya da kızlarından memnun oldukları ve çalışmayanlarından çalışmamalarından memnun oldukları sonucu ortaya çıkmıştır (Abul ve Gürdamur, 2019).

Anneler evin yükünün çoğunluğunu yüklenmekte bir de çalışma hayatı buna dahil olduğunda yükleri iyice artmaktadır. Tablo 5 'te de görüldüğü şekilde, çalışan anne çocukları annelerini daha az affedici görmekte, daha az müsamahalı görmektedir. Buda çalışma hayatının getirdiği yoğunluktan ve hızlı yaşamdan annelerin müsamaha düzeyinin ne derece etkilendiği

göstermektedir. Psikologlar kendilerine gelen çocuk vakalarından, anneleri çalışanlarla ilgili özel bir çalışma yaparak konunun önemine dikkat çekmişlerdir. Çalışan kadınlar için de en çok yıprananın anneler olduğunu, en büyük problemleri de “çocuk eğitimi” olduğunu ifade etmektedirler. Çalışan annelerin çocuklarına ayıracak yeterli zamanları olmadığından onlarla sıcak bir bağ kuramadıklarını, çocukların bir yakınlığı bulunmayan ‘yabancı’ elinde büyüdüğünü ifade etmektedirler. Çocuk ise annesinin çalışmak zorunda olduğunu anlayamadığından “onun kendisini sevmediği için başkalarına bıraktığını zannetmektedir. Atalarımızın dediği şekliyle “Anasız kuzu melemez” sözüyle ifade edildiği gibi, çocuk çalışan annesinden yeterli seviyede sevgi, ilgi ve şefkat alamadığından “güven duygusu” gelişmemekte, sevgi ve güven duygusu gibi ancak yaşanarak kazanılan ruhsal gıdalardan yoksun yetişerek çocuğun ruh sağlığı yönüyle gerekli olgunluğa erişemediğini ifade etmektedirler (Saygılı ve Çankırılı, 1992, s. 5-6). Yine yapılan araştırmalarda çalışan kadınlara göre çocukların büyük bir çoğunluğu annelerinin çalışmasını; kreşe/anaokuluna gitmeyi istememektedirler. Çocuklar kendilerini, anneleri çalışmayan arkadaşları ile karşılaştırmakta ve annelerinin de çalışmayan anneler gibi her zaman yanlarında olmalarını istemektedirler (Nazlı, 1995, s. 80). Anneleriyle yeterince vakit geçiremeyip, ilgi ve sevgiye doyamadıklarından böyle isteklerde bulunmaları normal görülmektedir. Yapılan bir araştırma bulgularına göre, özellikle annenin çocuğa yönelik tutumu çocuğun akademik başarısı ile de çok daha ilişkilidir. Bu sebeple çocuğun akademik gelişimi açısından annenin pozitif tutum sergilemesi daha önemli görülmektedir. Bu bağlamda ana-babaların çocuğun gelişimi ile ilgilenmesi, okul çalışmalarına destek olması ve çocuklarına yönelik olumlu davranışlar sergilemesi onların başarılarını artırmada önemli etkenlerden olduğu unutulmamalıdır (Erdoğan, 2007, s. 44). Anneler rolleri gereği bakıcı ve besleyici olarak genellikle küçük çocuklarıyla babalarından daha fazla zaman geçirmektedirler. Böylece anneler çocuklarının sosyalleşmelerinin birincil kaynağı olmaktadır. Bu düzenli ve sürekli etkileşim yoluyla çocuklar annelerin tutumlarından etkilenmektedirler (Özdemir, 2018, s.67). Çalışan anneler maddi eğitim destekleriyle çocuklarının olanaklarını artırırken, ev içi hoşgörü, müsamaha, sevgi ve ilgi ile de bunu desteklemezlerse, eğitim olanakları bekledikleri gibi akademik başarı ile neticelenmeyebilmektedir.

Annenin çalışması çocukların zenginlik algısında da değişikliğe sebep olmakta, annesi çalışan çocuklar annelerinin eve maddi katkısını ciddi önemsemekte, annesi çalışmayanlar ise annenin çalışmasının zenginlik sebebi olacağını düşünmemektedir. Bu sonuç rızık veren Allah'tır ayetiyle ne kadar uyumludur ve toplum algılarımız ne kadar rızık kaygısına düşmüştür? İslam açısından kadının çalışma zorunluluğu olmadığı gibi bir zenginlik kaynağı olarak da görülmemektedir (Şen, 2008, s.71).

Yine araştırmamızın sonuçlarından biri ise; annenin çalışmasının çocukta iyi bir eğitim aldığı algısını etkilemesi durumudur. Annesi çalışan çocuklar daha kesin cevaplar vermişken, annesi çalışmayan çocuklar aldığı eğitimden büyük oranda memnun olsa da tam emin olamayan kesim diğerlerinden daha fazla gözükmemektedir. Annesi çalışanlar eğitim konusunda daha tatmin olmuş gözükmemektedir. Genelde çalışan annelerin mesai saatlerinin uzun olmasından dolayı çocuklarını ya özel okullara vermekte ya da devlet okuluna dahi verse okul çıkışlarında harici kurs, etkinlik vb ile doldurarak çocukla yakın vakitlerde eve ulaşmaya gayret ettiklerinden, annesi çalışmayanlara göre diğer çocuklar daha fazla eğitimin içerisinde kalmaktadırlar (Habertürk, 2018). Bu durum da annesi çalışan çocuklarda daha yeterli eğitim aldıkları algısı uyandırmış olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 6'da görüldüğü şekilde; okul türleri çocukların annelerinin çalışma durumunu ve çalışan kadına bakışını da etkilemiştir. Anket sonuçlarımıza göre, İHO'ya giden öğrencilerin annesi genelde çalışmamakta ve annesi genelde çalışmayan bu çocuklar genel olarak kadının çalışmasına sıcak bakmamakta, özel okula giden öğrencilerin anneleri genelde çalışmakta bu öğrencilerde genelde kadının çalışmasına olumlu bakmaktadır. Annesi çalışanlar en az İho'da olduğundan okul türünden ziyade annenin çalışması bağlamında değerlendirilen sonuçlarda normal ortaokul öğrencileri annesinin işe gitmesine karışmazken, İHO katılan katılımcılar gitmesini istememekte ve özel ortaokullar gitmesini teşvik etmektedir. Yapılan araştırmalara göre; İHO ortaokulundaki öğrenciler bu okullara daha çok dini ve manevi eğitim beklentileriyle gönderildiklerinden ve bu profilde olup kadınların çok fazla çalışmadığı bir veli profilini oluşturduklarından, kadınların çalışması ve onun aileye maddi zenginlik olarak dönmesi çok fazla önemsememektedirler

(Kuşcu, 2016, s. 46). Bu açılardan özel okul ve İHO arasında anket sonuçlarında farklılıklar meydana gelmesi normal görülebilmektedir.

Nicel araştırma sonucunda yapılan testlerin neticesinde elde edilen bazı sonuçlar kaydedeğer ve 10-14 yaş arası çocukların çalışan ve çalışmayan anne karşılaştırmasında önem arzeden görüşler olarak karşımıza çıkmaktadır:

1. Annesi gelir getirici bir işte çalışan çocuklar kadınların çalışmasına daha olumlu bakmakta iken, annesi gelir getirici bir işte çalışmayan çocuklar kadınların çalışmasına daha olumsuz bakmaktadır.
2. Annesi çalışan çocuklar eve geldiklerinde yemeklerini daha az hazır bulmakta iken, çalışmayan anne çocukları yemeklerini daha çok hazır bulmaktadır.
3. Genel olarak çocuklar iyi bir eğitim aldığı düşünse de annesi çalışan çocuklar iyi bir eğitim aldıklarından daha emin görünmektedirler.
4. Annesi çalışan çocukların büyük anne ve büyük babaları gelinlerinin ya da kızlarının çalışmasından memnun iken, çalışmayan gelin ve kızları olan büyük anne ve büyük babalar yine çalışmamalarını istemektedir.
5. Çalışan annelerin eğitim seviyesi, çalışmayan annelere göre daha yüksektir.
6. Çalışan annelerin olduğu ailelerin gelir seviyesi de diğer ailelere göre daha yüksektir.
7. Çalışan anne çocukları çalışmayan anne çocuklarına göre annelerini daha az affedici görmektedir.
8. Annesi çalışan çocuklar annelerin çalışmasının aileyi zengin yapacağını düşünürken, annesi çalışmayan çocuklar annenin çalışmasının zenginlikle bir bağlantısı olduğunu düşünmemektedir.
9. Özel okulda okuyan çocukların anneleri daha çok çalışırken, İHO'da okuyan çocukların anneleri en az çalışmakta, normal ortaokula giden çocukların anneleri ise ikinci sırada çalışma hayatında var olmaktadır.
10. Yine Özel okulda okuyan çocuklar kadınların çalışmasına olumlu bakarken, İhoda okuyan çocuklar daha az olumlu bakmaktadır.
11. Okul türü iyi bir eğitim alma algısını değiştirmezken hem özel okul hem normal ortaokul hem de İHO'da okuyan çocuklar iyi bir eğitim aldığı düşünmektedir.

Dolayısıyla çalışan annelerin 10-14 yaş arası çocuklarının annenin çalışmasına olan bakışının farklı olduğunu, bunun okul türü, ailenin gelir durumu, annenin eğitim seviyesi, büyük anne ve büyük babanın görüşleri gibi etkenlerle değişiklikler gösterdiğini tespit edilmiştir. Çalışan anne çocukları ailelerinin gelirlerinin yüksekliğini ve zenginliği anneyle bağlantılandırılmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda çalışan annenin hem büyüklerinin hem çocuklarının kadının çalışmasına daha olumlu baktığı ve bunu maddi bir getiri olarak gördüğü düşünülürse çalışma hayatına atılan kadın sayısının her geçen yıl daha da artacağı varsayılmaktadır.

Aynı zamanda çalışan anne çocuklarının, annelerinin affedicilik seviyelerini yeterli görmemesi de çarpıcı ve düşündürücü bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışan annelerin giderek yaygınlaştığı toplumumuzda annelerin çalışma ortamlarının daha kolaylaştırılıp, çalışma saatlerinin esnetilmesi, çalışma koşullarının kolaylaştırılması ve ailelerine daha çok vakit ayırmalarının aile birlikteliği açısından daha faydalı olacak ve toplum yararına olacaktır. Çalışmamızın alanda bir ihtiyacı gidermesini temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- Altay, Ü. (2018). *Kadın Çalışanların Cam Tavan Algıları Ve Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bilgi Yönetimi Anabilim Dalı, Mersin.
- Büyükoçşkun, S. (2014). *Kadın İstihdamınının Doğurduğu Sosyal Politika Sorunları: Anne-Dışı Bakım Sorunu Ve Türkiye'nin Kadın İstihdamı Politikası* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Canatan, K., Yıldırım, E. (2013). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap
- Doğru, A. (2010). *Kadın Çalışanların Cam Tavan Engelleri ve İş Tatminine Etkisi: Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Erdoğan, M. Y. (2007). Ana-Baba Tutumları Ve Öğretmen Davranışları İle Öğrencilerin Akademik Başarıları Arasındaki İlişkiler. *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 14, 44.
- Karabıyık, İ. (2015). Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1), 255.
- Kuşcu, T. B. (2016). *Velilerin Çocuklarını İmam-Hatip Liselerine Gönderme Nedenleri Ve Beklentileri (Gaziantep-İslahiye Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.
- Abul, L.L., Gürdamur, M. E. (Mayıs 2017), İnsan Bilmediğinden Korkar, Diyanet Dergisi, Erişim Tarihi: 25.02.2019, <https://dergi.diyamet.gov.tr/makaledetay.php?ID=30033>.
- Nazlı, A. (1995), *Çalışan Evli Kadınlar için Normatif Öncelik Sorunu (İzmir Örneği)* (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı, İzmir.
- Onurlubaş, E., Doğan, H.G., Gürler, A.Z. (2015). Türkiye'de Ev Dışı Gıda Tüketimin Durumu Ve Tüketici Eğilimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 38*, 923.
- Özdemir, M. (2018). *Çalışan Annelerin, Çocuklarının Dini Sosyalleşmeleriyle İlgili Tutum Ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma (Karaman Örneği)* (Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri

Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Konya.

- Özmermer, N. (2008). Çalışan Annelerin Ve Çalışmayan Annelerin Anasınıfına Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarının Dil Gelişim Farklılıklarının Karşılaştırılması (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Özyurt, C. (2013). Çocuk Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi, Canatan, K., Yıldırım, E. (Ed.), *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Razon, N. (1983). Çalışan Anne ve Çocuk. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 3091, 16.
- Saygılı, S., Çankırılı, A. (1992). Çalışan Kadın ve Problemleri Çocuklar. İzmir: Feza Yayınları.
- Şen, M. (2008). *Kur'ân'da Zenginlik Ve Fakirlik* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Konya.
- Utaş A. L., Batmaz, M. (2011). 0-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Çalışan Annelerin Çocuk Bakımı ile İlgili Karşılaştıkları Sorunların ve Sorun Çözme Yaklaşımlarının İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Cilt 19 - Sayı 3*, 161-167.
- AÇEV Faaliyet Raporu, (2016). Erişim Tarihi: 26.02.2019, <https://www.acev.org/yasamin-mucizevi-yillari-erken-cocukluk-donemi/>.
- TÜİK Verileri, (2017), Sayı 35/2017 Erişim Tarihi: 25.02.2019. www.tuik.gov.tr.
- Mengüç, H. (2018). Çalışan Annelerin Etüt Sancısı, Erişim Tarihi: 11.12.2018, <https://ht-hayat.haberturk.com/yasam/guncel/haber/1056204-calisan-annelerin-etut-sancisi>.

YOKSULLUK DAMGALAMA VE UTANMA: SOSYAL YARDIM AĞI ÇERÇEVESİNDE BİR ARAŞTIRMA

Davuthan GÜNAYDIN¹

Öz

Bu çalışmada yoksulluğun psiko-sosyal etkilerinden utanma ve damgalanma olgusu araştırılmaktadır. Utanma, mensubu oldukları toplumun yaşam standartlarını yerine getirememeleri nedeniyle bireyleri toplumdaki uzaklaştıran ve sosyal dışlanma olgusunu arttıran bir kavramdır. Damgalama ise bireylerin kendilerini farklı kılan ve başkalarının gözünde değersizleştiren, onları düşük bir konuma yerleştiren bir özelliğe sahip olma olarak tanımlanabilir. Utanma duygusunda olduğu gibi sosyal dışlanma olgusunu güçlendirir ve kurumsal, sosyal ve bireysel faktörlere dayanır. Araştırma kapsamında Tekirdağ/ Süleymanpaşa İlçesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan ve Süleymanpaşa Belediyesi Dosteli Aşevi'nden yardım alan yoksullarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseniyle yürütülmüştür. Toplanan veriler kodlanarak kategoriler oluşturulmuş ve betimsel analize tabi tutulmuştur. Bulgular, utanma duygusunun özellikle yoksul aile çocukları arasında daha fazla hissedildiği yönündedir. Bu durum çocukların akademik başarılarını ve akranları ile kaynaşmalarını etkileyen bir faktördür. Diğer yandan yoksul bireyler toplumun geri kalanı tarafından ötekileştirilmekte, sosyal etkinliklere ve davetlere çağırılmamakta, arkadaşları ve akrabaları ile iletişim kurmakta zorlanmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, Utanma, Damgalanma, Sosyal Dışlanma*

¹ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, E-posta: dgunaydin@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4573-860X

GÜNAYDIN, D. (2020). Yoksulluk Damgalama Ve Utanma: Sosyal Yardım Ağı Çerçevesinde Bir Araştırma. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49) , 837-860. DOI: spcd.vi.569364

POVERTY SHAME AND STIGMA: A RESEARCH WITHIN THE SOCIAL ASSISTANCE NETWORK

Abstract

In this study, the perception of shame and stigma from the psycho-social effects of poverty is being investigated. Shame is a concept that removes individuals from the society and increases the phenomenon of social exclusion because of they cannot fulfill the living standards of the society they belong to. Stigmatization can be defined as a situation in which people discredit their reputation in society because of a attribute, and place them in a low position and. It strengthens the phenomenon of social exclusion as in the sense of shame and based on institutional, social and individual factors. Within the scope of the research, face-to-face interviews were conducted with the poor who received help from Social Assistance and Solidarity Foundation and Süleymanpaşa Municipality Dosteli Aşevi. The research was carried out with the phenomenology pattern of qualitative research methods. The data collected were coded and descriptive analysis was made. The findings suggest that feeling of shame is more felt among the poor family children. This is a factor that affects children's academic success and their peer engagement. On the other hand, poor individuals are marginalized by the rest of the society, they are not invited to social events and invitations, and they have difficulty in communicating with friends and relatives.

Keywords: *Poverty, Shame, Stigma, Social Exclusion*

GİRİŞ

Bireylerin fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamada yetersizlik durumunu açıklayan bir kavram olarak yoksulluk, genellikle maddi unsurlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ancak yoksulluk yalnızca maddi boyutları ile değil aynı zamanda psiko-sosyal boyutları ile de bireyleri etkileyen bir durum olarak kabul edilmektedir (Jo, 2015; Walker, vd., 2013). Bireylerin ait oldukları toplum ile bütünleşmesini engelleyen, sosyal ilişkileri aşındıran, toplumsal karar verme süreçlerine katılımı azaltan bir durumdur. Bireyler, yoksulluğun neden olduğu utanma ve damgalanma duygusu ile kendilerini toplumdan uzaklaştırmakta, toplumsal bütünlüğü sağlamada sorunlar yaşamaktadırlar. Bu kapsamda yoksulluk, yalnızca maddi olarak dezavantaj ya da ekonomik güvencesizlik olarak değil aynı zamanda, *aşağılayıcı*, “öz saygı eksikliği ile karakterize edilen utanç verici ve aşındırıcı bir sosyal ilişki olarak” anlaşılmalıdır (Lister, 2004: 8).

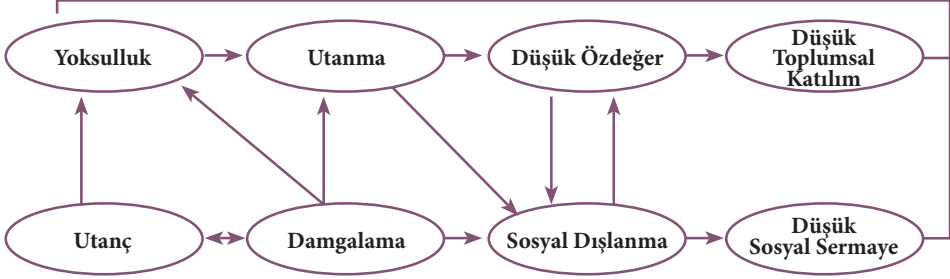
Özellikle utanma ve damgalanma, yoksulluğun psiko-sosyal boyutları içerisinde en çok karşılaşılan iki durumdur. Gerçekte utanç ve damgalanma birbirleriyle bağlantılıdır. Eğer birey damgalanmışsa “diğerlerinin” değerlendirmelerini dikkate alıyorsa, derin bir utanç hissi ile kendini değersiz, güçsüz ve küçük hissedecektir (Reyles, 2007: 8). Bu nedenle de utanç ve damgalanma yoksulluğun toplumda algılanma, değerlendirilme ve yargılama biçimlerine atıf yapmaktadır. Yoksulluğun bireysel yetersizliğin bir sonucu olarak görüldüğü toplumlarda utanma ve damgalanma duygusu daha fazla hissedilirken, ekonomik başarısızlıklar ve inançlar doğrultusunda değerlendirildiği toplumlarda daha az yaşanmaktadır. Diğer yandan yoksul olmayanların ve medyanın söylemleri ile yoksullukla mücadelede kullanılan sosyal politika uygulamaları da utanma ve damgalanma duygusunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Walker, vd., 2013: 16). Yardım dağıtım sisteminin daha fazla görünür kılınması, yoksulların diğerleri olarak damgalanmasına neden olurken, yardım talebinde bulunma ve teste tabi olma şeklinde kurgulanan sosyal yardım sistemleri, bireylerin utanma duygusunu arttırmaktadır. Bu durum aynı zamanda yoksul bireylerin hak etmelerine rağmen yardım talep etmemelerine de neden olabilmektedir (Hill vd., 2007: 19). Bu kapsamda refah kaynağı olarak piyasanın gösterildiği, özellikle

çalışmanın yoksulluktan kurtulmak için tek yöntem olarak görüldüğü refah sistemleri, yoksulların damgalanma ve utanç duygularının artmasına neden olabilmektedir. (Kent, 2016: 8)

Utanma ve damgalanma duygusu yalnızca bireysel sonuçları ile değil toplumsal etkileri ile de önemli bir sorundur. Sosyal dışlanma olgusunu arttırması, sosyal sermayenin sınırlanmasına yol açması ve yoksulluğun kalıcı hale gelmesine yardımcı olması ile toplumsal (Walker, 2014a), sosyal ve kültürel açıdan farklılık göstermekle birlikte, geri çekilme, ötekileştirme, çaresizlik, depresyon, intihar düşüncesini arttırma ve kişisel etkinliklerin azaltılmasına yol açması ile de bireysel bir sorundur (Reutter vd.,2009: 307; Chase ve Walker, 2012; Walker, vd., 2013: 16). Yoksul bireyler utanç duygusundan kaçınmak için yoksulluklarını gizlemeye çalışırken aynı zamanda toplumsal etkinliklere katılmaktan kaçınmakta, sosyal ilişkilerini kısıtlamaktadırlar (Sutton vd., 2014: 149). Sen'e göre de mutlak yoksulluk, açlığı da içermekle birlikte "toplumda görünmekten utanmamayı" ve toplum yaşamına katılamamayı da içermektedir (Sen'den aktaran Reyles, 2007: 1). Bu kapsamda Sen'in yapabilirlik yaklaşımında yoksulluk sınırı, yalnızca bireyin beslenme gereksinimlerini karşılayamayacağı seviyeyi değil, aynı zamanda toplumsal faaliyetlere yeterli katılmayı ve halktan utanmamayı da ifade etmektedir (Sen, 1983: 167).

Özetle, yoksulluk içindeki bireyler toplum tarafından kabul edilen davranış kalıplarını yerine getirememeleri nedeniyle utanmaktadırlar. Toplumsal ön yargılara bağlı olarak da çoğu zaman kınanmakta, yetersiz, başarısız ve tembel olarak görülmekte ve bu suretle de damgalanmaktadırlar. Bu durum yoksul bireylerin toplumdan dışlanmalarına, düşük öz değere, düşük sosyal sermayeye ve düşük toplumsal katılıma neden olabilmektedir (Tablo 1). Utanma ve damgalanma duygusunun esas kaynağı toplum ve o toplum tarafından şekillendirilen politik uygulamalardır. Bu çalışmada yoksulluğun neden olduğu damgalanma ve utanma duygularının, yoksulluk deneyimini yaşayan bireyler tarafından nasıl değerlendirildiği araştırılmaktadır. Bu maksatla Tekirdağ/Süleymanpaşa İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve Süleymanpaşa Belediyesi Dosteli Aşevi'nden yardım alan yoksul bireyler ile yoksulların yoğunlukta yaşadığı mahallelerde muhtarlarla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma, bireylerin deneyimlerini esas alması nedeniyle fenomenolojik yaklaşım benimsenerek gerçekleştirilmiştir.

Tablo: 1 Yoksulluk ve Utanç Bağlantısı

Kaynak: Walker, R., Chase, E. (2015). Shame, Stigma and Policy Effectiveness. *4th Conference of the Regulating for Decent Work Network*. Geneva.

SOSYAL DIŞLANMA UNSURU OLARAK UTANMA VE DAMGALAMA

Utanma

Yoksulluğun en incitici etkilerinden biri olan utanma duygusu, yeterli kaynaklara sahip olmayan ya da ait oldukları toplumun yaşam standartlarına ulaşamayan bireyleri toplumdan uzaklaştıran, sosyal dışlanma olgusunu güçlendiren bir kavramdır (Lister, 2004: 8). Bu yönüyle kaynaklara ulaşmada başarılı olan bireylerin yaşadığı gurur duygusunun zıttıdır (Stets ve Turner: 8) ve yalnızca bireysel düşüncelerin bir ürünü değildir. Bireylerin utancı nasıl yaşadıklarının belirleyicisi büyük ölçüde toplumsal kimlik ve sosyal ilişkilerin doğasıdır. Utanç etkisi, bireyin toplumdaki kimliğini ortaya çıkarırken aynı zamanda toplumdaki sosyal ilişkilerin durumu hakkında da bilgi verir (Pattison, 2000: 53). Utanç kaynağının seviyesini ise sosyo-kültürel normlar, baskın söylemler (Jo, 2015: 519) ve bireylerin başkaları ile kıyaslanması belirler (Pattison, 2000: 52). Walker (2014)' a göre Toplumsal hayatın bir gereği olarak bireyler özlemlerini yerine getirmek, iyi ebeveyn olmak, arkadaşlıklar kurmak ve topluma katılmak arzusu içerisindedir. Bu beklentilerin ekonomik yetersizlikler nedeniyle karşılanamadığı durumlarda başarısızlık, utanç duygusuna neden olmaktadır.

Utanma duygusu her ne kadar yoksulluğun kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilse de gerçekte sosyal olarak oluşturulmuştur. Yoksulları nitelerek

için kullanılan “fakir” kelimesi bu kapsamda yoksulların yaşadıkları zorlukları ifade etmekten çok, bir kimlik olarak kullanılmaktadır. Bu durum yoksulluğun utanç duygusuna neden olmasının altında yatan sebebin, gerçekte yoksulluğu utanç verici hale getiren bir dizi toplumsal sürecin bileşimi olarak görülmesini gerektirmektedir (Jo, 2013: 520). Maddi yoksulluk göreceli olsa da yoksulluğun neden olduğu utanç duygusu mutlak ve evrenseldir (Walton, 2011: 2). Araştırmalar, toplumların gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklı boyutlarda değerlendirilebilen maddi yoksulluğa karşı, utanç duygusunun bütün yoksul toplumlarda ortak duygu olduğunu ortaya koymaktadır (Sen, 1983; Walker ve Chase, 2015; Barreiros, 2017). Sosyo-kültürel açıdan farklı olmakla birlikte bütün yoksul toplumlarda bireyler; toplumdan uzaklaşma, kendi kendinden nefret etme, ötekileşme, çaresizlik, depresyon, bireysel etkinliklerde azalma ve intihar düşüncesinde artma, yoksulluklarını gizlemeye çalışma gibi benzer duyguları yaşamaktadırlar (Walker vd.,2013; Narayan vd., 2000: 39).

Yoksulluk bağlamında yaşanan utanma duygusu, sosyal dışlanma ile de yakından bağlantılıdır (Oravec Vd., 2004:4; Chase ve Walker, 2012:752). Toplumsal bağın temel belirleyicilerinden olan utanç ve gurur duygusu aynı zamanda sosyal dışlanma ve içermenin derecesini de belirler. Bu yönüyle gurur, toplumsal dayanışmayı işaret ederken utanç, dışlanmaya neden olabilmekte, utanç duygusunun gizlenmesi veya reddedilmesi ise yabancılaşma ve sosyal dışlanma döngüsünü arttırabilmektedir (Pattison, 2000: 53). Diğer yandan; toplumun geleneksel faaliyetlerine katılamamak, sadaka ya da özel muameleyi kabul etmek zorunda kalmak, sosyal yardım hizmetleri sunanlarla karşılaşmaktan çekinmek ve toplumun yoksullar hakkındaki olumsuz düşünceleri de utancın bir sosyal dışlanma olgusu olmasına neden olabilmektedir (Reyles, 2007: 2). Toplumsal normlara uygun bir hayat sürmek saygı ve gurur duygusu ile ödüllendirilirken, bu normlara uygun yaşayamayan yoksullar utanç duygusu ile cezalandırılmış olmaktadır. (Jo, 2015: 518). Sen’e göre de utanç ve sosyal dışlanma birbiri ile yakın ilişki içerisindedir ve toplumsal faaliyetlere katılamamanın en önemli nedenlerindedir. Sen bu durumu Adam Smith’e atıfla “*utanmadan devam edebilme kabiliyeti*” olarak ifade etmektedir (Sen, 2000: 4). Dolayısıyla utanç, toplumsal katılımı engelleyen ve marjinalleşmeye yol açan bir dizi sistemik sosyal engelden biri olarak kabul edilmektedir (Jo, 2015: 518).

Utanma duygusunu en belirgin yaşayan grup çocuklardır. Çocukların içinde buldukları toplumun yaşam tarzına ayak uyduramamaları, onların toplumsal bütünleşmelerini engelleyen en önemli unsurdur. Ancak yoksul aile çocukları bu bütünleşmeyi sağlayacak ekonomik yeterlilik düzeyinden uzaktır. Bu durum aynı zamanda ebeveynlerin de kendilerini suçlu ve başarısız hissetmelerine neden olmaktadır (Lister, 2004: 9). Araştırmalar yoksul aile çocuklarının okulu terk etme, okuldan atılma ve öğretmeleri ile ilişkilerde sorunlar yaşadığı, akranları gibi kıyafetler giyemeyen çocukların sosyal etkinliklere katılmakta isteksiz davrandığı ve yoksulluklarını gizleme çabası içine girdiğini göstermektedir (Günaydın, 2018; Narayan vd.,2000).

Damgalanma

Damgalanma; insanların kendilerini farklı kılan, başkalarının gözünde değersizleştiren bir özelliğe sahip olmaya atıf yapmaktadır. Belirgin fiziksel bozukluklar ya da toplumda değersizleştirilmiş bir grup üyeliği damgalanma olgusunun ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu durum bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlığını etkilerken, onların konut, eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerine erişim ile ceza ve adalet sistemlerinde ayrımcılığa uğramalarına yol açan sorunlar yaşanmasına da neden olabilmektedir (Major ve O'Brien, 2005: 396; Reutter vd., 2009: 309). Yoksulluk, damgalanma duygusunun yaşanmasına neden olan önemli etkenlerden biridir. Özellikle yoksulluğun bireysel başarısızlığa dayandırıldığı toplumlarda daha belirgin hale gelmektedir. Araştırmalar yoksulluk içinde yaşayan bireylerin genellikle damgalanma duygusunu yaşadığı ve bu nedenle de kendilerini topluma yük olarak gördüklerini göstermektedir (Reutter vd.,2009: 302). Yoksul bireylerin sosyal yardım talep etmemelerine neden olması ile de bir anlamda sembolik şiddet olarak da değerlendirilmektedir (Baumberg, 2016). Damgalanma duygusunun ortaya çıkaran unsurlar; kurumsal, sosyal ve bireysel faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Kurumsal damgalama sosyal yardım sisteminden kaynaklanan damgalamayı ifade eder. Sosyal yardımların uygulanmasında idari kuralların ve uygulama prosedürlerinin karmaşıklığı damgalama duygusunu arttırmaktadır. Bu kapsamda nüfusun belirli bir grubunu hedefleyen sosyal yardım sistemleri, evrensel programlara göre daha fazla damgalama potansiyeli taşımaktadır

(Hernanz vd., 2004; Baumberg vd., 2012: 63). Her ne kadar sosyal yardım sistemleri yoksullara yardım etmeyi amaçlasa da sistemin uygulanış biçimi dışsal bir etki olarak yardım yapılanların toplumun geri kalanlarından farklı olduğu algısının ortaya çıkmasına sebep olmakta, yardım alanların “diğerleri” olarak damgalanmasına neden olabilmektedir. Kurumsal damgalamanın ortaya çıkma nedenleri; sosyal yardım sisteminin yardım alanların mahremiyetlerini gözetmeyen yapısı, gelir testi benzeri uygulamalar, yardımlardan yararlanmak için uzun bekleme süreleri, bürokratik kurumlarda çalışanların uygun olmayan davranışlarıdır (Rothstein, 1998: 14; Slater ve Farrington, 2009: 15; Baumberg vd., 2012: 19). Ayrıca yardım alan yoksulları toplumun diğer kesimleri tarafından bilinir kılması, özellikle yoksul olmanın bir sosyal sapma biçimi olarak değerlendirildiği ve bireysel çabalarla yoksulluktan kurtulmanın övüldüğü toplumlarda, kamu yardımı alan insanların tembel, hırsız, ahlaki açıdan zayıf ve hatta kötü ebeveynler olarak damgalanmasına neden olabilmektedir (Stubera ve Schlesinger, 2006: 934; Gugushvili ve Hirsch 2014: 2). Kurumsal damgalama aynı zamanda sosyal yardım talep edilmemesinin de en önemli nedenidir. Araştırmalar, sosyal yardım görevlilerinin aşağılayıcı, küçük düşürücü ve damgalayıcı davranışları nedeniyle sosyal yardım talep edecek durumda olan pek çok kişinin talepte bulunmadığını göstermektedir (Hernanz vd., 2004: 21).

Sosyal damgalama toplumun yoksullar hakkında sahip olduğu önyargıları, kalıpyargıları ve ayrımcılığa neden olan düşünce ve inançları olarak tanımlanmaktadır (Simmons vd., 2015: 7). Damgalanmış grupların topluma tam olarak katılımını engelleyen ve yapısal eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olan bir kavramdır (Frost, 2011: 20). Bireylerin beraber yaşadıkları toplumun düşünce ve önyargılarını içselleştirmeleri durumunda ise kişisel damgalamaya da neden olabilmektedir (Simmons vd., 2015: 7). Sosyal yardım almanın utanç verici olup olmadığını hissetme konusundaki algılarımız sosyal damgalamanın derecesinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Baumberg vd., 2012: 17). Bu nedenle yoksulluk bağlamında sosyal damgalama olgusunu ortaya çıkması, genel olarak sosyal yardım alıcısı durumunda olmayan bireylerin tutum ve davranışları ile ilgilidir. Yoksulluğun bireysel faktörlerden ziyade ekonomik ve yapısal faktörlere bağlı olduğu düşünülen, güçlü sosyal haklara sahip olan toplumlarda daha az hissedilirken,

yoksulluğun bireysel başarısızlığın bir sonucu olarak kabul edilen toplumlarda ise sosyal damgalama daha yaygın görülmektedir (Walker, 2014; Li ve Walker, 2018: 669). Diğer yandan yoksul bireylerin ebeveynlik, vatandaşlık ve diğer sosyal rollerini yeterince yerine getirememeleri ikili bir toplum yapısı meydana getirerek sosyal damgalamayı güçlendiren toplumsal algılara olumsuz katkı yapmaktadır (Li ve Walker, 2018: 670). Yoksul insanların yaşadıkları bölgeler de sosyal damgalamanın bir unsuru olabilmektedir. Bu bölgelerde yaşayanlar yalnızca hizmetlerden ve sosyal etkinliklerden faydalanmada izole edilmez, aynı zamanda adresleri gereği küçümsenmekte ve bu bölgeler toplumun geri kalanı tarafından suçun ve şiddetin yaygın olduğu yerler olarak damgalanmaktadır (Narayan vd., 2000: 141). Araştırmalar, sosyal damgalamanın psikolojik ve fiziksel refahın yanı sıra benlik saygısını da olumsuz yönde etkileyebileceğini göstermiştir (Branscome vd., 1999; World Bank Group, 2001; Reutter vd., 2009)

Kişisel damgalama sosyal yardım talep eden bireylerin, sosyal yardım talep etmenin utanç verici olduğunu bireysel olarak düşünmesini ifade eder. Aynı zamanda bireylerin kurumsal ve sosyal damgalama biçimlerini içselleştirmelerinin bir sonucu olarak da yaşanmaktadır (Reeder ve Pryor, 2007: 176). Kişisel damgalama bireylerin kendilerine olan saygılarını aşındırarak suçlu, utanmış ve aşağılanmış hissetmelerine neden olabilmektedir. (Baumberg vd., 2012: 16). Kurumsal damgalamada olduğu gibi kişisel damgalama da sosyal yardım talep edilmesinde bireylerin çekingen davranmalarına, hatta hak sahibi olmalarına rağmen talep etmemelerine neden olabilmektedir (Li ve Walker, 2018: 669). Kanada'da yoksullar arasında yapılan bir araştırmada araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğu toplumun diğer bireylerinin kendileri hakkında, tembel, kolay bir yaşam tercih eden, sorumsuz ve topluma yük olarak gördüklerini düşünmektedirler. Bu durum karşısında bireyler toplumdan uzaklaşma çabası içerisine girmekte, kendini izole etmekte, başkalarından gelen tepkileri göz ardı etmekte, kendilerinden daha düşük gelirli insanlara yardım etme çabasına girmekte, finansal durumlarını gizlemeye çalışmakta ve bilişsel bir uzaklaşma sürecine girmektedirler (Narayan vd., 2000: 136). Kişisel damgalamanın bir sonucu olarak yoksul bireyler toplumsal etkinliklere, kutlamalara ve eğlencelere katılmaktan ve diğer sosyal etkileşimlerden uzak durmaktadır. Özellikle karşılıklı hediyeleşmenin ve ikramın uygulandığı

toplumsal etkinliklere katılmamakta, komşuluk ve akrabalık ilişkilerini sürdürememektedirler (Narayan vd., 2000: 137). Araştırmalar utanma duygusunda olduğu gibi kişisel damgalamayı da en yoğun hisseden grubun çocuklar olduğunu göstermektedir. Yapılan bir çalışmada yoksul çocuklar; başkaları tarafından aşağılandıklarını, çok az arkadaşları olduğunu, zengin aile çocuklarının okullarda kıyafetlerine güldüklerini, ailelerin yoksul çocuklar ile arkadaşlık kurmalarına sıcak bakmadıklarını ifade etmiştir (Narayan, Vd., 2000: 137). Diğer yandan yoksulluk ve sosyo-kültürel nedenlerle damgalanmış ailelerin çocuklarının akademik başarılarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. ABD yapılan bir araştırmada siyahi, Latin ve Kızılderili kökenli öğrencilerin yüksekokullardan ayrılma oranının beyaz öğrencilere göre daha yüksek, bir lisans derecesi elde etme oranlarının ise daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Major ve O'Brien, 2005: 408).

Araştırmanın Amacı

Yoksulluk yalnızca maddi boyutları ile değil aynı zamanda psiko-sosyal boyutları ile de bireyleri etkileyen bir durumdur. Yoksul bireyler yoksulluğu tecrübe ederken, temel ihtiyaç maddelerine erişmedeki yetersizlikleri kadar ait oldukları toplumla bütünleşme sorunları da yaşamaktadır. Sosyal dışlanma olgusunu da tetikleyen bu durumun bireyler üzerindeki etkilerini anlayabilmek, sosyal içerme politikalarının sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için önem arz etmektedir. Bu kapsamda araştırmamızın amacı; yoksulluk deneyimi yaşayan bireylerin yoksulluğun neden olduğu utanma ve damgalanma duygularını nasıl tecrübe ettiklerini, sosyal yardım sisteminin onların utanma ve damgalama duygularında ne derece etkili olduğunu ve onların gözünden toplumsal hayatta karşılaştıkları damgalama olgusunu araştırmaktır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmamızın kapsamını Tekirdağ'ın merkez ilçesi konumunda olan Süleymanpaşa İlçesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda Süleymanpaşa Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan yardım alan 25, Süleymanpaşa Belediyesi Dosteli Aşevinden sıcak yemek alan 4 ve yoğunlukla yoksulların oturduğu 3 mahallenin muhtarı olmak üzere toplam 32 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda yapılan görüşmelerin 5'i Vakıf görevlilerince yapılan hane ziyaretlerine

katılmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Aşevinden sıcak yemek alanlarla yapılan görüşme ise dağıtım yapan Aşevi personeli ile dağıtımlara katılmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Muhtarlarla yapılan görüşmelerin 2'si muhtarlıklarda 1'i Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi ve Verilerin Analizi

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yöntem benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik yöntem, gerçekte araştırmacının farkında olduğu fakat derinlemesine yeterli bilgiye sahip olmadığı olguları araştırmak için kullanılan bir yöntemdir. Fenomenolojik araştırmada araştırmacının esas görevi doğrudan elde ettiği deneyim ve verileri betimlemek, analiz etmek ve yorumlamaktır (Schrag, 2006: 206). Araştırmada verilerin toplanması görüşme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme yöntemi, araştırmaya katılanlara sorulan açık uçlu sorular vasıtasıyla, araştırılan konu hakkındaki düşüncelerini ve gözlemlerini belirlemek suretiyle veri toplama esasına dayanmaktadır (Kozak, 2017: 89). Görüşme yöntemi yapılandırılmış görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme ve yapılandırılmamış görüşme olarak üç farklı şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Araştırmamızda belirlenen sorular dışında da görüşlerin beyan edilebileceği öngörülerek yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında katılımcıların müsaadeleri doğrultusunda ses kayıtları alınmıştır. Ses kayıtlarının alınmasına müsaade etmeyen 2 muhtar katılımcının görüşmeleri ise not tutmak suretiyle yapılmıştır. Verilerin analizinde araştırma konusu olguları tanımlayabilmek ve temaları ortaya çıkarabilmek için betimsel analiz yöntemi kullanılmış, bu yöntemin genel özelliği doğrultusunda, sık sık görüşmeci ifadelerinden alıntılara başvurulmuştur. Verilerin analizinde öncelikle ses kayıtları çözümlenerek metin dosyası haline getirilmiştir. Metin dosyasında ve görüşmeci notlarında araştırma olgusunu ve kapsamını içeren her kelime, cümle ve paragraf tespit edilerek benzer ifadeler bir araya getirilerek kodlar oluşturulmuştur. Analiz süreci boyunca veriler birçok kez tekrar okunmuş, farklılıklar ve benzerlikler sürekli karşılaştırılmıştır.

BULGULAR

Kişisel Damgalama ve Utanma: Yoksulluğu Kabullemek

Araştırmamızda merak ettiğimiz konuların başında bireylerin yoksul olmaktan dolayı utanıp utanmadıkları gelmekte idi. Bu çerçevede sorduğumuz ”yoksul olmaktan utanıyor musunuz?” şeklindeki soruya araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu utanmadıklarını beyan ettiler. Katılımcılar durumlarını “utanma” kelimesinden ziyade kendilerini daha fazla oranda “değersiz hissetme”, “çekinme”, “korku”, “dışlanma” ve “yalnızlık” kelimeleri ile ifade ettiler. Bu durum, bireylerin kendileri ya da toplum tarafından oluşturulan hedefleri ya da beklentileri yerine getirememenin neden olduğu psikolojik etkileri tanımlayan genel bir söylem yapısına işaret etmektedir (Chase ve Walker, 2012: 743). Diğer yandan yoksulluklarını kabul etmekle birlikte bu durumun kendi kusurları olmadığı, bunun bir kader ve Allah’ın bir takdiri olduğu yönündeki kabulleniş dikkate değer bir şekilde yaygındı. Bu durumu katılımcılar şöyle ifade ettiler;

Yoksulluk Allahtan yani diyorum. Fakirlik ne yapayım elimden bir şey gelmez ki (G 21 Kadın).

Ben yine hep şükürleyim ben hep şükrediyorum ne bileyim... Bak bu şey zengindir de demiyorum. Ben hep ahireti düşünüyorum Cennetini versin Rabbim bana (G 20 Kadın).

Yoksul olmaktan utanç duymuyorum, Allah’ın vermiş olduğu bir şey yani sonuçta (G 27 Erkek).

Bu durum yoksulluğun sosyo-psikolojik nedenlerini açıklamak için kullanılan “yükleme kuramı” ile açıklanabilir. Kuram; toplumsal olayların açıklanmasında bireylerin sebep sonuç ilişkisi içerisinde iki olay arasındaki algılarını açıklamaya çalışır (Gürses, 2008: 361). Bu çerçevede kadercilik olarak adlandırılan bu kabulleniş yoksul bireylerin, yoksulluğun nedeni olarak kaderi ya da şanssızlığı görme eğiliminde olma halini ifade etmektedir (Kayaoğlu, 2003: 223). Bireyler böylece kendi kusurları dışında tecrübe ettiklerini düşündükleri yoksulluk koşullarını değiştirmenin mümkün olmadığı kabulü ile bir dış gerekçe olarak kaderci yaklaşımlara sığınmaktadır (Macit, 2014: 110). Yoksulluğun bu şekilde dini değerlerle açıklanmaya çalışılması,

aynı zamanda yoksul bireylerin yoksulluk halini kabullenmelerine neden olmaktadır. Kendilerinden kötü durumda olanların olduğunu düşünmekte ve durumlarına şükretmektedirler. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

Utanmak mı? Niye utanayım rabbim sağlık, hoşluk saat versin yani. Mesela ben halime şükrediyorum benden daha düşkünleri var mesela karşı tarafa baktığım zaman diyorum ki o benden düşkün ya ben diyorum ki Allah'ım sana hamdolsun benden düşkünleri de varmış. Halime yine şükür ediyorum (G 20 Kadın).

Katılımcıların önemli bir kısmı yoksul olmaktan utanmadıklarını beyan etseler de konuşmalarımız esnasında beden dilleri ve ses tonları değişmekte, bakışlarını kaçırmakta, zaman zaman ağlamaklı bir ses tonuyla bazen de ağlayarak durumlarını açıklamaya çalışmaktadırlar. Pek çok görüşmeye, katılımcının ağlaması ya da konuşamayacak durumda olmasını hissetmemiz nedeniyle ara vermek zorunda kaldık. Görüşmemiz esnasında sürekli ağlayan bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etti; “Ağlamak istemiyorum aslında, bunu zayıflık görüyorum. Kendimi daha iyi ifade edebilirim ama işte her konuda böyle (28 Kadın)”. Ancak katılımcıların hemen tamamı çocuklarının utandığından bahsetti. Yoksulluktan en çok utananların çocuklar olduğu yönünde pek çok ifadeyle karşılaştık. Çocuklarının arkadaşlarından utandıkları bu nedenle de onlarla iletişimlerinde sorunlar yaşadıklarını beyan ettiler. Çocuklar yoksulluklarının farkındalar ve bunu sosyal ortamlardan kendilerini uzaklaştırarak gizleme çabası içindeler. Bu, utanma ve damgalanma olgusunu araştıran pek çok diğer çalışma ile de uyumlu bir durum. Diğer yandan çocuklar, yaşlarından beklenmeyen bir olgunluk düzeyindedir. Bir katılımcı çocuğunun davranışını şu şekilde ifade ediyor; “13 yaşında kızım var acıktım ben diyemiyor. Çünkü biliyor yok olduğunu (G 11 Kadın)”. Yoksulluk deneyimi yaşayan çocuklar, aile bireyleri içerisindeki dayanışma ile durumlarını kabullenmeye çalışsalar da özellikle okul ortamında arkadaşları ile aralarındaki keskin farklar bir utanç kaynağı olabilmektedir. Bu durum daha çok yoksul çocukların, kıyafet, beslenme çantası, cep harçlığı ve sosyal etkinliklere katılamamaktan kaynaklandığı değerlendirilmektedir (Walker, 2013: 11). Katılımcılar özellikle okula giden çocuklarının akranları gibi giyinememeleri, cep telefonuna sahip

olamamaları ve yeterli harçlıkları olmamaları nedeniyle onlarla birlikte sosyal aktivitelere katılamamalarından dolayı utandıklarını, bu nedenle de arkadaş edinmedikleri ve kendilerini onlardan soyutladıklarını beyan ettiler.

Rahat olamıyor okulda öğretmenlerine kendini rahat ifade edemiyor. Ondan sonra geliyor çocuk evde bana diyor ki ay anne nereye kadar böyle gidecek... Lise ikiye gittiği için kendini çekiyor arkadaş ortamına girmiyor (G20 Kadın).

İşte anne arkadaşım şunu aldı ben alamadım anne arkadaşımın cep telefonu var benim yok öyle şeyler söylüyor tabi (G21 Kadın).

Özellikle kız çocuğu daha çok yapıyor? Pazara bir sene oldu gitmiyoruz. (G 17Kadın)

Herkesin kıyafeti alınmıştı sonra okuldan yardım edildi kıyafet konusunda. Oradan yardım alınca rahatladık. Bana bir şey söylemiyor ama ben anlıyordum. Biraz buruk geliyordu okuldan. Mesela anne diyordu arkadaşımın beslenmesinde her şey tamamdı benim eksikti diyordu(G 10 Kadın).

Bu durumun aynı zamanda çocukların akademik başarısını da etkilediği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu bulgu, damgalanmış bireylerin öz saygı, sağlık ve akademik başarılarının diğer bireylere göre daha düşük olduğu yönündeki araştırmalarla da uyumludur.

Üçüncü sınıfa gidiyor daha hala kelime öğrenemiyor. Öğretmenini değiştirdik. Mesela şu an ki öğretmeni daha iyi ilgileniyor. İçine atıyor her şeyi içine kapanıyor. Toplumun dışında hissediyor açılıyor (G 18 Erkek).

Görüşmeye katılanlara sorduğumuz yoksulluğun kendilerine ne hissettirdiği yönündeki sorulara verilen cevaplar, yoksulluğun bireyler üzerinde önemli psiko-sosyal etkilerine işaret etmekteydi. Katılımcıların hemen tamamı, bu durumun kendilerinde, çocuklarına ve ailelerine bakamama korkusu yarattığı, bu korku ile sürekli huzursuzluk içerisinde oldukları, toplum içinde kendilerini rahatsız hissettikleri, mahcubiyet yaşadıkları ve sürekli toplumdan uzaklaşma çabası içerisinde girdiklerini anlattılar. Anlatılanlar yoksulluğun özgüven eksikliğine, depresyona ve dışlanma duygularına yol açtığı yönündeki araştırma sonuçları ile benzeşmektedir. Bu durum yoksul bireylerin "diğerlerinin" onları yargılaması korkusuyla kendilerini toplumdan çekmelerine bir anlamda tecrit etmelerine neden olmaktadır. Katılımcılar bunu şöyle ifade ettiler;

Mesela ben bir otobüse bindiğimde çok konuşamıyorum. İneceğim yeri söyleyemedim. Ne bileyim konuşamıyorum (G16 Kadın).

3 aydır durumdan dolayı psikolojim alt üst oldu. İnsanlardan uzaklaşıyorum, gidiyorum sahilde oturuyorum(G 7 Erkek).

Ah! Topluma giremiyorum. Ben kendim giremiyorum. Eskiden kalabalığı çok seviyordum muhabbeti artık soruyorum ev kalabalık mı, arkadaşlarım çağırıyor beni kalabalıksa giremiyorum (G 17 Kadın).

Mesela toplumda olsam konuşmak bile istemiyorum. Bilmiyorum sanki onlar daha farklı gibi benden (G 16 Kadın).

Gözlemlerimizde özellikle annelerin kendileri bu sorunları yaşasalar da aslında çocukları için çok daha fazla endişe içinde olduklarını gözlemledik. Bu durumu bir katılımcı şu şekilde ifade etti;

Neden korkuyorum biliyor musunuz hocam? Artık çocuklarıma bakamayacağım diye korkuyorum. Bir korku aldı beni, yapamayacağım (G 17 Kadın).

Sosyal Damgalama: Yoksulluk Kokuyor

Yoksulluk damgası altında olduğunu düşünen katılımcıların birçoğu yoksulluklarının onların topluma tam olarak katılmalarını engellediğinden, geleneksel ve kültürel faaliyetlerden uzaklaştırdığından ve bu durumdan dolayı yaşadıkları utançtan bahsetti. Sıklıkla toplumsal etkinliklere katılmakta zorlandıklarını, hatta yoksul oldukları için kendilerinin düğün, sünnet vb. toplantılara ya davet edilmediklerini ya da “yarım ağızla” davet edildiklerini beyan ettiler. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etti “*mesela bizde takı olayı var. Biliyor senin takmadığını çağırılmaz bile. Gel düğüne o kadar. Yarım ağızla çağırıyor (G 11 Kadın)*”. Bu tür sosyal faaliyetlere davet edilseler bile hediye götürmedikleri için kendilerinin de gitmek istemediğini ifade ettiler. Özellikle aile arasında gerçekleştirilen düğün, sünnet gibi eğlencelerde hediye götürmenin gelenek olarak algılandığı durumlarda yoksullar ya bu davetlere katılmamakta ya da katılsa bile hediye verememenin utancını yaşamaktadır. Utanç duygusunu yaşamamak için kendilerini sosyal hayattan ya kısmen ya da tamamen geri çekme davranışı içerisine girmektedirler.

Herkes altın asar ben o altın asamıyorum mahcup durumda kalıyorum anlatabiliyorum muyum? Çekiniyorum (G 20 Kadın).

Benim yakın köylüm hem aile dostum buradan birkaç gün önce 5 Ocak'ta 6 Ocak'ta düğünleri vardı, katılamadım. Gidip de ben para takmadığım zaman kendimi suçlu hissederim. Utanmış mı hissedersiniz? İkisini de. Ben gittiğim zaman kendimi suçlu hissediyorum ve takmadığım zaman da utanırım (G 18 Erkek).

Araştırmamızda tespit ettiğimiz bulgulardan bir diğeri de yoksulların toplum içine girmekten çekinmeleri, dolayısıyla kendilerini toplumundan dışlamaları idi. Sosyal izolasyon olarak değerlendirilebilecek bu durum, her ne kadar yoksulluğun maddi unsurlarına dayandırılrsa da gerçekte yoksul olmanın bireyler üzerinde neden olduğu mahcubiyet, yetersizlik ve başarısızlık duygusunun ön planda olduğu görülmektedir. Sosyal izolasyona neden olan en önemli unsur ise yoksul insanların kıyafetlerinin diğerlerinden farklı olduğu düşüncesi yatmaktaydı. Dış görünüş ve kıyafetler fiziksel iyilik açısından önemli olduğu kadar bireylerin öz saygıları açısından da önemli olduğu kabul edilmektedir. Narayan ve arkadaşları tarafından yapılan “yoksulların sesi” araştırmasında giysilerin saygı ve utanç düzeyi üzerinde önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bulgaristan'da yoksul insanların kıyafetleri nedeniyle dışarı çıkmadıkları, arkadaşları ile karşılaşmaktan çekindikleri tespit edilmiştir. Kırgızistan'da yoksul bir ailenin çocuğu yardım kıyafeti giydiği için arkadaşlarının ona dilenci demesi nedeniyle okula gitmeyi reddettiği kaydedilmiştir (Narayan, vd., 2000: 39). Araştırmamıza katılanlar, her ne kadar bu konuda doğrudan bir dışlanmayla karşılaşmasalar bile karşı tarafın böyle hissettiğini düşünmekteler. Chase ve Walker (2012)'in araştırmasında vurgulandığı gibi “Evet, yoksulluk kokuyor”. Katılımcılar kıyafeti, sosyal kabulün ve utanma duygusunun ortadan kalması için ön koşul olarak görmekteler. Bu durumu katılımcılar şöyle ifade etti;

Mesela hastaneye gidiyorsun. Yani orada bile daha iyi giyinik olduğumda doktorlar bile daha ilgili olurlar diye düşünüyorum. İyi giyinik olduğunda seninle daha iyi ilgilenirler diye düşünüyorum. (G 16 Kadın).

Üzerimdekiler bir ölünün. Ölmüş bana verdiler. İnsanlar sanki böyle bir canavarmış gibi bakıyor. Ben sanki bu dünyanın insanı değilim de uzaydan gelmişim gibi davranıyorlar (G 23 Erkek).

Bir katılımcı kıyafetlerinin iyi olamaması nedeniyle arkadaşları görmesin diye çocuğunun okuluna dahi gitmediğini şöyle ifade etti;

Okula gitmem lazım üstüm başım kir içinde çocuğumun arkadaşları var diye gitmiyorum mesela yani (G 21 Kadın).

Kadınlar ve erkeklerde farklı şekillerde gerçekleşse de her iki grup da utanç duygusundan ve diğer insanların kendilerini yargılamalarından kaçmak için sosyal ortamlara katılmamakta, ya da toplum içerisinde daha az görünür olduklarını düşündükleri yerlerde bulunmayı tercih etmektedirler. Kadınlar daha çok komşuları ile ilişkilerinde kendilerini sınırlıyorlar. Katılımcıların ifade ettiği pek çok durumda aslında komşularının kendilerini yoksul olmaları nedeniyle dışladıkları çok az örneğe rastladık. Anlatılanlar daha çok kadınların kendi yoksulluklarından utanmalarından kaynaklanan sorunlara işaret etmekteydi. Kadınlar komşularını ağırlamak zorunda kalmamak için onların davetlerine katılmıyorlardı. Onları ağırlayacak yeterli ikram malzemelerinin ve evlerinde onların sahip olduğu mobilyaların olmaması utanmalarına neden olmaktaydı. Katılımcılar bu durumu şöyle ifade ettiler;

Bir arkadaşım mesela sana gelmek istiyorum diyor oturmaya gelmek istiyorum diyor. Ben çekiniyorum evime davet edemiyorum anlatabiliyorum mu (G 20 Kadın).

Dünürüm var benim gidemiyorum kek, poğaç yapıyor. Bana geldi geçen gün ben hiçbir şey yapamadım utandım mesela(G 11 Kadın).

Onlarda gelip gitmiyor bende gitmiyorum onlara. Yoksul olduğumdan utanıyorum. Onların yaptıkları bir şeye karşı ben bir şey yapamıyorum (G 14 Kadın).

Yoksulluk nedeniyle komşularından utanmaya en çarpıcı örneği katılımcılardan biri şu şekilde ifade etti;

2 aydır makine bozuk. Elde yıkıyorum gece asıyorum süzülüyorlar kimseye demiyorum. İyicene psikolojim bozuldu (G 11 Kadın).

Erkekler ise yoksulluk ve özellikle işsiz olmaktan dolayı kendilerini toplumdan uzaklaştırmaktadır. Arkadaşları ile sosyalleştikleri ortamlara gitmiyorlar, yalnız kalmayı tercih ediyorlar.

Ortama giremiyorsun ki zaten kaçıyorsun. Ya şimdi cebimde olmayınca o adamla oturup bir çay söylerken bile çekiniyorum acaba ben mi vereceğim o mu verecek çelişki içine giriyorsun. Kaçıyorsun, gidemiyorsun (G 22 Erkek).

Tabi tabii rahatsız oluyorum. Sonra kalkıyorum masadan gidiyorum evime. Yoksulluktan yani, parasız, işsiz (29 Erkek).

Bazen görüyorum arkadaşları kafamı çeviriyorum. Cebimde çay parası olmuyor çünkü (G 12 Erkek).

Yoksul bireyler, toplumda diğerlerinin kendilerini sözlü ya da bedensel ifadelerle dışladıklarını düşünmektedirler. Bu nedenle sosyal ortamlarda yoğun bir şekilde utanma duygusu yaşamaktadırlar. Anlatılanların pek çoğunda aslında “diğerleri” olarak adlandırdıkları bireylerin onları küçümseyen yönde bir ifadesinin olmadığını gördük. Ancak yoksullar onların bakışlarından, davranışlarından ve yüz ifadelerinden kendilerini aşağı gördüklerini düşündüklerini ifade ettiler.

Mesela bir yere gidiyoruz insan ayrımcılığı oluyor. Kaçıyorlar... Mesela sen geldiğim bir yerde onlar durmuyor... Mesela giyme tarzından anlıyorlar bir şekilde (G 19 Kadın).

Yoksul olduğun için seni hakir görüyorlar. Ben temizliklere gidiyorum genellikle. Gittiğimizde orada hor görüyorlar. Daha fazla eziyorlar yoksullar diye. Şimdi sen muhtaç olduğun için seni daha hakir görüyorlar. Mesela bir ücret bile talep ettiğinizde sen muhtaç olduğun için o ücreti vermek istemiyorlar. Daha az ücret veriyorlar (G 10 Kadın).

Kurumsal damgalama

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda yaptığımız görüşmelerde yardım istemek için gelenlerin büyük bir çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördük. Gözlemlerimizde dikkatimizi çeken bir durum, kadın ve erkeklerin Vakıf içerisindeki tutumları oldu. Kadınlar genellikle yanlarında çocukları ile birlikte gelmekte, yetkililerle görüşmek için beklerken ya da form doldururken diğer yardım isteyen kadınlarla konuşmakta, rahat tavırlar sergilemekteydi. Erkekler ise çok fazla konuşmamakta daha tedirgin bir ruh hali içerisindeydi. Görüşüğümüz kadın ve erkeklere Vakfa gelip yardım istemekten utanıp utanmadıklarını sorduğumuzda kadınlarda utananların sayısının çok az

olduğunu erkeklerde ise görüştüğümüz tüm katılımcıların bu durudan utanmış olduğunu tespit ettik.

Gençliğimden utanıyorum. Yerin dibine giriyorum. Yapacak bir şeyim yok (G 30 Erkek).

Şimdi bakıyorum benim gibi bir sürü insanın ihtiyaçları var sahibi geliyor. Herkes mesela işi var mesela sizi masada oturuyorsunuz bir işiniz var. Burada herkesin bir işi var işte güvenlik var bundan benim işim yok diye utanıyorum (G36 Erkek).

Utanmıyorum burada devlet veriyor. (Hiç kimsenin cebinden çıkmıyor) Devlet mecburdur bize bakacak. Komşularımdan başkalarından istediğimde utanıyorum ama devletten utanmıyorum. Bize bakmak zorundular (G32 Kadın).

Burası hep boş olsun istiyordum yani bizim mahalleden biri olmasın diye kınıyorlar bazı insanlar (G 35 Kadın).

Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı görevlileri ile yardım talep edenlerin evlerine yapılan ziyaretlerde ev sahibi kadınlarla yapılan görüşmelere katıldık. Yardım talep eden kadınların ev ziyaretlerinden genel olarak şikâyetçi olmadıklarını gözlemledik. Gözlemlediğimiz bir durum, kadınların yardım alabilmek için durumlarını olduğundan daha kötü gösterme çabası içerisine girmeleri idi. Gittiğimiz 5 evin tamamında bir evde olması gereken beyaz eşyalar ve mobilyalar vardı. Oturdıkları evler görece iyi durumdaydı. Vakıf görevlilerine bu durumu sorduğumuzda bir vakıf görevlisi "gittiğimiz hanelerin %90'ı durumunu abartmakta, %70'i de yalan söyleyerek gelirini daha düşük göstermeye çalışmakta" şeklinde beyanda bulundu. Görüşmelerde aile ziyaretlerinden rahatsız olup olmadığını sorduğumuz ev sahipleri genel olarak bundan şikâyetçi değillerdi. Komşularının bu durumu bilmesinden rahatsız olup olmadıklarını sorduğumuzda ise "herkes bizim gibi bunda utanılacak bir şey yok" şeklinde ifadelerle karşılaştık. Edindiğimiz intiba ise bu ailelerin daha çok yardım isteme prosedürlerini bilen, görece eğitim düzeyi yüksek aileler olduğu idi. Fakat yine de ev ziyaretinden şikâyetçi olan bir katılımcı bu durumdan rahatsız olduğunu şu şekilde ifade etti;

Niye araştırıyorlar ben zaten anlatıp duruyorum yani işte fakirim şöyledir böyledir söylüyorum yani. Söylüyorum niye söyleyemiyim her şey Allahtan.

Hayır, yani niye geliyorlar niye araştırıyorlar neden araştırıyorlar zengin miyim ben yalan mı söylüyorum. Gelsin baksın buyursun baksın gelsin (G 38 Kadın).

Sosyal yardımlar içerisinde yoksul bireyleri en çok görünür kılan aynı yardımların dağıtım biçimidir. Aynı yardımlar genellikle yoksul hanelere görevliler tarafından götürülmekte, bu nedenle de bu hanelerin yoksul haneler olarak damgalanmasına neden olmaktadır. Bu durum, sosyal yardım sistemin kendisinin de başlı başına sosyal damgalanmayı arttırmaya, yoksul bireylerin kendilerini daha fazla izole etmelerine ve toplumdan uzaklaşmalarına neden olabileceğini göstermektedir. Özellikle seçici sosyal yardım sistemlerinin yardım alanların sosyal statülerinin artmasından ziyade, sosyal eşitsizliklerin daha da belirgin hale gelmesine sebep olarak “damgalanma” etkisi yarattığı değerlendirilmektedir (Danson vd., 2012: 3). 18 yaşındaki bir katılımcı tarafından bu durum şu şekilde ifade edildi;

Evet, kömür yardımı geliyor. Kendimi mutlu hissettim önce. Çünkü ailem hani ihtiyacımız var sonuçta yardım gelmiş. Biraz da üzülüm yani. Sonuçta mahalle hani mahalleye geliyor. Seni görüyorlar sizin eve geldiğini. Ya poşetlerin üzerinde parayla satıl alınmaz falan yazıyor zaten. O bile rahatsız ediyor: Her şeyden herkesten gizli yani haberdar olmadan kimsenin yapardım yani. Yani hani durumları belli olmasın diğerleri tarafından küçük düşmesinler diye (G32 Kadın).

SONUÇ

Yoksulluğu yalnızca gıda ve zorunlu tüketim maddelerine erişmekte yaşanan zorluklar olarak görmek, yoksulluk olgusunu tam olarak açıklayamamaktadır. Bu kapsamda, sosyal bir varlık olan insanın, yalnızca fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamaması olarak yoksulluğu ele alan yaklaşımlar eksik kalmaktadır. Daha bütünsel bir yaklaşımla yoksulluğu, temel ihtiyaç maddelerine erişememenin bireyler üzerinde sebep olduğu fizyolojik sorunlar kadar, onların toplumla bütünleşmesini engelleyen, sosyal dışlanma ve sosyal izalasyon olgusunu arttıran bir kavram olarak ele almak yoksulluk olgusunu anlamak için önemlidir.

Bu çalışmada yoksulluğu tecrübe eden bireylerin yaşadığı utanç ve damgalama duyguları kurumsal, sosyal ve bireysel boyutları ile incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarını bütün yoksullar için genelleymesek bile Türkiye’de

bireylerin yoksulluğu kabullenmeleri, utanma ve damgalanma duygularını daha az hissetmeleri üzerinde dinin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Bireyler tevekkül içerisinde durumlarını Takdir-i İlahi olarak görmekte, şükretmekte ve ahirette mutlu olacakları inancı ile kabullenmektedirler. Bu durum seçim esasına dayalı sosyal yardım sisteminin de başarılı bir şekilde yürütülmesinde kamu otoritelerinin işini kolaylaştırmaktadır. Zira yapılan yardımların gerçekte yoksul bireyleri daha görünür kılmaması, yoksullar arasında bir sorun olarak görülmemektedir. Diğer yandan yoksul aile çocuklarının utanma ve damgalanma duygusunu ebeveynlerinden daha fazla yaşadıkları bu araştırmanın sonuçları içerisinde değerlendirilebilir. Çocuklar özellikle okul ortamında akranlarından uzaklaşmakta, onlarla kaynaşmada sorunlar yaşamaktadırlar. Bu durum, geleceğin yetişkinleri olan çocukların, yoksulluk deneyimini utanma ve damgalanma duyguları ile birlikte yaşamaları nedeniyle, toplumsal bütünleşmelerini ve yoksulluk döngüsünü kırmalarını zorlaştıran bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Damgalama duygusunu ortaya çıkaran en önemli unsurlardan biri sosyal yardım sistemidir. Yardımların hak temelli bir yaklaşımla, asgari temel gelir desteği şeklinde sunulması, özellikle damgalanma olgusunun ortaya çıkmasını en az seviyeye indirmektedir. Destek koşullarını sağlayan herkesi kapsama alan bu sistem, toplumsal aidiyet duygusunu artırmakta, sosyal dışlanma ve sosyal izolasyonu azaltmakta, paternalist ilişkilere dayalı bağımlılığın çözümlenmesine yardım etmektedir. Ancak ülkemizde de uygulanan seçici yardım sistemleri, yoksullara, yoksulluklarını belgelemeleri koşulu ile yardım yapmayı esas aldığından, damgalama ve utanma duygularının daha yoğun yaşanmasına neden olabilmektedir. Araştırmamızda da karşılaştığımız üzere yardım alabilmek için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına gelmek, yardım için gerekli belgeleri hazırlamak yoksulları toplumun geri kalanı nezdinde daha görünür kılarken, onların “yardım alanlar” olarak damgalanmasına yol açabilmektedir. Utanma ve damgalanma duygusunun en aza indirilmesi toplumsal bütünleşme ve sosyal içermenin sağlanması açısından önemli bir unsurdur. Bu nedenle sosyal yardım sisteminin yoksulları toplumda daha görünür kılacak bir yapıdan, sosyal politikanın hak temelli yaklaşımı esas alınarak çözümler üretmeye çalışmak, yoksullukla mücadelede daha bütüncül bir yaklaşım sergilemek adına önemli olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Barreiros, M. (2017). *Shame on you the Stigma of Social Welfare Benefits*. Lisbon: NOVA.
- Baumberg, B. (2016). The Stigma of Claiming Benefits: A Quantitative Study. *Journal of Social Policy Volume 45, Issue 2*, s. 181-199.
- Baumberg, B., Bell, K., Gaffney, D. (2012). *Benefits stigma in Britain*. London: Turn2Us.
- Branscome, N. R., Schmitt, M. T., Harvey, R. D. (1999). Perceiving Pervasive Discrimination Among African Americans: Implications for Group Identification and Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), s. 135-149.
- Chase, E., Walker, R. (2012). The Co-construction of Shame in the Context of Poverty: Beyond a Threat to the Social Bond. *Sociology* 47(4), s. 739-754.
- Fernando, D., Losada, H. (2002). The Selective Approach to Social Policy in Colombia During the 1990's . *BIEN 9.International Congress*. Geneva.
- Frost, D. M. (2011). Social Stigma and its Consequences for the Socially Stigmatized. *Social and Personality Psychology Compass* 5 (11).
- Gugushvili, D., Hirsch , D. (2014). *Means-Tested and Universal Approaches to Poverty: International Evidence and how the UK Compares*. CRSP Working paper 640.
- Gugushvili, D., Hirsch, D. (2014a). *Means-Testing or Universalism: What Strategies Best Address Poverty?* Leicestershire: Loughborough University.
- Günaydın, D. (2018). Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Ücretsiz Okul Yemeği: Tekirdağ İlkokullarında Bir Araştırma. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi Cilt 7 Sayı 18*, s. 360-395.
- Gürses, İ. (2008). Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 17, sayı: 2*, s. 359-377.
- Hernanz, V., Malherbet, F., Pellizzari, M. (2004). *Take-Up of Welfare Benefits in OECD Countries: A Review of the Evidence*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 17 .
- Hill, K., Kellard, K., Middleton, S., Cox, L., Pound, E. (2007). *Understanding Resources in Later Life Views and Experiences of Older People*. Joseph Rowntree Foundation.
- Jo, Y. N. (2015). Psycho-Social Dimensions of Poverty: When Poverty Becomes Shameful. *Critical Social Policy* 33(3).

- Kayaoğlu, A. G. (2003). Sefaletin Psikolojisi: Yoksulluk Üzerine Kuramsal İlknotlar. *Kurgu Dergisi Sayı:20*, s. 219-230.
- Kent, G. (2016). Shattering the Silence: The power of Purposeful Storytelling in Challenging Social Security Policy Discourses of ‘Blame and Shame’ in Northern Ireland. *Critical Social Policy*, 36(1) .
- Li, M., Walker, R. (2018). On the Origins of Welfare Stigma: Comparing Two Social Assistance Schemes in Rural China. *Critical Social Policy 2018, Vol. 38(4)*, s. 667–687 .
- Lister, R. (2004). *Poverty and Social Justice: Recognition and Respect*. Bevan Foundation.
- Macit, M. (2014). Yoksulluk, İnsan Onuru ve Din. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 41*, s. 101-116.
- Major, B., O’Brien, L. T. (2005). The Social Psychology of Stigma. *Annu. Rev. Psychol. 2005*. 56, s. 393–421.
- Kozak, M. (2017). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayımlar Teknikleri (3. Basım)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Narayan, D., Chambers, R., Shah, M. K., Petesch, P. (2000). *Voices of the Poor Crying Out for Change*. New York: Oxford University Press.
- Oravec, R., Hárđi, L., Lajtai, L. (2004). Social Transition, Exclusion, Shame and Humiliation. *TORTURE Volume 14, Number 1*.
- Pattison, S. (2000). *Shame : Theory, Therapy, Theology*. Cambridge University Press.
- Reeder, G. D., Pryor, J. B. (2007). Dual Psychological Processes Underlying Public Stigma and the Implications for Reducing Stigma. *Mens Sana Monographs, Vol. 6(1)*.
- Reutter, L. I., Stewart, M. J., Veenstra, G., Love, R., Raphael, D., Makwarimba, E. (2009). “Who Do They Think We Are, Anyway?”: Perceptions of and Responses to Poverty Stigma. *Qualitative Health Research Volume 19 Number 3* .
- Reyles, D. Z. (2007). *The Ability to go About Without Shame: A Proposal for Internationally Comparable Indicators of Shame*. OPHI Working Paper NO. 03.
- Schrag, C, O. (2006). Heidegger Felsefesinde Fenomenoloji, Varlıkbilim ve Tarih. (Serdar Şen, Çev). ÇTTAD,V/13, 205-215.
- Sen, A. (1983). Poor, Relatively Speaking. *Oxford Economic Papers, New Series, Vol. 35, No. 2*. 153-169.

- Sen, A. (1995). *The Political Economy of Targeting. Public Spending and the Poor: Theory and Evidence*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*. Manila: Asian Development Bank, Social Development Papers No. 1.
- Simmons, L. A., Yang, N. Y., Wu, Q., Bush, H. M., Crofford, L. J. (2015). Public and Personal Depression Stigma in a Rural American Female Sample. *Archives of Psychiatric Nursing* 29 , s. 407–412.
- Slater, R., Farrington, J. (2009). *Targeting of Social Transfers: A Review for DFID*. Overseas Development Institute.
- Stets, J. E., & Turner, J. H. (tarih yok). *Duygular Sosyolojisi El Kitabı: 2. Cilt. Kitap İncelemesi: Ayşenur Merve Şafak Uzun*.
- Stubera, J., Schlesinger, M. (2006). Sources of Stigma for Means-Tested Government Programs. *Social Science & Medicine* 63 , s. 933–945.
- Sutton, E., Pemberton, S., Fahmy, E., Tamiya, Y. (2014). Stigma, Shame and the Experience of Poverty in Japan and the United Kingdom . *Social Policy and Society*, vol. 13, no. 01, s. 143-154.
- Walker, R. (2014). *The Shame of Poverty. University Of Oxford Annual Review 2013/14*.
- Walker, R. (2014a). *The Shame of Poverty*. Oxford Scholarship Online.
- Walker, R., & Chase, E. (2015). Shame, Stigma and Policy Effectiveness. *4th Conference of the Regulating for Decent Work Network*. Geneva.
- Walker, R., Kyomuhendo, G., Chase, E., Choudhry, S., Gubrium, E. K., JO, Y. N., vd. (2013). Poverty in Global Perspective: Is Shame a Common Denominator? *Journal of Social Policy* 42(02).
- Walton, O. (2011). *Helpdesk Research Report: Self-esteem, Shame and Poverty*. Governance and Social Development Resource Center.
- World Bank Group. (2001). *What the Poor Say* . World Bank.

TOPLUMDA DİLENCİLİK OLGUSU VE DİLENCİ TİPİ*

Olgun GÜNDÜZ¹

Öz

Dilenci; rolü, kıyafeti, davranışı ve karakteri ile belli bir prototip sunar. Bu rolde dilencinin gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadığından çok bu rolü iyi bir şekilde oynamasına yarayan kıyafet, söz, tavır ve beceri gibi araçları kullanarak sergilediği imajı daha ön plandadır. Toplumda dilencinin nasıl algılandığından dilenmenin inceliklerine varıncaya kadar bir çok konuyu dikkatli bir gözlemlerle aktaran Reşat Nuri Güntekin, Miskinler Tekkesi adlı eserinde dilencilik olgusunu farklı bir gözle ele alır. Yazar burada, toplum içinde sıradan insanlar karşısında açık bir şekilde dilenenlerin, para, statü, makam sahibi olmak için kendilerinden daha yukarıdaki güç sahibi insanlar karşısında türlü şekillerde gizli dilenenler yanında nasıl daha masum olabileceklerini anlatır. Eserde, roman kahramanı dilenme vesilesi ile gittiği yerlerde pek çok yeni şey de öğrenir. Bu yerler adliye gibi herkesçe malum resmi kurumlar da olabilir, bir ölüyü defnetmeye götüren cenaze kalabalığı gibi pek kimsenin dikkat etmediği topluluklar da. Böylelikle yazar, dilenci rolü ile dâhil olduğu toplumsal yapı içinde cereyan eden girift ilişkilerin muhtevası hakkında bilgi verirken aynı zamanda dilencilikğin hangi durumlarda ve hangi şekillerde tezahür ettiğinin panoramasını da sunar. Bu sunuşta dış görüntüleri hal ve hareketleri ile dilenenlerden çok niyetleri, hedefleri ve iç dünyaları ile dilenenlerin varlığına dikkat çekilir.

Anahtar Kelimeler: Dilencilik, Miskinler Tekkesi, Merhamet, Rol, Görüntü, Oyun

¹ Bu çalışma 2008 senesinde Bir Kent Sorunu Dilencilik Sempozyumunda sunulan “Ayrı Bir Dilencilik Okuması: Miskinler Tekkesi” adlı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

¹ Dr., Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı , E-posta:gunduzolgun@gmail.com., ORCID: 0000-0002-6749-5808

GÜNDÜZ, O. (2020) Toplumda Dilencilik Olgusu ve Dilenci Tipi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49), 861-878. DOI: spcd.vi.842352

THE PHENOMENON OF BEGGARY IN THE SOCIETY AND TYPES OF BEGGARS

Abstract

The beggar represents a certain stereotype with his role, attire, behavior and character. In this role, whether or not the beggar is really needy is of lesser importance. Of more importance is the image he gives by using such means the attire, words, acts and the dexterity in playing his role with success. Reşat Nuri Güntekin, a famous Turkish novelist, looks at begging with a different eye in his work named "Miskinler Tekkesi". He presents an array of subjects from how the beggar is perceived in society to the various tricks of begging based on a careful observation. The author shows how those who openly beg money from ordinary people in society might be more innocent than others who beg covertly in a number of ways vis-à-vis their superiors and power holders in order to obtain wealth, status and official rank. The chief character of the novel learns a lot of new things at places to which he has gone for begging. These places include both official institutions known by everybody such as the administration of justice and the groups to which almost no one pays attention such as a crowd taking away a corpse for burial. Thus, the author, while giving much information about the contents of all the more intricate relations in the social structure, of which he has become a part in the appearance of a beggar, at the same time he conveys the conditions and ways in which begging takes place manifestly. In this representation and personification, primary attention is drawn to the existence of those who do begging through their intentions, purposes and inner worlds rather than to people who beg openly with their outward forms, behavior and acts.

Key Words: Begging, Miskinler Tekkesi (The Leper Hospital) Mercy, Role, Appearance, Play.

GİRİŞ

*“Kalabalık bir topluluk içindeydi.
Başarısızdı. Parası yoktu.
Dileniyordu.”
Oğuz ATAY, Korkuyu Beklerken*

Dilencilik, geçmişten bugüne varolduğu her toplumda birbirine çok benzeyen sosyal pratikler ve davranış örüntüleri gösterebilen ancak toplumların kendine özgü kültürel yapısına; yaşamı, insanı ve eşyayı algılayış karakterine göre farklılaşabilen sosyal bir olgudur. Modern toplumlarda dilencilik genellikle yoksulluk, göç, kentleşme gibi başlıklar etrafında değerlendirilen bir meseledir. Bununla birlikte dini, sosyolojik, ekonomik ve kültürel yönleriyle konu çok boyutlu okumalara imkan tanımaktadır. Toplum içinde dinamik bir seyri olan dilencililiğin söz konusu toplumun edebiyatında da temsil edilmesi kaçınılmazdır. Bu çalışma bir yönü ile dilencililiğin Edebiyatımızdaki yansıma biçimleri, özelde ise Reşat Nuri Güntekin’in ‘Miskinler Tekkesi’ adlı eseri üzerine olacaktır.

‘Miskinler Tekkesi’nin bir çalışma konusu olarak seçilmesinin nedeni, roman kahramanının dilenci olması ve eserin dilencilik olgusu ile dilenciler hakkında oldukça fazla bilgi içermesidir. Romanda dilencilik olgusunun, dilenci gözüyle nasıl algılandığı anlatılırken, toplumsal değişme ile birlikte dilencililiğin de değişen muhtevası hakkında bilgi sunulmaktadır.

Her yazar ele aldığı meseleyi elbette belli bir perspektiften yansıtmak durumundadır. ‘Miskinler Tekkesi’nin de bu anlamda tekabül ettiği bir anlam dünyası vardır. Çok yönlülüğüne dikkat çektiğimiz dilencilik bu eserde, roman kahramanının dilenci olarak içinde yer aldığı sosyal yapının muhtevası hakkında geniş malumat sunması ve dilencilige dair kültürel kalıpların, davranış örüntülerinin, zaman içinde uğradığı değişiklikleri birlikte yansıtabilme gücü ile öne çıkmaktadır. Romanda dilenci görüntüsü, dilenmenin incelikleri, eski ve yeni dilenciler, çocuk dilenciler, dilenme mekânları gibi konularda detaylı bilgiler alınabilmektedir.

Çalışmada önce dilenci rolünün ve algısının meydana gelme sürecine değinilecek sonra çalışmada konu edilen roman üzerinde detaylıca durulacaktır. Roman boyunca roman kahramanının takındığı tavır ve kullandığı üslup, dilenciligi algılama biçimini de ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal Bir Tip Olarak Dilenci

Dilenci, sosyal hayatın içinde canlı ve dinamik bir prototip sunar. Değişen zaman içinde toplumsal koşulların farklılaşmasıyla dilencinin tavrı, giyimi ve dilenme şekli de başkalaşır. Dilencinin yaşamı dışarıdan tam bir muammadır. Kimi kimsesi var mıdır? Niçin dilenmektedir? Gerçekten ihtiyaç sahibi midir? Numara mı yapmaktadır? Dilencilerle ilgili sorulabilecek sorular daha da çoğaltılabilir. Burada sınırlılığı belirleyen hangi sorunun cevabının arandığıdır. Dilenciye bakış genellikle onların dış görüntüleri hal ve hareketleriyle şekillenir. Ortak davranış pratikleri, giyim tarzları, tavırları ile içinde yer aldıkları sosyal yapıda bilindiklerdir. Bu anlamda dilenci sosyal bir tiptir.

Kimse doğuştan dilenci değildir. Bu, diğer pek çok rol gibi sonradan öğrenilmiş, George Simmel'in tespitleri ile toplumun o role atfettiği değerlerle şekillenmiştir. Dolayısı ile dilenci öncelikle dilenci rolünü oynayan kişidir. Dilenci, bu rolün gerekliliklerini yerine getirdiği sürece bir aktör gibi rolünü oynayıp dilenebilir. Bu tek başına elbette yeterli değildir. Dilencinin toplum tarafından tanınması ve bilinmesi gerekir. Bunun için gerekli olan şey toplumun dilenci rolü ile ilgili ortalama bir düşünceye sahip olmasıdır. Daha açık bir ifade ile dilenciye yaratan etmen, dilencinin rolüne uygunluğu ama daha çok toplumun o rolü dilencilik olarak tanınmasıdır. Dilenci zannedilmek ya da dilenci gibi algılanmak, dilenci olmak ya da dilenci gibi görünmekten önce gelir.

Sosyolojiye Simmel tarafından kazandırılan *göçmen*, *yabancı*, *yoksul* gibi tipler toplumsal yapıyı açıklamada önemli araçlardır. Simmel bu tiplerlemleri ile sosyal etkileşim ve ilişkilerarasılığın muhtevasını başarılı ve özgün bir şekilde göstermiştir. Dilenci, Simmel'in sosyal tipleri arasında yer almaz ancak Simmel'in yoksul tipolojisini açıklama tarzı dilenciye anlamamıza da olanak tanır. Simmel'e göre yoksul, ancak başkaları tarafından yoksul olarak kabul edilip ona yardım etmeye başladıktan sonra yoksuldur. Bir başka ifade ile toplum içinde yoksul onu, o gözle görenlerin varlığı ile mümkündür

(aktaran Ritzer, 1988: 150-151). Dilenci için de benzer bir çıkarsama yapmak olanaklıdır. Dilenci de kendisini dilenci olarak görenler sebebiyle dilencidir. Nitekim bu durum roman kahramanımızın nasıl dilenci olduğu sorusunun da karşılığıdır.

Dilenci ile toplumun kurduğu ilişki biçimini diğer bir yönü ile anlamamıza Erving Goffman'ın terminolojisi ışık tutar. Bu terminolojide öne çıkan iki kavram 'odaklanmamış etkileşim' ve 'uygar kayıtsızlık' bu ilişkiyi açıklamada oldukça işlevseldir. "Odaklanmamış etkileşim", bireylerin karşılıklı olarak ötekilerin varlığının farkında olduğunu gösterdiklerinde gerçekleşir (aktaran Giddens, 2000: 82). Dilenci ile kurulan ilişki de onun varlığından haberdar olmak ve ona göre davranmak şeklinde tanımlanabilir. Dilenciye karşı davranma şekli çoğunlukla ona para vermekle sınırlıdır. Başka herhangi bir iletişim yoktur. Bu anlamda ilişki 'odaklanmamış etkileşim' tanımının sınırları içindedir.

Dilenci karşısında bir diğer tavır, onu görüp ama görmezden gelmedir. Bu durumu açıklayan ikinci kavram 'uygar kayıtsızlık'tır. İnsanların birbirlerinin yanından geçerken önce birbirlerinin yüzüne bakması, sonra da bakışlarını başka yöne çevirmesi 'uygar kayıtsızlık' olarak tanımlanabilir (aktaran Giddens, 2000: 72). Dilenciye fark edip görmezden gelme toplumun dilenci karşısında gösterdiği en yaygın davranış türüdür. Çoğunlukla buradaki çekince "İyilikten maraz doğar" sözünün işaret ettiği anlamla ilgilidir. Bu yüzden dilenci fark edilir ama fark etmemiş gibi davranılır. Dilenci, görmezden gelinerek yanından kayıtsız bir şekilde geçilir. Burada Simmel'in modern öncesi ve sonrası toplumda bakma/görme tarzı üzerine söyledikleri 'uygar kayıtsızlık' sürecini daha iyi açıklar. Simmel modern öncesi toplumlarda başkasının gözünün içine bakmanın o kişiyi tanımaya olanak veren aynı zamanda karşıdakinin de bakan kişiyi tanımamasını mümkün kılan bir davranma şekli iken modern toplumlarda bakmanın iletişimsel işlevini yitirdiğini kavrayıcı ve açıklayıcı olmaktan giderek uzaklaştığını söyler (aktaran Jung, 2001: 83). Dolayısıyla modern toplumlarda bakmak bazı durumlarda görmemek veya görmezden gelmekle eşdeğerdir.

Miskinler Tekkesi

Roman, adını Osmanlı Toplumunda önemli bir sosyal kurum olan ‘Miskinler Tekkesi’nden alan Reşat Nuri Güntekin’in bir dilencinin yaşamını onun gözünden anlatırken mesleğin inceliklerine de ayrıntılı yer verdiği farklı bir eserdir. “Romanın konusu II. Abdülhamid zamanında yetişen ve içinden mollalar, kazaskerler, kaptan-ı deryalar çıkarmış önemli bir aileden gelen koca kafalı miskin bir çocuğun çalkantılı bir dönemdeki yaşantısıdır” (Timur, 2002: 86). Roman kahramanı, küçükken oynadığı bir dilencilik oyunun ileride büyük bir oyuna dönüşeceğini tahmin etmeden arkadaşları arasında, yalvarma gibi küçük dilenme tarzları benimser. Arkadaşları içinde bunu bir oyun olarak sürdürür. Daha sonra bir kaza sonucu elinin sakatlanmasıyla parmaklarını kullanamaz hale gelir. Yaşamı türlü yerlere göçle geçer bu arada rahatsızlanır ve İzmir’de bir hastanede kalır. Hastaneden oldukça bitkin bir halde çıkan roman kahramanı artık topallayarak yürümektedir. Bir eli sakat ve topal olması, üzerindeki kıyafetlerinin eskiliği ile bir sokakta dinlenirken dilenci zannedilip eline bozuk para sıkıştırılması ile ilk dilencilik deneyimi başlamış olur. Romanda diğer önemli iki karakter Mesule Bacı ve İsmail’dir. Mesule Bacı, konak hayatı sona erdikten sonra roman kahramanı ile karşılaşır. İsmail, Mesule Bacının bir zamanlar emektarı olduğu konakta, küçük beyden gebe kalan bir evlatlıktan doğmuştur. Roman kahramanı ve Mesule Bacı İsmail’i büyütürler. İsmail babası bildiği roman kahramanının babalığı olduğunu ve dilencilikle geçindiğini öğrenince evden ayrılır. Parasız yatılı okuyarak mühendis olur. Çalışma hayatına atıldıktan sonra modern zaman dilencileri ile karşılaşır ve babalığına kızmakta haksızlık ettiğini anlar.

Roman kahramanı dilenme mesleğini tarihsel bir kökene de dayandırır. Buna göre kendisi II. Mahmut zamanında yaşamış Kocabaş Kazasker diye çağrılan Şemsettin Molla’nın torunudur. Kocabaş Kazasker II. Mahmut’un sofrasında bulunacak kadar padişaha yakın biridir. Romanda anlatılana göre: “Kocabaş Kazasker II. Mahmut’un önünde kalan ekmek kırıntılarını yüzüne gözüne sürerek toplar, sırf bu iş için yaptırılmış bir sedef kutuya koyarak dualar, senalarla el üstünde konağa getirirmiş” (MT: s.10). Yine ailede devam eden diğer bir ritüel en az önceki kadar ilginçtir: “Yıllarca ailenin yeni doğan çocuklarına teberrüken tattırılan ilk dünya nimeti (Sakal-ı Şerif gibi kat kat işlemeli bohçalar içinde saklanan) bu padişah artıkları olmuştur. Yavrunun

bütün ömrünce yiyeceği ekmek zahmetsiz ve sıkıntısız bir el ekmeği olsun diye” (MT: s.10). Yazar, bu yolla yani zahmetsizce el ekmeğinden geçimini temin etme tavrını Osmanlı Toplumunda soysal bir kurum olan ve saraydan (adına resmen, Sadaka-i Şahane denen) elli altınlık, yüz altınlık ihsanlardan gelen ‘Miskinler Tekkesi’ndekilerin geçim şekline benzetir (MT: s.10). Böylelikle esere adını veren “Miskinler Tekkesi” bahsi romanın başında kısaca anlatılmış olur.

Dilenci ve İmaj/Görüntü İlişkisi

Roman kahramanı dilenmede gösterdiği başarısını öncelikle takındığı sessizlik tavrına ve kullandığı bir dizi eşya ile sahne dekoru oluşturur gibi yarattığı dış görüntüsüne borçludur. Bu görüntüde eskimiş bir elbise, boyasız ayakkabı, kabukları soyulmuş baston, sarık ya da fes, yaz kış takılan atkı, gözlük ve hafif bir sakal gibi unsurlar öne çıkar. Roman kahramanının kırık kolu ve aksayan bacağı bütününü tamamlayan son parçalardır. “Arkamda daima yorgun bir redingot (hazindir ki, başka yerlerde olduğu gibi, dilencilikte de itibar kürekedir), ayaklarımda lastikleri gevşemiş; temiz, fakat boyasız galoş potinler; elimde yer yer kabukları dökülmüş kalın kiraz bastonum; başımda evvela bir eski aziziye fes, sonradan bir kasket; yaz kış koynumu ve göğsümü kaplayan bir atkı; ihtiyacım olmadığı halde kulaktan atma tel saplı bir cam gözlük; hafif bir sakal... Sonra kırık sağ kolum ve daima saklanacak bir yer arar gibi ağır ağır duvar diplerinden yürürken hafifçe sürümeye alıştığım sağ ayağım; nihayet bunların hepsinin üstünde, hiçbir şeyle açılmayacak mahzun ve muammalı sükûtum!” (MT: s.75-76). Görüldüğü gibi dilencinin en büyük gücü dış görüntüsü ve büründüğü sukût hâlidir.

Ancak bazı durumlarda dilenci algılamasında dış görüntü tek başına açıklayıcı olmayabilir. Ahmet Haşim (2004a), “Frankfurt Seyahatnamesi”nde yer alan “Dilenci Estetiği” adlı yazıda doğu toplumundaki dilenci estetiği ile batı toplumlarının estetiğini karşılaştırırken Alman dilencilerin kılık kıyafetlerinin intizamına dikkati çeker: “Bu dilenci temiz gömlek, ve yakası lekesez elbisesi, ütülenmiş beyaz mendiliyle iyi bir kahvaltıdan sonra sigarasını yakarak sabahın neşeli kalabalığı içinde işine giden herhangi bir efendiye benzer” (2004a: 53). Burada toplumda dilenci muhayyilesinin onun kılık kıyafetinden çok yaptıkları işe duydukları saygı ile şekillendiği görülür.

Dilenci Rolü ve Dilenmenin İncelikleri

Roman kahramanı, çeşitli yerlerde dilenirken dilenmenin inceliklerini de bu arada öğrenir. En büyük hüner susmaktır. Kılık kıyafeti hâl ve hareketleri ile bir muamma görüntüsü veren dilenci, sessizliği ile de sırrının keşfedilmesini beklemektedir. Dilencinin en büyük gücü, karşısındakinin ondaki hâlleri keşfetme sıradışılığını yaşamasıdır. Roman kahramanı dilenci karşısında tepkisiz kalmayan insanların ruh halleriyle ilgili psikolojik tahlillerde bulunur: “Hakikat şu ki, insanlar bir hayatın âlemini keşfetmekten zevk duyarlar. Saklamak istediğiniz bir elem veya ayıbı kendi incelikleriyle bulduklarını zannederler. Bütün mesele bu” (MT: s76). Açıktan dilenmeyip iç dünyaları ile dilenenlerin durumu ise şöyle anlatılır: “Görünmemeye uğraşıyor gibi yaparak görünmek, hiçbir şey istemeksizin istemek... Büyük cemiyette tutunanlardan, büyük mevkilere yükselenlerden bir kısmının sırlarını bunda aramak acaba doğru olmayacak mıdır?” (MT: s. 126). Görüldüğü gibi klasik anlamda avuç açıp bir şey istemek tavrı yerini istememeye bırakmıştır. Ancak istemese de niyeti ile bunu belli edecektir.

Haşim, “Dilenci” adlı bir başka makalesinde İstanbul’da gündelik hayatta her gün rastladığı bir dilencinin rutin dilenme pratiğini anlatırken dilenme mesaisinin başlama ve bitiş saatlerinin netliğine vurgu yaparak takındığı sessizlik tavrını öne çıkarır: “Yolumun üzerinde her sabah tesadüf ettiğim bir dilenci var. Bu zeki çehreli adam, yoklama defterini imzalamaya mahkûm bir kalem efendisi intizamıyla, her gün, tam saat altıyı kırk geçe köşesine gelir ve tam saat ona kadar da tek bir söz söylemeksizin, sırf gözlerinin derin elemi ve edasının sâkit belagatiyle gelip geçenlerin merhametini avlar” (Haşim, 2004b: 38). Burada dilenmedeki başarı biraz da merhamet duygusu ile ilgilidir: “Vazifenin yeri kafa, merhametin yeri hesap ve kitabı olmayan ve bir çocuk gibi kolay kanan kalptir. Dilencinin asıl kuvveti, bu kalbe hitap etmesindedir” (MT: s.72-73). Dilenci tavrına karşı tepkisiz kalmamayı mümkün kılan en güçlü duygu merhamettir.

Eski ve Yeni Dilenci Karşılaştırması

Roman kahramanı İstanbul’un artık eskisi gibi olmadığı, eskiden dilencilerin daha farklı yaşadıklarını ve toplumun da dilencileri daha başka algıladıklarını söyler. Buna göre dilenciler açıkta yaşarlar ve esnaftan biri gibi kabul edilirler.

Dilendikleri sabit yerleri ve mahalle müşterileri vardır. Öteki esnaf gibi sokaklarda çekinmeden gezerler, bağırlar, şarkı yahut ilahi söyleyerek açık sanatlarını yaparlar. Simitçi gibi, dilencinin sesinden de rahatsız olunmaz. Muharrem ve üç aylar gibi kutsal zamanlarda özellikle de ramazan ayında şehirde dilenci sayısı artar (MT: s.116). İstanbul esnafının dilencilik olgusuna bakışı üzerine yapılan bir çalışmada Fatih civarında bir esnafın söyledikleri aynı sürecin halen yaşanmakta olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. ‘Mevsimlik dilencilik türlerinden biri de Ramazan dilencileridir. Bunlar Ramazan ayında, Ramazan ve Kurban bayramlarında ve diğer dini günlerde İstanbul’a gelirler’ (Coşkun ve Erkilet, 210: 9).

Roman kahramanı, dilencilerin çoğaldığı bu kutsal zamanlarda adeta dilenci panayırları kurulduğunu ve çok çeşitli dilenci profilleri olduğunu anlatır. Bunlar arasında en göze batanlar sakatlardır. Sakatlardan sonra deliler ve aptallar gelir. Roman kahramanı, halkın en fazla bu iki tipe ilgi gösterdiğini, bunların kendi kendilerine abuk sabuk konuşmalarından mânâ çıkarmaya çalıştıklarını ve kimilerini de ermiş kabul ettiklerini anlatır (MT: s.116-117). Roman kahramanı, halkın “rıza mani olanın rızkını Allah’ın keseceğine” inandığından bu manzaradan şikâyet etmediğini de ekler. Nitekim eserde “Şeyh Abdu” adıyla geçen bir âmâ dilencinin, kendisini polisin götürmeye geldiğini zannederek bu sözle başlayan bir dizi bedduayı şantaj gibi kullandığı anlatılır (MT: s.59).

Eski dilencilerin en etkili olanları sarık ve cübbeleri ile halk arasında itibarı olan fukara-yı sâbirindir. Ancak sarık ve cübbe yasaklandıktan sonra fukara-yı sabirinin çekildiği bu alan eski elbiseli, yıpranmış ayakkabıları ile memur tarafından doldurulur. Yeni dilencinin en büyük tılsımı kılık kıyafeti, sükûtu, çekingenliği ve hüznü ile kendini o zannettirmesidir (MT: s. 77).

Ahmet Rasim’in de, “Şehir Mektupları”nda dilenci tipleriyle ilgili detaylı bilgiler verdiği görülür: “Aralarında meczup, ahmak, budala, âmâ, topal, sarsak, titrek, sulu, ayyaş bulunduğu gibi fukara-yı sâbirin dediklerimizin biraz meydana çıkmışları da vardır: Sebilciler, okuya okuya gezenler, santur, ney, kaval, kemençe, keman, armonik, saz çalanları bu takımdandır” (Rasim:2005: 38). Ahmet Rasim’in dilencilerin davranma tarzları üzerine verdiği iki örnek ne kadar dikkatli bir gözlemci olduğunu gösterir. Bunlar; dilenirken

kendisine “İnayet ola çalış” diyenlere “ben senden nasihat istemedim para istedim” cevabını veren bir dilencinin vaziyeti ile yine kendisinden para istendiğinde dilenciye “Allah versin” diyen birine, “Allah bana vereceğini sana verdiği paraya kısmet etmiştir” diyen bir diğer dilencinin durumudur. Bu örnekler, dilenenlerin toplum içinde kendi konumlarını ne kadar meşru gördüklerinin izahı açısından dikkat çekicidir. Bu meşruiyet elbette tek taraflı değerlendirilmemelidir. Osmanlı toplumunda dilenciler için gelişmelere göre farklı uygulamalar yapıldığı bununla birlikte dilenme işinin bir esnaflık esasında değerlendirildiği ve dilencilerin de esnaflar gibi loncaya bağlı olmalarının sağlandığı, başlarında devlet ile olan ilişkilerini düzenleyen kethüdarları olduğu bilinmektedir (Demirtaş, 2006: 4). Diğer yandan dilencilerin esnaf arasındaki algılanma biçimi de bu meşruiyetin iki taraflı olduğunu göstermektedir. “Bu durum Osmanlı Devleti’nin dilencilere insanlara dua etmeleri belki de psikolojilerinin düzelmesi için çalışan bir hizmet grubu yani ‘duacı esnafı’ gibi yaklaştığını göstermektedir” (Düzbakar, 2008: 85).

Dilenci Simsarları ve Çocuk Dilenciler

Romanda çocuk dilencilerden ve çocukları suistimal eden simsarlardan da bahsedilir. Çocuk dilencilerin içinde özellikle görünür bir sakatlığı olanlarının dilenci simsarlarınca tespit edilip Anadolu’da ailelerinden satın alınıp İstanbul’a dilenmek için getirildikleri romanda anlatılır. Bunlar “kopmuş vücutlarıyla, hırdavatçı eşyası gibi, kaldırımlara serildiklerinde uyandırdıkları merhamet ve getirdikleri para büyüktü” (MT: s.121). Ancak yazar, zamanımızda İstanbul’un büyük caddelerinde böylelerine artık pek sık rastlanmadığını şimdi moda olanın daha ziyade kıvrak ve sevimli çocuklar olduklarını söyler. Sahipleri (Dilenci Simsarları) onları tertemiz önlükler, işlemeli beyaz yakalar, boyalı ayakkabılarla küçük mektep çocukları kıyafetine büründürüp; vapur, istasyon, gazino gibi yerlerde kalabalığın arasına salıvererek kenardan neticeyi izlemektedir. “Küçük eliyle size şeker ikram eden, gülümseyerek yakanıza çiçek iğnelemeye uğraşan şipşirin bir çocuk! Ona verilecek para, vücudundan irinler akan, ayakları dizkapağından kopmuş canlı çirkefe atılan paradan elbette büyük olacaktır”(MT: s.121).

Yazar, çocuk dilencilerin sayısının hızla arttığına vurgu yaptığı bahsin sonunda düşündürücü bir tespitte bulunur: “Hâsılı, bu sürülerin fazla

çoğalmasından korkmamak lazımdır. Bir kısmı durmadan kalır; bir kısmı başka mesleklere geçer, kasa hırsız, yankesici, kalpazan, manitacı vesaire. Yıldızı parlak olan son bir kısmı da büyük cemiyette şerefli vazifeler alırlar (MT: s.125). Yazarın bu son iması eser boyunca yaptığı toplumsal hicvin en net verildiği yerlerden biridir. Açıkta dilenenlerin sahiçiliğine karşın şerefli vazifeler alarak türlü numaralarla dilenenlerin düştüğü sefalet, yazarın eser boyunca işlediği en güçlü temadır.

Dilenme Yerleri

Roman kahramanının dilenmek için tercih ettiği mekânların ayrı özellikleri vardır. Bunlar çoğunlukla hastane önleri, vapur ve tren bekleme yerleri gibi büyük kalabalıklara rahatça rastlanabilen yerlerdir. Ancak roman kahramanının seçtiği bazı yerler dilenmekten çok öğretici olmaları ile öne çıkarlar. Bu mekânlar arasında en öne çıkanları resmi daireler ve mezarlıklardır.

Roman kahramanı bazı zamanlarda dilenme amacıyla bulunduğu dairelerde memurların hallerini dikkatle gözlemler. Dairelerde iletişim, gücü ve otoriteyi elinde bulunduran müdürlerin ve müdüre karşı sorumlu olan memurların karşılıklı alış verişi ile şekillenir. İşte dilenci roman kahramanımız, bu gözlemlerinden sonra küçük ve sıradan etkisiz memurun, müdürü karşısında iki büklüm olmasını, elleri ve kolları ile yalvarmalarını kendisinin dilenme eyleminden daha sefil bir dilenme tarzı olarak değerlendirir. (MT: s. 101-102).

Dairelerde dilenen bir diğer kesim de sıradan vatandaşdır. Bunlar işlerini halledebilmek için bir aşağı bir yukarı inip çıkarlar, kapıda beklerler, memura karşı sonunda kovulmaya varan yakınlaşma tavrı sergilerler en nihayetinde de işleri görülmediği durumlarda yalvarmaya başlarlar. Roman kahramanının dediği gibi: “Hem de benim meslektaşlarımdan hiçbirinin bulamayacağı kelimelerle, gözyaşlarıyla” (MT: s.109).

Roman kahramanı dairelerde dilenirken kendisini, mesela ilacını alamayan bir hasta gibi gösterdiğini itiraf etmekte ve bunun bir tür dolandırıcılık olduğunu kabul etmektedir (MT: s.110). Ancak dairelerde gördüğü manzaralardan sonra kahramanı kendi konumunun diğerlerine göre daha masum olduğunu düşünür: “merdivenleri koşu koşu çıkan şu geç kalmış memur da biraz sonra efendisine (müdürüne) vapuru kaçırdığını, yahut ilaç almaya gittiğini söylemeyecek mi? İstanbul’da iş isteyen bir memura tanıdığı

bir hekimin, bulunduğu yerin havasının kendisine yaramadığına dair bir rapor vaadettiğini biraz evvel kulağımla işitmedim mi?” (MT: s. 110).

Roman kahramanının dilenirken sevdiği ve seçtiği diğer bir mekân da Adliye binasıdır. Adliye binasındaki gözlemleri de kendi konumunu daha sahici ve masum gösterecek verilerle doludur: “Türlü türlü alacak verecek davaları; her biri bir ayrı hikâye olan cinayet davaları... Kirli çamaşırlar ortaya seriliyor, bir çok insanlar bütün sakatlıkları, kusurları ve sefaletleriyle önümüzde çırılçıplak soyunuyorlar... Evet, her biri bir ayrı hikâye olan davaların hemen hepsinin altında para... Onu hep başkasının kesesinden, gırtlğından sökmek için sonu gelmez bir boğuşma... Birçoklarını dinlerken bizimkilerin sokakta avuç açışlarını ne kadar temiz, asil ve namuslu buluyorum” (MT: s. 111). Roman kahramanı dairelerde kendisinden çok usta sanatkârlar olduğunu ve daire dilencililiğinin kendisine çok şey öğrettiğini bunun kendisi için adeta yeni bir ihtisas şubesi açtığını söyler (MT: s.113).

Yazarın resmi dairelerde memurların yaptıkları ‘daire dilencililiği’ olarak adlandırdığı davranış örüntülerinin en çarpıcısını bir müdürle onu ziyarete gelen vekil arasında yaşananlara yer vererek sonlandırır. Vekil, ziyaretinde müdüre iltifat etmiş onu kapıya kadar getirmiştir. O da teşekkür etmek için “birdirbir oynamaya hazırlanır gibi bir vaziyette” öne eğilir, başını, kollarını öne sarkıtır, durmadan eğilip kalkar. Geri geri yürürken ayağı kapı eşiğine takılarak sendeler; odacılar, kalçalarına yapışarak düşmesine mani olurlar. Roman kahramanı bu manzarayı istihza ile anlatırken müdürün toplanan kalabalıktan utanacağını düşünür oysa müdür oralı bile değildir. Roman kahramanı vekil karşısında müdürün takındığı tavrı şöyle betimler: “Hâlbuki o, Sina dağında tanrı ile konuşmuş Musa gibi nurlar içinde yürüyordu. Kendisine bakanları görmedi. Gözler kamaşmış, ağız ve burun delikleri bir ibadet istiğrakı ile genişlemiş, hâlâ işitmekte devam ettiği güzel sözlere gülümseyerek ağır ağır aramızdan geçti” (MT: s. 115). Roman kahramanı bu manzarayı gördükten sonra kendisi gibi dilenenlere “Utanmıyor musun dilenmeye be adam?” diye çıkışan yüksek zatlara kendi içinden şu soruyu yöneltir: “Efendim, o mertebeye ermek için acaba ne yaptı?” (MT: s. 115).

Roman kahramanının dilenme yerleri arasında en dikkati çekenlerden biri de mezarlıklardır. Mezarlıklar dilenmekten çok öğretici yerler olmaları ile yazar

tarafından öne çıkarılır. Ölüm gibi dünya hayatına ait hırs ve tamahların bittiği, hayatın faniliğini ve nihayetinde sonlanacağını haber veren güçlü bir olgu karşısında cenaze kaldırmaya gelen cemaat arasında bu hissiyatla çelişen bir vaziyet gözlenmektedir: “Arkadaki cemaat arasında bu adamcağızın bıraktığı parayı yiyecekler vardır; içinde öldüğü yatakta yatacaklar, ayaklarından çıkmış çorabı giyecekler vardır... Ölen bir memur ise, onun bıraktığı sandalyeye oturmak için, bu cemaat arasında birbirleriyle boğuşacaklar vardır”(MT: s.128). Para, mal, statü gibi amaçlar etrafında insanların dilenmenin ötesinde nasıl da küçülebildiğini görmek eser boyunca sürekli karşımıza çıkan ve alttan alta eleştirilen insanlık durumudur.

Roman Üzerine Yazılanlar

Taner Timur romanın geçtiği Tamaşalık semtinin gözlemlerine detaylıca yer verildiğinden, bu eserde bir tür ‘dilencilik sosyolojisi’ yapıldığını söyler. Bununla birlikte dilencilik sosyal bir olay olarak toplum evrimine ayak uydurur ve üretim ilişkilerindeki yeni biçimlere göre yeni biçimler alır (Timur, 2002: 87-88). “Miskinler Tekkesi” adı neden tercih edilmiştir? Buradaki niyet Selim İleri’nin (2001: 345-346) dediği gibi eserde anlatıldığı kadarıyla bütün toplumun aynı şekilde dilenmesi ve çalışmadan yaşamayı seçmesi midir? Bir anlamda Evet. Çünkü romanda gösterildiği haliyle kimse çalışmaya yanaşmamakta, hazıra konmak istemekte, herkes birbirinin kazancına göz dikmektedir. Ancak sosyal bir kurum olan “Miskinler Tekkesi”nin Osmanlı Toplum yapısındaki işlevine baktığımızda dilenenlerden çok çalışamayacak derecede düşmüşlerin, fakirlerin, kimsesizlerin barındığı yerler olduğunu öğreniyoruz. Miskinler Tekkesi, gördüğü birçok fonksiyonun yanında ruh hastalıklarına olduğu kadar beden hastalıklarına da çare arayan Osmanlı Devleti’nin kendinden önce devraldığı cüzzamhanelerin geliştirilmiş halidir.

Miskinler Tekkesi kurumunun başka edebi metinlerde de geçtiği görülür. Bunlardan biri Kemal Tahir’in “Köyün Kamburu” romanıdır. Romanda bu kurum, Kanuni Sultan Süleyman dönemi ile Sultan II. Mahmut dönemi arasındaki farklara vurgu yapılarak ele alınır. Buna göre Sultan Süleyman zamanında, geliri Mısır hazinesine benzetilen kurumda üç öğün yemek çıktığı, sofraların oldukça zengin olduğu bilgisi yer alır. Ancak II. Mahmut’un “Ben milletimden topladığım vergi parasını miskin takımına neden yedireceğim

bakalım” dediği hatta işi daha da ileri götürerek miskinleri dağıtacak fetvayı şeyhülislamdan istediği fakat şeyhülislamın fetva vermediği bilgisiyle kuruma bakışın değişmeye başladığı anlatılır (Tahir, 2006: 20-21).

Roman hakkındaki görüşlerine “Edebiyat Üzerine Makaleler” adlı eserde rastladığımız Ahmet Hamdi Tanpınar (2005: 460-461), Reşat Nuri Güntekin’in romanda şantaj yapan hasta dilenci tipini tasvir ettiği bölümün, realizmin ulaştığı nokta itibarı ile güçlülüğünü, bahsi geçen tipi de Türk hikayesinin yarattığı insanların en kudretlilerinden biri olarak gördüğünü belirtir. Tanpınar, eserde, roman kahramanı dışında evlatlık alınan İsmail ve birlikte yaşadıkları Mesule Bacı arasındaki ilişkiler üzerine ilginç tespitlerde bulunur. Tanpınar’a göre baştan çok hırçın, sinik ve zalim olan roman kahramanı, babasız bir çocuğu (İsmail) evlat edinince birden bire değişir, dilenciliğinden utanmaya başlar. İnsanlıkla arasındaki mesafeyi sorgulayan roman kahramanı çocuğu yatılı mektebe verme kararıyla rahatlar. Evlat edinilen İsmail’in bir diğer katkısı da roman kahramanı ile Mesule Bacı arasındaki ilişkiyi Tanpınar’ın ifadeleri ile “hakiki bir aşk gibi” kuvvetlendirmesi ve ilişkiye sorumluluk hissi ve seviye getirmesidir (Tanpınar, 2005: 460). Tanpınar değerlendirmesinde roman kahramanının daha çok insani yönünü öne çıkarır.

‘Miskinler Tekkesi’ hakkında Fethi Naci de eleştiri yazısı yazmıştır. “Reşat Nuri’nin Romancılığı” adlı çalışmasında Naci, ‘Miskinler Tekkesi’ni toplumcu gerçekçi romanın özgün örneklerinden biri olarak görür. Romanın üç ayrı bölümünden hareketle Naci, romanda sinizmle, toplumsal yerginin büyük bir uyumla birleşmesine dikkati çeker. Eserde, roman kahramanının yaşamı anlatılırken toplumsal tarihin de anlatılabilme başarısı, yazarın dilenciliğin “kutsî sırrı” üzerine söyledikleri, dilencilerin dünyası hakkında geniş malumatı ve hepsinin ötesinde romanın bir toplumsal yergi örneği olması Naci tarafından öne çıkarılan unsurlardır (Naci, 2003: 183-186).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

‘Miskinler Tekkesi’ nasıl okunmalıdır? Roman elbette pek çok açıdan okunabilir. Eserde anlatılan sert bir toplumsal taşlama mıdır? Münzevi bir bireyin sinizmle kuşatılmış dünyası mıdır? Romanda her ikisi de bulunabilir. “Ne garip ki iş istemek için yalvardığım zaman aldırmayanlar, hatta tersliyenler sükût içinde kendi düşüncelerime dalarak yürümeye başladığım vakit bana dikkat ediyorlar; ne kadar uğraşsam saklayamadığım çarpık avucuma onluklar, kuruşlar düşüyor” (MT: s.68). Yazarın dilenmesinin toplumsal gerekçesini anlatırken her kelimesinde açıkça hissedilen sinik üslup bu cümlelerle ortadadır. Bu gerekçede nedenin sadece bireysel olmadığı, toplumsal algı ve kabulün ve sisteme katılmanın da önemi gösterilmiş olur.

Dilencilik olgusu kendi içinde başlı başına bir konudur. Fakat insanların neden bu yola sürüklendikleri meselesi daha öneme haizdir. “Hiçbir hüner göstermediği için ya da acındırıcı bir garipliği olmadığı için ya da kendisini çevreden ayırıp başarısızlığına üzülecek kadar düşünemediği için dilenirken de başarısızdı” (Atay, 1996: 11). Bu cümleler Oğuz Atay’ın çalışmanın başında yer alan o sarsıcı ifadelerle başlayan ‘Beyaz Mantolu Adam’ adlı hikâyesinin devamıdır. Beyaz Mantolu Adam’ın kaderi yalnızlık ve başarısızlıktır. Dilenirken bile başarısızlık. Birinde toplumla sinik bir ilişki biçimi diğerinde toplumdan tamamen kaçma hali vardır-nihayetinde Beyaz Mantolu Adam intihar eder-. Sorun bir yönü ile toplumsal olduğu kadar diğer yönü ile yapısal bir sorundur.

‘Miskinler Tekkesi’nde getirilen eleştiri bir yandan toplumsal bir tembellik ve dilenme kültürünün varlığına ise diğer yandan dilenmek saydığı, yalvarma, yağ çekme, boyun eğme gibi küçük düşürücü davranışları yükselmek ve hazıra konmak için kullananların yaygınlığıdır. Bununla birlikte mevcut eleştiri sadece çalışmayarak dilenenlerin varlığına bile olsa içinde bulunduğumuz modern toplumda kapitalizm de çalışmayı bir ideoloji haline getirmiştir. Çalışmak, kapitalizm için insanların üretime katılmaları kadar tüketime katılmaları için de teşvik edilen bir eylem türüdür (Bauman, 1999). Çalışmamak bir anlamda bu tüketim yarışına katılmamak anlamına geleceği için başarısızlık olarak kabul edilir. Topluma tutunmanın bir yolu olarak çalışmak zorunlu tercih olarak sunulur. Bu zorunluluğun saflarına

kabul etmediği Beyaz Mantolu Adam'ın muamma dünyasından geriye sinik bir sessizlik kalır. Konunun bu yönü başka bir çalışmanın konusudur.

Dilencilik olgusunun toplumdaki karşılığı ve dilenci tipinin oluşmasına imkan sağlayan etmenleri bir roman içinde göstermesi ile Miskinler Tekkesi edebi olduğu kadar sosyolojik bir muhtevaya sahiptir. Bu çalışmada bu muhteva üzerinden giderek dilencilüğün tarihten bugüne toplum içinde nasıl varlık bulduğu ortaya konmaktadır. Bu çalışmaya kaynaklık eden romanın toplumsal gerçekliği değişik yönleriyle yansıtmadaki gücü, dilencilik gibi karmaşık bir olgunun toplumlarda varlığını nasıl sürdürdüğünü ve dilenci tipinin nasıl oluştuğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Atay, Oğuz (1996), *Korkuyu Beklerken*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt (1999), *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Çoşkun, İ, Alev Erkilet (2010), “Karıya Geleni Geri Çevirmeme: İstanbul Esnafının Dilencilik Olgusuna Bakış Açısı”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi. 20. Sayı, ss. 1-21.
- Demirtaş, Mehmet, (2006) “Osmanlı Başkenti’nde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 20.
- Düzbakar, Ömer, (2008), ‘Osmanlı Devleti’nin Dilencilere Bakışı (Bursa Örneği), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/5.
- Giddens, Anthony (2000), *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Güntekin, Reşat Nuri (2006), *Miskinler Tekkesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Haşim, Ahmet (2004a), *Frankfurt Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Haşim, Ahmet (2004b), *Bize Göre ve Bir Seyahatin Notları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İleri, Selim (2001), *Türk Romanından Altın Sayfalar*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Jung, Werner (2001), *George Simmel*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Naci, Fethi (2003), *Reşat Nuri’nin Romancılığı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Rasim, Ahmet (2005), *Şehir Mektupları*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- Ritzer, George (1988), *Sociological Theory*, Alfred A. Knopf, New York.
- Tahir, Kemal (2006), *Köyün Kamburu*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2005), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Timur, Taner (2002), *Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, İmge Kitabevi, Ankara.

SENDİKALARIN EMEK PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Oğuz BAŞOL¹

Esin Cumhuri YALÇIN²

Öz

Araştırma, 2017 OECD ülkeleri için sendikal kurumsallaşmanın (sendikal yoğunluk ve toplu pazarlık kapsamı) emek piyasası göstergeleri (uzun dönemli işsizlik oranı, emek piyasasına olan güvensizlik, istihdam oranı ve işe bağlı kazançlar) üzerindeki etkisini belirlemeyi hedeflemektedir. Verilerin analizinde SmartPLS programı ve yapısal eşitlik modellemesi tekniği kullanılmıştır. Güvenirlilik analizi sonuçlarına göre; değişkenlerin harici yüklerinin 0.8018 ile 0.9304 arasında değiştiği; faktörlerin yapı güvenirlilik değerlerinin 0.8593 ve 0.8937 olduğu, içsel tutarlık değerlerinin de 0.6902 ve 0.7634 olduğu görülmüştür. Geçerlik analizi sonuçlarına göre ise çıkarılan ortak varyans değerlerinin 0.50'den ve çıkarılan ortak varyans değerinin karekökünün ilgili sütundaki korelasyon değerlerinden yüksek olduğu görülmüştür. Bulgular, sendikaların kurumsallaşmasının 2017 yılında OECD ülkelerinde negatif istihdam göstergeleri üzerinde (uzun dönemli işsizlik oranı ve emek piyasasına olan güvensizlik) bir etkisi bulunmadığını ($t < 1.96$), ancak pozitif istihdam göstergelerinin (istihdam oranı ve işe bağlı kazançlar) iyileşmesine katkıda bulunduğunu ($t: 4.52$; $r: 0.50$) ve pozitif istihdam göstergelerinde meydana gelen değişimin %25'inin sendikal kurumsallaşma tarafından açıklandığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sendika, Emek Piyasası, OECD Ülkeleri*

¹ Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, E-posta: oguzbasol@klu.edu.tr, ORCID: 000-0002-7523-4544

² Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, E-posta: esincumhuri.yalcin@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0457-4971

BAŞOL, O., YALÇIN, E. , (2020). Sendikaların Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49) , 879-898. DOI: spcd.vi.591313

THE IMPACTS OF TRADE UNION ON LABOR MARKET: A RESEARCH ON OECD COUNTRIES

Abstract

The present research aims to determine the impact of trade union institutionalization (trade union density and collective bargaining coverage) on labor market indicators (long-term unemployment, labor market insecurity, employment rate, and personal earnings) for 2017 OECD countries. In the analysis of the data, SmartPLS Structural Equation Modeling program was conducted. According to reliability analysis results; outer loadings of the items vary from 0.8018 to 0.9304, the structure reliability values of the factors are 0.8593 and 0.8937, and internal consistency values are 0.6902 and 0.7634. Validity analysis results show that AVE values of variables are over 0.50 and the “square root” of AVE of each latent variable is greater than the correlations among the latent variables. The findings showed that in 2017 in OECD countries, trade union institutionalization does not have an impact on (t<1.96) negative employment indicators (long-term unemployment and labor market insecurity), whereas it contributes to the recovery (t: 4.52; r: 0.50) of the positive employment indicators (employment rate and personal earnings) and 25% of the change in positive employment indicators is explained by trade union institutionalization.

Keywords: *Trade Union, Labor market, OECD Countries*

GİRİŞ

Sanayi döneminin başlangıcıyla birlikte dünyada önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümler sonucunda; yaşam biçimi köylerden kentlere taşınmış, üretim, ev ölçeğinden fabrika ölçeğine geçmiş ve en önemlisi de çalışma hayatı tarladan fabrikaya dönüşmüştür. Bu dönüşümlerin bir yansıması olarak da daha önceden var olmayan bir çalışma ilişkisi ortaya çıkmış, insanlar kendilerinin sahip olduğu çalışma alanlarından, sermaye sahiplerinin elinde bulunan çalışma alanlarına, kendi zaman planlarından fabrikaların zaman planlarına, kendi çalışma isteklerinden, sermaye sahiplerinin çalışma isteklerine dayalı bir çalışma disiplinine geçiş yaşanmıştır.

Bahsi geçen bu dönüşüm çalışma hayatında düşük ücretli, aşırı ve uzun saatler süren, güvenceden yoksun ve kötü çalışma koşullarının doğmasına ve insafsızca gelişmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, hayatını kazanmak için yalnızca emeğe sahip olan bireyleri, sermaye sahiplerine kıyasla güçsüz kılmış ve en büyük gücü “emek” olan milyonlar, haklarını tek tek savunmaktan ziyade birlikte savunarak, birlik olmanın gücüyle ve toplu hareket etmenin kudretiyle, insani çalışma haklarını geri kazanmak için sendikaları kurmuşlardır. Sendikalar, sanayi devrimini takip eden yıllarda büyük güç kazanmış ve tahminlerin ilerisine geçerek yalnızca çalışanların hak ve çıkarlarını koruyan örgütler olmanın ötesine geçmiş; ülkedeki istihdam göstergelerinin iyileşmesine (örneğin ücretlerin artması, istihdam oranının artması, işsizliğin azalması, vb.) destek olan ekonomik aktörlerden birine dönüşmüştür.

1980’li yıllardan sonraki gelişmeler ise sendikalar yönünde esen rüzgarı tersine çevirmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan neo-liberal ekonomik yaklaşımlar ve ekonomik sistemin dönüşümü; hizmetler sektörünün büyümesine, özelleştirme uygulamalarının artmasına, emek piyasasının esnekleşmesine, küresel rekabetin artmasına neden olmuş ve bunun bir yansıması olarak da sendikaların gücünde ve yoğunluğunda bir düşüş yaşanmaya başlanmıştır. Mevcut araştırma da *1970’lerin parlayan yıldızı olan sendikaların halen emek piyasası göstergeleri üzerinde iyileştirici etkisi var mıdır?* sorusuna yanıt aramaya çalışmaktadır.

Mevcut araştırma, 2017 yılı istatistikleri kullanılarak OECD ülkeleri için sendikal kurumsallaşmanın (sendikal yoğunluk ve toplu pazarlık kapsamı)

emek piyasası göstergeleri (uzun dönemli işsizlik oranı, emek piyasasına olan güvensizlik, istihdam oranı ve işe bağlı kazançlar) üzerindeki etkisini belirlemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda önce sendikaların gelişim sürecine yer verilmiş, sonrasında sendikaların emek piyasası üzerindeki etkileri tartışılmış, araştırma yöntemi tanıtıldıktan sonra sonuçlar değerlendirilmiştir.

1. SENDİKALARIN GELİŞİM SÜRECİ

Çalışma ilişkilerinde ekonomik, sosyal hak ve çıkarların korunması ve geliştirilmesi için kurulan sendikaların kökeni, orta çağda var olan loncalara kadar dayanmaktadır. Sendikaların tarihsel gelişim sürecinde önemli yeri olan kurumlardan biri olarak loncalar, “aynı bölgede yaşayan esnaf ve zanaatkarların örgütlendiği orta çağ işgücü yapısının temelini oluşturan meslek organizasyonları” şeklinde tanımlanmaktadır (Özaydın, 2015, s. 31). Lonca sistemi; üretimde çalışan usta, kalfa ve çırakları kapsayan, usta niteliğindeki zanaatçıların kurdukları ve egemen oldukları, çalışma koşullarının ve ücretlerin düzenlendiği uygulamaları göstermektedir (Dertli, 2015, s. 28). Buna göre, çalışanların hak ve çıkarlarının korunması hem insani bir ihtiyaç hem de köklü bir gelenek olarak değerlendirilmektedir.

Sendikaların düşünsel kökeni her ne kadar 15. yüzyıldaki loncalara kadar uzansa da modern anlamda sendikalar sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkarak güçlenmeye başlamışlardır. Kapitalizmin iç dinamiğinin diyalektik bir gereği olarak ortaya çıkan sendikalar, bu diyalektiğin doğal bir sonucu olarak kapitalist sistemin genel seyrine paralel gelişim göstermişlerdir. Bu bağlamda, sendikalar zaman içinde yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasal konjonktürün izdüşümlerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla sendikaların gelişimini hem ekonomik hem de toplumsal dönüşümlerle birlikte ele almak gerekmektedir (Sevgi, 2019, s. 60).

Günümüzdeki anlamıyla sendikaların ortaya çıkması için sanayileşme, işçi sınıfı bilincinin gelişmesi ve demokratik koşulların sağlanması gibi bazı sosyo-ekonomik koşulların oluşması gerekmiştir. Tarihsel olarak bu koşullar ilk defa 18. yüzyılın ortalarında İngiltere’de olduğu için modern anlamda sendikalar ilk defa İngiltere’de kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda Avrupa’nın farklı ülkelerinde ve ABD’de sendikalar kurularak gelişim göstermişlerdir (Tokol, 2017, ss. 22-23). İşçi sınıfının ve sendikaların ortaya çıkması hem ekonomik

hem de toplumsal olarak ciddi değişiklikleri beraberinde getirmiştir. 18. yüzyıl “en çok değişen ve en çok değiştiren” yüzyıl olarak çok önemli kırılma noktalarına tanıklık etmiştir (Ekin, 1989, s. 2).

18. yüzyılın ilk çeyreğinde yeni buluşların üretim üzerindeki artan etkisi ve buhar gücüyle çalışan aletlerin makineleşmiş endüstriyi doğurmasıyla “Sanayi Devrimi” kitlesel üretimi ortaya çıkarmıştır. Kitlesel üretim, işçi sınıfının oluşumunu tetiklemiş ve sendikaların kurulması için gerekli zemini hazırlamıştır. Aynı yüzyılın son çeyreğinde ise burjuva sınıfının, işçi sınıfının ve yoksul halkın desteğini alarak gerçekleşen “Fransız Devrimi”, günümüz ekonomi ve siyasi perspektifini etkileyen hayati bir kırılma noktası olmuştur. Sanayi devrimi, teknolojinin üretimde kullanılmasıyla ortaya çıkan ekonomik devrimle İngiltere’de başlamış ve Fransa’daki siyasal devrimle bütünleşmiştir. Sanayi devrimi ile oluşturulan yeni ekonomik düzene uygun politik zemin, Fransız devrimi ile sağlanmıştır. Biri Fransa’da, diğeri İngiltere’de başlayan ve ikisi arasında güçlü bağlantılar olan iki devrim, beraberinde getirdiği politik, ekonomik ve sosyal değişim ve dönüşümlerle insanlık tarihinde yeni bir devrin başlangıcı olmuştur (Smelser, 1959, s. 315; Aydoğanoğlu, 2009, ss. 25-27).

Geniş anlamda sendikalar; işçilerin ve işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik, sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için işçi veya işverenlerin bir araya gelerek oluşturdukları kuruluşlardır (Koray, 2005, s. 239; Adal, 2015, s. 576; Tokol, 2015, s. 80; Önsal, 2017, s. 424). Dar tanıma göre ise sendikalar yalnızca ücretli çalışanların haklarını korumak ve iyileştirmek amacıyla kurulan kuruluşlardır (Webb ve Webb, 1920, p. 1). Dar tanımın içinde, iş güvenliği, tazminatlar ve haksız işten çıkarmalara karşı koruma kalkını olan bir örgüt yapısı vardır (Daud ve Tumin, 2013, p. 124). Ancak, bu noktada kültürel bir anlam farklılığını açıklamak da faydalı olacaktır. Buna göre, Fransa, İtalya ve İspanya gibi Latin dillerini konuşan ülkelerde sendika, “syndicat” ya da “sindicato” kelimeleriyle ifade edilir ve bu kavram hem işveren hem de işçi sendikalarını içerecek şekildedir, diğeri bir ifade ile geniş sendika kavramını göstermektedir. Ancak Almanya, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde ise sendika, işveren ve işçi için iki ayrı birim olarak düşünülmüştür ve bu nedenle işçi sendikaları “trade union”, işveren sendikaları ise “employers association” olarak betimlenmiştir (Adal, 2015, s. 576-577) diğeri bir ifade ile bu ülkelerde dar sendika kavramı kendini göstermektedir.

Sendikaya üyelik 1890'lerden 1960'lı yıllara kadar artış göstermiştir (Troy, 1965, p. 2). Bu tarihlere kadar sendikalar, üyelerine daha geniş haklar sunabilmiş, ücretleri, çalışma şartlarını ve çalışma saatlerini insani koşullara getirebilmek için büyük çaba göstermiştir. Nitekim çalışanların bilinç seviyesinin gelişmesine paralel olarak da işinden memnun olmayanlar, işten sağlanan faydanın artmasını isteyenler ve kariyer sorunlarının çözülmesini talep edenler bu taleplerini tek başlarına dile getirmek yerine sendikalara üye olup büyük mücadelenin parçası olmayı seçmişlerdir (Charlwood, 2002, p. 478-479; Biçerli, 2007, ss. 308-309; Aykaç, 2016, s. 11).

Sendikaların altın yılları 1970'lerde duraklamaya başlamış ve özellikle 1980'li yıllardan sonra küreselleşme ve liberalleşme eğilimlerinin yükselişi ve ayrıca üretimde esnekliği sağlama ve emek maliyetlerini düşürme adına esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması (örneğin, çağrı üzerine çalışma, ödünç iş ilişkisi, vb.) çalışma hayatına ilişkin kuralların değişmesine neden olmuş, böylece sendikalar sanayileşme sürecini tamamlamış ülkeler başta olmak üzere güç kaybetmeye başlamıştır (Schnabel, 2002, p. 3; Visser, 2006, p. 42-47; Çetin, 2015, s. 98). Nitekim Troy'un (1965) çalışmasının aksine daha yakın yıllarda sendikalara üye olan çalışan sayısı azalmaya başlamıştır. Örneğin, 2016 OECD verilerine göre, 2000 yılı ile 2014 yılı karşılaştırıldığında, OECD ülkelerinde sendikaya üyelik ortalama %18 azalmıştır. Ülkeler detaylıca incelendiğinde ise; sendikaya üye işçi oranında %2 (Belçika) ile %78 (Türkiye) arasında bir düşüş meydana gelmiş olup yalnızca Şili (%23 artış), İtalya (%7 artış) ve İspanya'da (%2 artış) sendikaya üye işçi oranında bir artışın meydana geldiği tespit edilmiştir (Başol, vd., 2018: 131).

Buradan hareketle 1800'lerde başlayan artan sendika üyeliğinin 2000'li yıllarda azalan sendika üyeliğine dönüştüğünü söylemek mümkündür. Nitekim birçok araştırma da bu durumu dile getirmektedir (Schnabel, 2002, p. 3; Visser, 2006, p. 42-47; Çetin, 2015, s. 98; Başol vd., 2018, s. 131). Bu gelişmelere ilave olarak, tarihsel süreç içerisinde, sendikaların emek piyasası göstergeleri üzerindeki etkisinin tartışması devam etmektedir.

2. SENDİKALARIN EMEK PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Sendikaların emek piyasasına etkileri üzerine gerçekleştirilen araştırmalar geniş bir zaman dilimini kapsamakta ve sendikaların ekonomik etkisini

anlamaya çalışmaktadır. Buna göre birçok araştırma, sendikaların büyümesiyle birlikte; nominal ücretler seviyesinin arttığını (Ashenfelter ve Pencavel, 1969; Bain ve Elsheikh, 1976; Carruth ve Schnabel, 1990; Ours, 1992; Berg, 1995), istihdam artışının yaşandığını (Sharpe, 1971; Stepina ve Fiorito, 1986; Carruth ve Disney, 1988; Armingeon, 1989), işsizliğin azaldığını (Sharpe, 1971; Bain ve Elsheikh, 1976; Carruth ve Disney, 1988; Carruth ve Schnabel, 1990) ülkenin verimliliğinin arttığını (Barth vd., 2017, p. 30) ve emek piyasasını iyileştirme yanlısı politikaların geliştiğini (Ashenfelter ve Pencavel, 1969; Bain ve Elsheikh, 1976; Stepina ve Fiorito, 1986; Armingeon, 1989; Carruth ve Schnabel, 1990; Berg, 1995) göstermiştir. Diğer bir ifade ile çalışanların çalışma koşullarını iyileştirme mücadelesi, ülkelerin emek piyasası göstergelerini iyileştiren bir etkene dönüşmüştür.

Ancak bazı araştırmalar sendikaların ekonomik göstergeler üzerindeki etkisinin 1990'lardan sonra azalmaya başladığını dile getirmektedir. Örneğin Tsuru (2002, pp. 200-201), sendikaların işten çıkma oranlarını azaltmadaki önemli rolünün artık geçerli olmadığını dile getirirken, Nakamura (2007, p. 10), sendikaların ücret konusunda da eskisi kadar etkili pazarlık yapmadığını tartışmaya açmaktadır. Çetintaş ve diğerleri işsizlikle mücadelede sendikaların rolünün gitgide kaybolduğunu (Çetintaş vd., 2008, s. 157) ve emek piyasasına olan güvensizliği gidermek için de bir alternatif olmadıklarını dile getirmektedir (Lehndorff, 2018, p. 34; Pernot, 2018, p. 52).

Bununla birlikte sendikaların emek piyasasına doğrudan müdahil olduğu bazı örnekler de bulunmaktadır. Örneğin Ghent Sistemi olarak bilinen sistem, sendikaların emek piyasasını doğrudan etkilediği özgün bir örnektir. Günümüzde sadece Belçika, Danimarka, İsveç ve Finlandiya'da uygulanan bu sistem, sendikaların yönetimi altında bir gönüllü işsizlik sigortasına dayanmaktadır. Ghent Sistemi'nde söz geçiren dört ülkede devlet tarafından desteklenen gönüllü işsizlik sigortası fonlarının sendikaların tasarrufuna bırakılması söz konusudur. Bu sistemde işsizlik sigortası fonları, devlet tarafından düzenlenmekle birlikte; genellikle sendikalar tarafından kurulmakta, yönetilmekte ve kontrol edilmektedir (Lind, 2006; Uçkan, 2007, s. 31). Sendikaların tasarrufu altında bulunan bu gönüllü işsizlik sigortası fonu, sendikalara doğrudan emek piyasası dinamiklerini etkileyebilme gücü kazandırmaktadır. Bu noktada önemli olan sendikaların bu sistem içinde

ne derece etkin olduğu ve bu fonları nasıl kullandığıdır. Ancak özellikle son yıllarda neo-liberal politikaların baskısı ve emek piyasasında esnekleşme politikalarının etkisiyle birlikte sendikaların giderek güç kaybetmesi Ghent Sisteminin sonunun geldiğine dair tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Buna göre eskiye oranla güç kaybeden sendikalar gönüllü işsizlik sigortası fonu üzerindeki güçlerini yitirmektedirler (Böckerman ve Uusitalo, 2006; Lind, 2009).

Süregeleyen tartışmalar mevcut araştırmanın da konusunu ortaya çıkarmaktadır. Buna göre mevcut araştırma, *1970'lerin parlayan yıldızı olan sendikaların halen emek piyasası göstergeleri üzerinde iyileştirici etkisi var mıdır?* sorusuna cevap aramaya çalışmaktadır. Bu temel amaç bağlamında ve alan yazındaki araştırma sonuçlarından hareketle; aşağıdaki iki hipotez ileri sürülmüştür.

H₁: Sendikalar, emek piyasasının pozitif göstergelerini (istihdam oranı ve kişisel kazançlar) arttırmaktadır.

H₂: Sendikalar, emek piyasasının negatif göstergelerini (uzun dönemli işsizlik oranı ve emek piyasasına olan güvensizlik) azaltmaktadır.

İleri sürülen hipotezlerden hareketle, mevcut araştırma, sendikal kurumsallaşmanın emek piyasası göstergeleri üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, sendikal kurumsallaşma, emek piyasasının unsurlarının temsilci kurumlar aracılığı ile kolektif hareket etmeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla sendikal kurumsallaşma; işçi ve işveren sendikaları, devletin çalışma yaşamındaki rolü, toplu pazarlık, toplu iş uyuşmazlıklarının çözüm mekanizmaları ve toplu iş sözleşmesi düzenin sağlanması gibi bir dizi konuyu içermekle birlikte (Tokol, 2017, ss. 2-3), işçi ile işveren arasındaki çatışmanın yok olmasını ifade etmemekte ve çatışmanın kurumsal ilişkiler çerçevesinde çözülmesi beklenmektedir. Bu durum taraflar arasındaki sosyo-ekonomik yapıya ilişkin bir ideolojik uyumun varlığını göstermektedir (Koray, 1987, s. 22). Sendikal kurumsallaşma kavramsal temelini endüstri ilişkileri teorilerinden olan sistem teorisinden almaktadır. Sistem teorisi, endüstri ilişkilerini hem kendine has bir “sistem” olarak tanımlamakta, hem de endüstri ilişkilerini kurumsal ilişkiler çerçevesinde ele almaktadır. Bu teoriye göre endüstri ilişkileri; mevcut ekonomik düzen içinde faaliyet gösteren, toplumla karşılıklı ilişki içinde olan, alt sistemlere ayrılan ve kendine özgü bir işleyişe

sahip olan sistem olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla sistem teorisi, endüstri ilişkilerini kendi kurumları ve kuralları olan kurumsal ilişkiler çerçevesi olarak ele almaktadır (Yıldırım, 1997, s. 87).

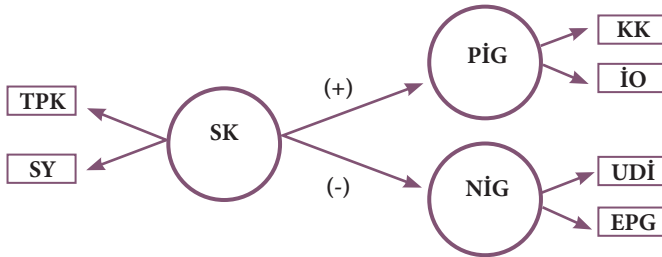
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Mevcut araştırma, 2017 yılı OECD verilerini kullanarak, SmartPLS programı ve yapısal eşitlik modellemesi tekniği ile OECD ülkeleri için sendikal kurumsallaşmanın emek piyasası göstergeleri üzerindeki etkisini belirlemeyi hedeflemektedir. Araştırmada kullanılan faktörler ve değişkenler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Faktörler ve Değişkenler

Faktörler	Değişkenler
Sendikal Kurumsallaşma (SK)	Sendikal Yoğunluk (SY) (%) Toplu Pazarlık Kapsamı (TPK) (%)
Pozitif İstihdam Göstergeleri (PİG)	İşe Bağlı Kişisel Kazançlar (KK) (\$) İstihdam Oranı (İO) (%)
Negatif İstihdam Göstergeleri (NİG)	Uzun Dönemli İşsizlik Oranı (UDİ) (%) Emek Piyasasına Olan Güvensizlik (EPG) (%)

Araştırma modeli kapsamında kullanılan faktörler ve değişkenler Tablo 1’de görülebilir. Araştırma kapsamında ileri sürülen modelde 2 bağımlı ve 1 bağımsız değişken bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan bağımlı değişkenler “pozitif istihdam göstergeleri” ve “negatif istihdam göstergeleri” iken, araştırmada kullanılan bağımsız değişken “sendikal kurumsallaşma” olarak belirlenmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Şekil 1, araştırmanın modelini göstermektedir. Model kapsamında ileri sürülen bağımsız değişkenin (sendikal kurumsallaşma) iki alt değişkeni vardır. Bunlar sendikal yoğunluk ve toplu pazarlık kapsamına giren çalışan oranlarıdır, bu iki değişken de yüzde (%) cinsinden ölçülmektedir.

Bu değişkenlerden ilki olan sendikal yoğunluk, sendikalı sayısının sendikalaşabilir işçi sayısına bölünmesiyle elde edilen bir orandır. Sendikal yoğunluk, özünde sendikalara üye olanların oranını göstermektedir. Bu nedenle sendikal yoğunluğun artması, sendikaya üye olan işçi sayısının arttığını, sendikal yoğunluğun azalması ise sendikaya üye olan işçi sayısının azaldığını göstermektedir ve bu oran 0 ile 100 arasında değişmektedir. İkinci değişken ise toplu pazarlık kapsamı oranıdır; bu değişken toplu pazarlık kapsamına girebilecek çalışan oranını göstermektedir. Bu oranın artması, toplu pazarlık kapsamına giren çalışan oranının artması, azalması ise toplu pazarlık kapsamına giren çalışan oranının azalması anlamına gelmektedir ve bu oran da 0 ile 100 arasında değişmektedir.

Bağımlı değişkenlerden ilki pozitif istihdam göstergeleridir; bu faktörün altında iki değişken vardır. Bu değişkenlerden ilki, kişisel kazançlardır. Değişken, yıllık ABD doları cinsinden ifade edilmektedir ve bireylerin işlerinden elde ettikleri ortalama kazancı göstermektedir. Bu değer artması işe bağlı kazançlarının artmasını, azalması ise işe bağlı kazançların düşmesini göstermektedir. İkinci değişken ise istihdam oranıdır; bu oran nüfusun ne kadarlık kısmının çalışma istek ve iradesinde olduğunu göstermektedir. Bu oranın artması nüfusun daha büyük kısmının çalışma isteğinde olduğunu, azalması ise çalışmak isteyen nüfus oranının azalması anlamına gelmektedir.

İkinci bağımlı değişken ise negatif istihdam göstergeleridir. Bu faktörün altında da iki değişken vardır. Bu değişkenlerden ilki, uzun dönemli işsizlik oranıdır. Bu oran, işsizlerin içinde ne kadarlık kısmının 1 yıl ve daha uzun süredir işsiz olduğunu gösteren orandır ve bu oranın artması uzun süreli işsizliğin artması, azalması ise uzun süreli işsizliğin azalması anlamına gelmektedir. İkinci değişken ise emek piyasasına olan güvensizliktir. Bu oran, çalışanların emek piyasasına olan güven düzeyini göstermektedir. Bu oranın artması emek piyasasına olan güvensizliğin artması; azalması ise emek piyasasına olan güvensizliğin düşmesi anlamına gelmektedir ve bu oran 0 ile 100 arasında değişmektedir.

Açıklamalardan da görüleceği üzere, pozitif istihdam göstergeleri faktöründe meydana gelen bir artış emek piyasası göstergelerinin iyileştiğinin bir göstergesidir (örneğin, istihdam oranının artması). Negatif istihdam göstergeleri için ise, tam tersi bir durum söz konusudur. Buna göre, negatif istihdam göstergelerinde meydana gelen bir artış, emek piyasası göstergelerinin kötüleştiğini göstermektedir (örneğin, uzun dönemli işsizlik oranının artması).

Analiz için ihtiyaç duyulan veriler OECD (<http://stats.oecd.org>) veri tabanından alınmıştır. OECD üyesi olan bu 35 ülke; Almanya, ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kore, Letonya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda ve Yunanistan'dır (OECD, 2017: 1).

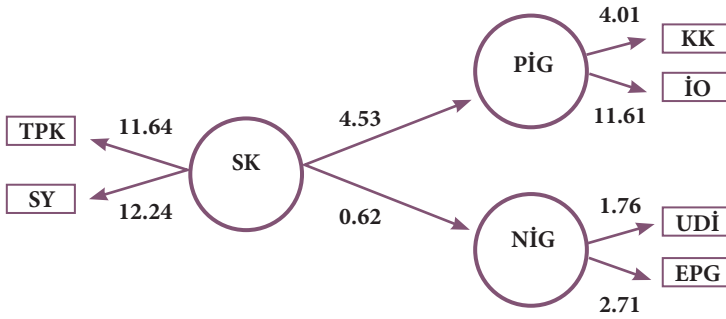
Verilerin analizinde ise SmartPLS yapısal eşitlik modellemesi programı kullanılmıştır (Ringle vd., 2005). Bu program örneklem sayısının kısıtlı olduğu, faktörleri oluşturan değişken (madde) sayısının 3'ten az olduğu ve verilerin normal dağılmasının beklenmediği durumlarda tercih edilen bir yapısal eşitlik modellemesi analiz programıdır (Kwong ve Wong, 2013, p. 3; Dülgeroğlu ve Başol, 2017, s. 296). SmartPLS, kısmi en küçük kareler yöntemini kullanmakla birlikte; hem her bir değişkenin ölçümünde kullanılan ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliğini hem de modeldeki değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi ve anlamlılık düzeyini eşzamanlı olarak değerlendirmektedir (Bal vd., 2012, s. 40). SmartPLS ile tahmin edilen modellerde, modelin uygunluğu için uyum iyiliği kriterleri aranmamakta, bunun yerine madde güvenilirliği, yapı güvenilirliği, ortak varyans, ortak varyansın karekökü ve t değerleri kullanılmaktadır (Dülgeroğlu, 2017, s. 59-60). İlâveten, daha çok mikro verilerin analizinde kullanıldığı düşünülen yapısal eşitlik modellemesi tekniğinin makro verilerin analizinde kullanıldığı araştırmalar da mevcuttur (Fox ve Weisberg, 2001; Fukac ve Pagan, 2010; Başol, 2018).

Bu araştırmanın kısıtları incelendiğinde, yalnızca 2017 yılına ilişkin 6 göstergelyi ve OECD ülkelerini kapsamaktadır. Dolayısıyla sonuçların uzun yıllara genelleştirilebilmesi ya da dünyadaki tüm ülkeler ve refah rejimleri için geçerli bir model olarak görülmesi mümkün değildir. Ayrıca mevcut araştırma

makro veriler üzerinden bir analiz gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda Ghent sistemi sadece dört ülkede uygulanan bir sistem olduğu için yapılan makro analize dahil edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle Ghent Sistemi'nin emek piyasasına olan etkisi değerlendirme dışında bırakılmıştır.

4. BULGULAR

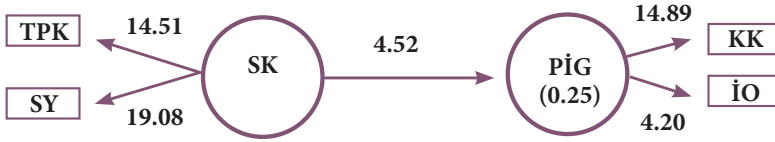
Araştırmanın bu bölümünde elde edilen sonuçlara yer verilmiştir ve Şekil 2, araştırma modeline ilişkin tahmin edilen t değerlerini göstermektedir.

Case: 35, Bootstrapping: 5000 olarak tahmin yapılmıştır (Hair vd., 2011, s. 145).

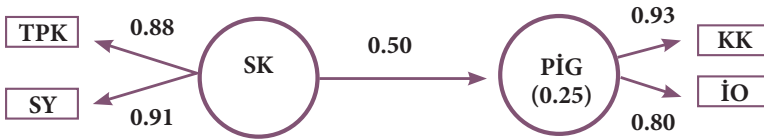
Şekil 2: Araştırma Modeline İlişkin t Değeri Sonuçları

Şekil 2, araştırma modeline ilişkin t değeri sonuçlarını göstermektedir. SmartPLS'de tahmin edilen model sonuçlarının geçerli olabilmesi için değişken-faktör ve faktör-faktör bağlarının anlamlı olması gerekmektedir ($t > 1.96$). Şekil 2'deki sonuçlar incelendiğinde, sendikal kurumsallaşmanın, negatif istihdam göstergeleri üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı ($t: 0.62$); ayrıca negatif istihdam göstergelerini oluşturan uzun dönemli işsizlik oranı değişkeninin bağ katsayısının da anlamlı olmadığı ($t: 1.76$) görülmüştür. Şekil 2'deki sonuçlardan hareketle H_2 hipotezinin reddedildiğini söylemek mümkündür. SmartPLS programında tüm yolların anlamlı olması gerekliliği bulunduğu için negatif istihdam göstergeleri değişkeni modelden çıkarılıp yeniden tahmin yapılmıştır.

Şekil 3: Düzeltilmiş Araştırma Modeline İlişkin t Değeri Sonuçları

Şekil 3, düzeltilmiş araştırma modeline ilişkin t değerleri sonuçlarını göstermektedir. Buna göre sendikal kurumsallaşmanın pozitif istihdam göstergeleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır (t: 4.52).

Şekil 4: Düzeltilmiş Araştırma Modeline İlişkin Katsayı Sonuçları

Şekil 4, düzeltilmiş araştırma modeline ilişkin katsayı sonuçlarını göstermektedir. Buna göre sendikal kurumsallaşma, pozitif istihdam göstergelerini olumlu yönde (r: 0.50) etkilemektedir ve pozitif istihdam göstergelerinde meydana gelen değişimin %25'i sendikal kurumsallaşma tarafından açıklanmaktadır. Ancak, SmartPLS programında modelin anlamlılığı yalnızca t değerleri ve katsayı değerlerinden hareketle belirlenmemektedir. Buna göre SmartPLS'de bir modeldeki maddelerin güvenilir olabilmesi için maddelere ilişkin harici yüklerinin 0.70'den yüksek olması gerekmektedir (Hulland, 1999). Modeldeki faktörlerin güvenilir olması için ise yapı güvenirlik ve içsel tutarlık değerlerinin 0.70'den yüksek olması gerekmektedir (Bagozzi ve Yi, 1989).

Tablo 2: Düzeltilmiş Araştırma Modeline İlişkin Güvenirlik Göstergeleri

		Değişken Güvenirliği	Yapı Güvenirliği	Cronbach's Alpha
Faktörler	Değişkenler	Harici Yükler		
Pozitif İstihdam Göstergeleri (PİG)	İO	0.8018	0.8593	0.6902
	KK	0.9304		
Sendikal Kurumsallaşma (SK)	TPK	0.8840	0.8937	0.7634
	SY	0.9135		

Tablo 2, düzeltilmiş araştırma modeline ilişkin güvenilirlik göstergelerini göstermektedir. Sonuçlar, değişkenlerin harici yüklerinin 0.8018 ile 0.9304 arasında değiştiğini; faktörlerin yapı güvenilirlik değerlerinin 0.8593 ve 0.8937 olduğunu, içsel tutarlık değerlerinin de 0.6902 ve 0.7634 olduğunu göstermiştir. Buradan hareketle değişkenlerin ve faktörlerin geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

SmartPLS’de tahmin edilen modelin geçerli olması için ise çıkarılan ortak varyans (AVE) değerinin 0.50’den yüksek olması (Bagozzi ve Yi, 1989) ve çıkarılan ortak varyans değerinin karekökünün ilgili sütundaki korelasyon değerlerinden yüksek olması (Fornell ve Larcker, 1981) gerekmektedir.

Tablo 3: Düzeltilmiş Araştırma Modeline İlişkin Geçerlik Göstergeleri

Faktörler	Yakınsak Geçerliği	Diskriminant Geçerliği	
		1	2
	AVE		
1. Pozitif İstihdam Göstergeleri (PİG)	0,7543	0,8685	0,5029
2. Sendikal Kurumsallaşma (SK)	0,8079	0,5029	0,8988

Tablo 3 düzeltilmiş araştırma modeline ilişkin geçerlik göstergelerini göstermektedir. Buna göre sendikal kurumsallaşma ve pozitif istihdam göstergeleri değişkenlerinin çıkarılan ortak varyans (AVE) değerleri 0.50’den yüksektir ve çıkarılan ortak varyans değerinin karekökü ilgili sütundaki korelasyon değerlerinden yüksektir. Buradan hareketle modelin geçerli bir yapısının olduğunu söylemek mümkündür.

Modele ilişkin tüm geçerlik ve güvenilirlik istatistikleri sağlandığı için modeli yorumlamak mümkündür. Buna göre, sendikal kurumsallaşma, pozitif istihdam göstergelerini iyileştirmektedir (t: 4.52; r: 0.50) ve pozitif istihdam göstergelerinde meydana gelen değişimin %25’i sendikal kurumsallaşma tarafından açıklanmaktadır. Dolayısıyla H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Ancak, sendikal kurumsallaşmanın, negatif istihdam göstergeleri üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı (t: 0.62) da bulgular arasındadır, dolayısıyla H_2 hipotezi reddedilmiştir.

5. TARTIŞMA

2017 yılı istatistikleri kullanılarak OECD ülkeleri için sendikal kurumsallaşmanın emek piyasası göstergeleri üzerindeki etkisini belirlemeyi hedefleyen mevcut araştırma; iki önemli bulguyu göstermiştir. Analiz sonuçlarına göre, sendikal yoğunluk ve toplu pazarlığa dahil olan çalışan oranında meydana gelen bir artış; işe bağlı kazançları ve istihdam oranını arttırmaktadır. Buradan hareketle sendikaların halen temel varlık alanları üzerinde etkinlik sahibi kurumlar olduklarını söylemek yerinde olacaktır. Bilindiği gibi sendikaların klasik amacı ücretleri iyileştirmek ve keyfi işten çıkarmaların önüne geçmektir. Nitekim iki yüzyıldan daha önce bu sebeple kurulmuş olan sendikalar hala varlıklarını devam ettirmektedir. Elde edilen sonuç, günümüzde, OECD ülkelerinde sendikaların halen bu iddiasını sürdürdüğünü göstermiştir.

Elde edilen bu bulgu yazındaki araştırmaların görece daha eski olanlarıyla benzerlik göstermektedir. Nitekim 1990'ların sonuna kadar gerçekleştirilen araştırmaların çoğunluğu, sendikaların büyümesiyle birlikte; ücretler seviyesinin arttığını (Ashenfelter ve Pencavel, 1969; Bain ve Elsheikh, 1976; Carruth ve Schnabel, 1990; Ours, 1992; Berg 1995) ve istihdam artışının yaşandığını (Sharpe, 1971; Stepina ve Fiorito, 1986; Carruth ve Disney, 1988; Armingeon, 1989) dile getirmektedir. Ancak 2000'li yıllarda gerçekleştirilen araştırmaların çoğunluğu ise sendikaların istihdamı artırma rolünün artık geçerli olmadığını dile getirirken (Tsuru, 2002, pp. 200-201), sendikaların ücret konusunda da eskisi kadar etkili pazarlık yapamadığını göstermektedir (Nakamura, 2007, p. 10; Müller ve Platzer, 2018, p. 320).

Elde edilen bir diğer bulgu ise sendikal yoğunluk ve toplu pazarlığa dahil olan çalışan oranında meydana gelen bir artışın uzun dönemli işsizlik oranı ve emek piyasasına olan güvensizlik üzerinde etkisiz kalmasıdır. Bu özel bulgu da 2000'li yıllardaki alan yazındaki araştırmaların bazılarıyla uyum göstermektedir. Yazındaki 1990'lı yıllara dek gerçekleştirilen araştırmalar; sendikaların artmasına bağlı olarak işsizliğin azaldığını (Sharpe, 1971; Bain ve Elsheikh, 1976; Carruth ve Disney, 1988; Carruth ve Schnabel, 1990) ve emek piyasasını iyileştirme yanlısı politikaların geliştiğini (Ashenfelter ve Pencavel, 1969; Bain ve Elsheikh, 1976; Stepina ve Fiorito, 1986; Armingeon, 1989;

Carruth ve Schnabel, 1990; Berg, 1995) göstermiştir. Ancak 2000’li yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar sendikaların eski iddialı yapısının artık var olmadığını; işsizlikle mücadelede sendikaların rolünün gitgide kaybolduğunu (Çetintaş vd., 2008, s. 157) ve emek piyasasına olan güvensizliği gidermek için de bir alternatif olmadıklarını dile getirmektedir (Lehndorff, 2018, p. 34; Pernot, 2018, p. 52). Yine aynı yıllarda bazı yazarlar ise sendikaların emek piyasası üzerindeki etkilerinin, ülkedeki işsizlik sigortası uygulanma biçimleriyle ilgili olduğunu belirtmektedir. Buna göre, Belçika, Danimarka, İsveç ve Finlandiya’da uygulanan Ghent sistemi sendikal kurumsallaşma vasıtası ile işsizlik oranlarını azaltmaktadır (Böckerman ve Uusitalo, 2005, p. 5; Vandaele, 2006, s. 647; Uçkan, 2007, s. 30; Lind, 2009, p. 513).

Tüm sonuçlar değerlendirildiğinde; 1970’lerde altın çağını yaşayan ve emek piyasası göstergelerini iyileştiren sendikaların, 2017 yılında OECD ülkeleri için aynı işlevi kısmen sürdürmekte olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre, OECD ülkeleri için emek piyasasının pozitif göstergelerini (işe bağlı kazançlar ve istihdam oranı) iyileştirmek için sendikalar halen bir opsiyon olarak gözükürken, negatif göstergelerini (uzun dönemli işsizlik oranı ve emek piyasasına olan güvensizlik) iyileştirmek için bir çare olarak etkisiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

6. GELECEK ARAŞTIRMALAR

Bu araştırma yalnızca 2017 yılı için ve yalnızca OECD ülkeleri için gerçekleştirilmiştir. Ancak gelecekteki çalışmaların daha geniş bir zaman dilimini kapsaması ve daha fazla ülkeyi içermesi, sendikaların emek piyasası göstergeleri üzerindeki etkisini anlamak adına daha faydalı olabilir. Ayrıca, refah rejimlerine göre (örneğin, liberal refah devleti, sosyal demokrat refah devleti) bu analizlerin yapılması sendikaların ekonomik etkilerinin refah rejimlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını da anlama imkanı sunabilir. İlaveten, işsizlik sigortası uygulanma biçimine göre (Ghent sistemi, sigorta sistemi, sosyal yardım sistemi) ilgili analizlerin yapılması da sendikaların ekonomik etkilerinin bu bağlamda nasıl şekillendiğini görme imkanı yaratabilir. Son olarak yapısal kırılmaları ve ekonomik krizleri içeren dönemlerden öncesi ve sonrasına ilişkin verilerin analiz edilmesi yapısal kırılmaların ve ekonomik krizlerin etkilerinin incelemesi bağlamında literatüre önemli bir katkı sunabilir.

KAYNAKÇA

- Adal, Z. (2015). İnsan Kaynakları Yönetiminin Hukuki Boyutları. Sadullah, Ö., Uyargil, C., Acar, A.C., Özçelik, A.O., Dündar, G., Ataay, İ.D., Adal, Z., Tüzüner, L. (Ed.), İnsan Kaynakları Yönetimi (ss. 499-618). İstanbul: Beta Yayınları.
- Armingeon, K. (1989). Trade Unions Under Changing Conditions: the West German Experience, 1950-1985. *European Sociological Review*, 5(1), 1-23.
- Ashenfelter, O., Pencavel, J.H. (1969). American Trade Union Growth: 1900-1960. *Quarterly Journal of Economics*, 83(3), 434-448.
- Aydoğanoglu, E. (2009). *Sınıf Mücadelesinde Sendikalar*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Aykaç, M. (2016). Endüstri İlişkileri ve Karşılaştırmalı Endüstri İlişkilerinin Kavramsal Çerçevesi. Tiyek, R. (Ed.), *Karşılaştırmalı Endüstri İlişkileri* (ss. 5-26). Bursa: Dora Yayınları.
- Bagozzi, R.P., Yi, Y. (1988). On the Evaluation of Structural Equation Models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Bain, G.S., Elsheikh, F. (1979). An Inter-industry Analysis of Unionisation in Britain. *British Journal of Industrial Relations*, 17(2), 137-157.
- Bal, C.G., Ada, S., Çelik, A. (2012). Bilişim Sistemleri Başarı Modeli ve Aile Hekimliği Bilişim Sistemleri. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(1), 35-46.
- Barth, E., Bryson, A., Dale-Olsen, H. (2017). *Union Density, Productivity and Wages*. IZA Discussion Paper, No: 11111, Bonn Germany.
- Başol, O. (2018). An Evaluation on Life Satisfaction in OECD Countries. *İş-Güç Endüstri İlişkileri Dergisi*, 20(3), 67-86.
- Başol, O., Gümüş, İ., Çakır, N.N. (2018). The Relationship Between Unionization and Job Satisfaction: A Research On Blue Collar Employees. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 129-143.
- Berg, A. van den (1995). *Trade Union Growth and Decline in the Netherlands*. Tinbergen Institute Research Series, Book Number 101, Amsterdam, Netherland.
- Biçerli, M.K. (2007). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Böckerman, P., Uusitalo, R. (2005). *Union Membership and the Erosion of the Ghent System: Lessons from Finland*. Työpapereita Working Papers. Labor Institute for Economic Research.

- Böckerman, P., Uusitalo, R. (2006). *Erosion of the Ghent System and Union Membership Decline: Lessons from Finland*. *British Journal of Industrial Relations*, 44, 283-303.
- Carruth, A., Disney, R. (1988). Where Have Two Million Trade Union Members Gone?. *Economica*, 55(1), 1-19.
- Carruth, A., Schnabel, C. (1990). Empirical Modelling of Trade Union Growth in Germany, 1956-1986: Traditional versus Cointegration and Error Correction Methods. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 126(2), 326-346.
- Charlwood, A. (2002). Why Do Non-union Employees Want to Unionize: Evidence from British. *British Journal of Industrial Relation*, 40, 463-491.
- Çetintaş, H., Şenkal, A., Başel, H. (2008). Unionization, Unemployment and Economic Growth; Case of Turkey. *Serbian Journal of Management*, 3(2), 157-170.
- Daud, Z., Tumin, S. (2013). The Relationship Between Employees' Need and the Formation of Trade Union: The Malaysian Manufacturing Company's Experience. *International Journal of Business and Social Science*, 4(13), 124-134.
- Dertli, N. (2015). Dünyada Çalışma İlişkileri: Sanayi Devrimi'nden 1945'e Kadar. Makal, A. (Ed.), *Çalışma İlişkileri Tarihi* (ss. 27-53) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2658.
- Dülgeroğlu, İ. (2017). Son Tüketicilerin Değer Bilinci ve Fiyat-Kalite İlişkilerinin İnternet Üzerinden Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi: Kırklareli İlinde Bir Araştırma. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 53-63.
- Dülgeroğlu, İ., Başol, O. (2017). İş Stresi ve Çalışma Yaşamı Kalitesi Algısının Yansımaları: Satış Temsilcileri Üzerine Bir Araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 8(2), 293-304.
- Ekin, N. (1989). *Endüstri İlişkileri*. İstanbul: İşletme Fakültesi Yayını.
- Fornell, C., Larcker, D.F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Fox, J., Weisberg, S. (2011). *An R Companion to Applied Regression*. USA: Sage Publication.
- Fukac, M., Pagan, A. (2010). *Structural Macro-Econometric Modelling in a Policy Environment*. Research Working Paper of the Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Research Department.

- Hair, J. F., Ringle, C. M., Sarstedt, M. (2011). PLS- SEM: Indeed a Silver Bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139–151.
- Hulland, J. (1999). Use of Partial Least Squares (PLS) in Strategic Management Research: A Review of Four Recent Studies. *Strategic Management Journal*, 20(2), 195-204.
- Koray, M. (2005). *Sosyal Politika*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Koray, M. (1987). *Endüstri İlişkileri*. İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Kwong, K., Wong, K. (2013). Partial Least Squares Structural Equation Modelling (PLS-SEM) Techniques Using SmartPLS. *Marketing Bulletin*, 24(Technical Note 1), 1-32.
- Lehndorff, S., Dribbusch, H., Schulten, T. (2018). European Trade Unions in a Time of Crises an Overview. Lehndorff, S., Dribbusch, H., Schulten, T. (Ed.), *Rough Waters European Trade Unions in a Time of Crises* (pp. 7-38). European Trade Union Institute, Brussels Belgium.
- Lind, J. (2006). The Ghent System in the Nordic Countries- Still a Vehicle for Trade Unions to Recruit Members?. Industrial Relations in Europe Conference (IREC). The Future of Social Models. (Ed. M. Stanojević ve J.N. Bergoç). Conference Proceedings, University of Ljubljana.
- Lind, J. (2009). The End of the Ghent System As Trade Union Recruitment Machinery?. *Industrial Relations Journal*, 40(6), 510-523.
- Müller, T., Platzter, H.W. (2018). The European Trade Union Federations: Profiles and Power Resources – Changes and Challenges in Times of Crisis. Lehndorff, S., Dribbusch, H., Schulten, T. (Ed.), *Rough Waters European Trade Unions in a Time of Crises* (pp. 303-329). European Trade Union Institute, Brussels Belgium.
- Nakamura, K. (2007). Decline or Revival?: Japanese Labor Unions. *Japan Labor Review*, 4(1), 7-22.
- OECD (2017). *Multilingual Summaries How's Life 2017 Measuring Well-being*. OECD Publishing.
- Ours, Jan C. van (1992). Union Growth in The Netherlands 1961-1989. *Applied Economics*, 24(9), 1059-1066.
- Önsal, N. (2017). *Endüstri İlişkileri Sözlüğü*. Ankara: TAEM Yayınları.
- Özaydın, M.M. (2015). Sosyal Politikanın Dünyadaki Tarihsel Gelişimi. Oral, A.İ., Şişman, Y. (Ed.), *Sosyal Politika-1* (ss. 29-57). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2621.

- Pernot, J.M. (2018). France's Trade Unions in the Aftermath of the Crisis. Lehndorff, S., Dribbusch, H., Schulten, T. (Ed.), *Rough Waters European Trade Unions in a Time of Crises* (pp. 39-64). European Trade Union Institute, Brussels Belgium.
- Ringle, C.M., Wende, S., Will, A. (2005). *SmartPLS 2.0.M3*. Hamburg: SmartPLS, <http://www.smartpls.de>.
- Schnabel, C. (2002). *Determinants of Trade Union Membership*. Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg, Discussion Paper, No: 15.
- Sevgi, H. (2019). Sosyal Medya ve Sendikalar: Facebook Etkinlik Analizi. İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 21(1), 57-72.
- Sharpe, I.G. (1971). The Growth of Australian Trade Unions: 1907-1969. *Journal of Industrial Relations*, 13(2), 138-154.
- Smelser, N.j. (1959). *Social Change in the Industrial Revolution An Application of Theory to the British Cotton Industry*. Chicago: The University Of Chicago Press.
- Stepina, L.P., Fiorito, J. (1986). Toward a Comprehensive Theory of Union Growth and Decline. *Industrial Relations*, 25(3), 248-264.
- Tokol, A. (2015). Sosyal Politikanın Tarafları. Tokol, A., Alper, Y. (Ed.), *Sosyal Politika* (ss. 79-101). Bursa: Dora Yayınevi.
- Tokol, A. (2017). *Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler*. Bursa: Dora Yayınevi.
- Troy, L. (1965). Trade Union Membership 1897-1962. *NBER*, 1-10.
- Tsuru, Y. (2002). *Non-unionization of Labor-Management Relations*. Tokyo: Toyo Keizai Shinposha.
- Uçkan, B. (2007). İşçi Sendikaları ile İşsizlik Sigortası Arasındaki Köprü: Ghent Sistemi. *Çalışma ve Toplum*, 2007(3), 29-57.
- Vandaele, K. (2006). A Report from the Homeland of the Ghent System: Unemployment and Union Membership in Belgium. *Transfer*, 4(6), 647-657.
- Webb, S., Webb, B. (1920). *The History of Trade Unionism*. New York: Longman Green&Co.
- Yıldırım, E. (1997). Endüstri İlişkileri Teorileri: Sosyolojik Bir Değerlendirme. Sakarya: Değişim Yayınları.

A TREASURE WAITING TO BE DISCOVERED BY SOCIAL WORK: PIERRE BOURDIEU

Mehmet BAŞCILLAR¹

Abstract

Social work is a profession and discipline supported by psychology, sociology, anthropology and many other disciplines. In this study, it is aimed to discuss how the social work discipline can benefit from the giant legacy left behind by Pierre Bourdieu—one of the most important names of the discipline of sociology in the 20th century. Social work is based on knowledge, skills and value. In this context, the concepts of *field*, *habitus*, *reflexivity*, *capital*, *doxa*, *heterodoxa* were explained and the criticisms were put forward in the first chapter. In the second part, with case study, micro, mezzo and macro level social work practices in various social work fields were re-discussed in the light of the terms of Pierre Bourdieu. The discipline of social work, which has a multidisciplinary structure should focus more on the works of Pierre Bourdieu and this will help the social workers to have a wider perspective for the cases. With the changing society, social work is also under constant change and development, and the work of Pierre Bourdieu along with terms field, habitus, reflexivity, capital, doxa, heterodoxa and various other concepts are to be discovered by the social work.

Key words: *Pierre Bourdieu, social work, social work practice*

¹ Öğretim Görevlisi Mehmet BAŞCILLAR, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Hizmet (İngilizce) Bölümü, E-posta: mbascillar@gmail.com ORCID: 0000-0002- 0223-8050

BAŞCILLAR, M. (2020). A Treasure Waiting To Be Discovered By Social Work: Pierre Bourdieu. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49) , 899-916. DOI: spcd.vi.599156

SOSYAL HİZMET TARAFINDAN KEŞFEDİLMİYİ BEKLEYEN BİR HAZİNE: PIERRE BOURDIEU

Öz

Sosyal hizmet, psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve daha birçok bilim dalından desteklenen bir meslek ve disiplindir. Bu çalışmada sosyoloji disiplininin 20. yüzyılına damgasını vurmuş en önemli isimleri arasında yer alan Pierre Bourdieu'nun ardında bıraktığı dev mirastan sosyal hizmet disiplinin ne şekilde yararlanabileceğinin tartışılması amaçlanmaktadır. Sosyal hizmet, bilgi, beceri ve değer temelleri üzerinde yükselmektedir. Bu bağlamda ilk bölümde Pierre Bourdieu'nun *alan*, *habitus*, *düşünümsellik*, *sermaye*, *doxa*, *heterodoxa* kavramları açıklanmış ve yöneltile eleştiriler ortaya konmuştur. İkinci bölümde ise vaka çalışması kapsamında sosyal hizmetin çeşitli alanlarında mikro, mezzo ve makro düzeydeki sosyal hizmet uygulamaları, Pierre Bourdieu'nun kavramları ışığında yeniden tartışılmıştır. Multidisipliner bir yapıya sahip olan sosyal hizmet disiplini, Pierre Bourdieu'nun çalışmalarına daha çok odaklanmalı ve bu, sosyal hizmet uzmanlarının vakalara daha geniş bir bakış açısına sahip olmalarına yardımcı olacaktır. Değişen toplumla beraber sosyal hizmet de sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde. Pierre Bourdieu'nun çalışmaları, alan, habitus, refleksivite, sermaye, doxa, heterodoxa ve diğer kavramlar sosyal hizmet literatürü tarafından keşfedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Pierre Bourdieu, Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Uygulaması

1. INTRODUCTION

Before mentioning about Pierre Bourdieu's biography, it should be noted that Bourdieu was against biographies. Bourdieu avoided referring to his own life in his works and said historians, not sociologists, should focus on human life (Grenfell, 2008). Therefore, we can obtain information about his life only from secondary sources. Pierre Bourdieu was born in the summer of 1930. In the first year of the Algerian War, he was sent to Algeria for military service. During his duty at Army, he had increased interest in the social sciences due to his experiences in Algeria. After the war, he remained in Algiers University, Algeria for a while and continued with his studies. Upon his return to France in 1964, he became Director of Studies at the École des Hautes Études en Sciences Sociales. In 1968, he established a research center and in 1975 started to publish journals on sociology. He set up a team to conduct research on issues of symbolic power and social injustice. After 1970, by keeping the range of research; he continued his studies on language, religion, art, kinship, social classes, political institutions and various similar fields (Ollion, 2012; Garrett, 2009).

Bourdieu was married at the age of 32. He is the father of three children. In 1981, he was elected as the Department Chair of Sociology at the College de France and was awarded with a golden medal from French National Research Center in the same year. He collaborated with the socialist government in order to shape the French education system, and criticized the reflections of neoliberal politics in France during his political life. In the 1990s, he attended in numerous television and radio programs, and he was always at the front in the rallies and actions. He retired at the age of 71 from the College de France, and died from cancer at the age of 73. He has written more than 40 books and 400 articles on family relations, science, school system, social classes, culture, intellectuals, law, religion, male dominance, state, economy and various fields (Grenfell, 2008; Garrett, 2009; Wacquant L. , 2014). His major works include *La Distinction* (1979); *Le Sens pratique, Questions de sociologie* (1980); *Homo Acedemieux* (1984); *Choses dites* (1987); *Raisons Pratiques* (1994), *Sur la télévison* (1996) and *Les règles de l'art* (1998) (YKY, 2018).

2. BASIC CONCEPTS

There is a need to understand the basic concepts that Bourdieu has put forward in order to fully understand his ideas and works. Without fully understanding the basis concepts, any readings made do prevent the reader to establish the necessary connection with the work. In fact, Bourdieu (1994) said that although he warned the reader not to simplify the concepts he frequently put forward, these warnings were not taken into consideration by his readers. Bourdieu thinks that simplification of concepts is dangerous, and argues that discourse should be as complex as the problems.

Bourdieu's reflexive sociology can be interpreted along with the basic concepts he presented. Reflexive sociology, which is intertwined and associated with all other concepts, allows the professionals working on society to question the platform they are in. This questioning takes place with the consideration of historical, cultural and economic realities. In his works, Bourdieu opposed the constructivist ideas or ideas focusing only on the individual and he found a way to bridge the two. Bourdieu follows a reconciliatory approach between the structure and the agent. Bourdieu claims that the agent has established unequal relations within the framework of rationality and engages with social structures in the framework of contingency (Fram, 2004).

The field is distinct from the individual. Fields have different characteristics than one another. For example, money is in the forefront within the economic field, while in the artistic field, the fact that money is in the forefront is unaccustomed (Bourdieu & Wacquant, 2003). Field is the area where there are competing interests, where social relations are realized and which have specific rules. The interest of agent is to own the dominant power. The one with highest amount of symbolic power will control the field (Moi, 1991). Family can be given as an example for the personal field where people live, public institutions can be given as example of political field and occupations can be given as an example of professional field (Wiegmann, 2017). Bourdieu stated that society is also a social field and it contains smaller fields such as legal field, economic field and cultural field. Cultural field contains smaller fields such as literature, art and science (Emirbayer & Williams, 2005). Agents will act according to their position in the field and develop strategies. Agents' position in the field

will be determined according to the capital they own. Bourdieu emphasizes that there are points to be considered during analysis of field. In field analysis, the relationship of the field studied with the field of power; the interrelations of the agents in the field and the habitus of the agents should not be ignored. Bourdieu opposes the thesis that the government field has certain limits and the emphasis of Marxism on economic field (Bourdieu & Wacquant, 2003).

Bourdieu (1993) describes the habitus as a true autonomy for the determinism of the situation. As it can be understood in the definition of habitus, although the individual is an actor, this power changes upon conditions and it cannot be considered as independent from the structure (Fram, 2004). Habitus emphasizes the importance of experiences in the formation of existing perception. Along with past experiences, what is already happening construct the habitus (Wiegmann, 2017). Practices in the field reveal the habitus. If the field is considered as the location where the game takes place, the rules that are accepted silently during the game are doxas. At the end of the game, the winnings of the players *are illusio*. As the players get used with game, the habits of the player appear as *habitus* (Bourdieu & Wacquant, 2003). Habitus seems to be open to change, but is more likely to remain static (Garrett, 2007).

But, according to Friedmann (2002) fields where habitus is highly intend to change include:

- Change depending on migration (Change in the habitus of the immigrant child during the adaptation to the host society)
- Change depending on the influence of social movements (feminist movement mobilized collective habitus)
- The rapid change of habitus (the change caused by capitalism)
- The collapse of the habitus in society depending on the breakdown of the rules of social order

Capital and field are intertwined concepts. We cannot consider capital without field and the distribution of capital affects the structure of field (Emirbayer & Williams, 2005). Capital consists of cultural, economic and social capital and the sum of these capitals constitute the symbolic capital. The existence of capital is associated with being scarce, being beneficial for the

individual/group who holds it and not being equally distributed (Wiegmann, 2017) The concept of capital includes economic, cultural and social capital. Economic assets constitute economic capital. Cultural capital consists of symbolic assets, skills and titles. Education also plays an important role in the formation of cultural capital. Social capital is related with being a member of a particular social group and having social networks (Wacquant L. , 1998). According to Bourdieu (1990), it is not possible to think the concepts of economic, cultural, social and symbolic capital as independent from each other. Cultural capital consists of special knowledge gained after the experience and training received. Social capital includes social networks, economic capital includes wealth and financial resources, and symbolic capital includes power, authority and prestige.

Turner (2003) emphasizes that it is important to understand the differences and the relationship between the types of capital in order to understand Bourdieu's understanding of class. Either one of the economic, cultural, social and symbolic capitals can indirectly contribute to the further strengthening of others. For example, social capital can provide the basis for the increase of economic capital. In addition, cultural capital can trigger an increase in economic capital. The services provided in the field of education can be decisive in shaping people's future. We should consider capital with the field for education. Families in the middle socioeconomic level aim to ensure that their children have cultural capital both within the family and through their school life. By acquiring the symbolic capital imposed by the dominant class, it will be possible for them to gain significant status in society. As a result of this, the education system will be re-shaped according to the dominant group (Özsöz, 2009).

Bourdieu (1990) defines *doxa* as the rules of the game. The information present in the field which is accepted without being questioning is called *doxa*. When analyzing the field; the actors who make up the field, the distribution of the actors, the self-perceptions of the actors and their rivals should be taken into (Emirbayer & Williams, 2005). The concepts of *doxa* and *heterodoxa* are important as they portray the experiences and the formation of experiences. *Doxa* is defined as being accepted as it is and is not questioned

due to its spontaneousness. When doxa is questioned, heterodoxa appears and the assumptions are shattered as a result of the crisis (Bourdieu, 1977). In summary, doxa is the individual's own reality, ortodoxa is defending this reality and heterodoxa is the challenge to doxa. The field will exist with the doxa of those who own high symbolic capital, and the counter statements of low symbolic capital owners will form heterodoxa. Any declaration that violates the rules of the field will be labeled as absurd, so symbolic capital will evolve into symbolic violence. The dominant group's claim of its own ideas as the sole truth and expecting full compliance with them will form the symbolic violence. Symbolic violence is not easily discernible, and can even be taken for granted by the society. Symbolic violence becomes apparent when group or class conflicts occur. Bourdieu believes that the origins of symbolic violence are laid in educational institutions. Through education, a doxa is formed where the rule makers have the right to make rules because they are better qualified. Examination papers also serve as evidence for this reproduction. With the education institutions, the power is legitimized and the ground for the alienation is being set (Moi, 1991).

3. CRITICISMS TO BOURDIEU

In spite of Bourdieu's unique contributions to the field, it is possible to examine the criticisms against his thoughts under three main headings.

The first criticism relates to the severity of his style. His severity of style is criticized as well as praised (Şen, 2014):

[...] Another difficulty is the long sentences, interruptions, brackets, and far and close references of Bourdieu. Bourdieu's use of language in this way is not an intellectual display or reflection of an academic ego. According to him, social sciences must connect everything they say against stereotypes of everyday language and state those by using a language that is prone to say something else completely.

His complex expressions, long sentences and metaphorical narrative choices in his works may lead to loss of meaning following the translation of works written in French into the native language of the reader. Bourdieu's thesis which says that readers need to spend a vast time in order to understand what he says is another reason of criticisms towards him (Garrett, 2007).

The second criticism to Bourdieu is about the subjects of cultural capital, family and gender. Bourdieu argues that cultural capital is related with the family's role, development of individual and social position. While the mother's contribution to the construction of cultural capital of an individual was so important that it could not be ignored, Bourdieu argued that the father was involved in the essence of this process. This assumption of Bourdieu, who places the father at focal point in the birth of cultural capital, is being criticized. Ignoring the dynamic structure of the family and approaching it in a static way, not mentioning the inter-individual interaction that causes the change in the family are among other criticisms directed to Bourdieu. There are also other criticisms that claim Bourdieu did not reach the necessary depth regarding the subjects of family and gender (Silva, 2005).

The third criticism is about the values. Although values can be found at each point of social life, in Bourdieu's analysis, concepts such as sacrifice, loyalty and unity were not sufficiently mentioned. However, values play an important role in the reproduction of social life (Skeggs, 2004).

4. CASE STUDY AND PIERRE BOURDIEU

Ezgi(38 years old) has been married to Murat(41 years old) for 16 years. They have two children called Kemal(11 years old) and Yeliz(8 years old). Murat was fired on the grounds of the economic crisis. Elif has been receiving treatment for breast cancer for 2 years. After Murat's dismissal, the family began to face many significant difficulties include financial problems. This situation also affected the academic success of the children. In addition, Murat(father) often states that he is very tense and he shows physical violence against his wife and children. The family is unable to pay rent due to economic difficulties and faces the threat of homelessness. In this case, let us consider how the social worker will benefit from Bourdieu's perspective in social work intervention.

In the case study, financial problems are affecting the well-being of the children. Let us consider habitus together with poverty, which is an important social problem. Children who live a low socioeconomic level starts his educational life. Due to the inability to keep up with the norms of the society and the impossibilities, he starts to get low grades and alienates from teachers. The reason of this alienation is not his personal characteristics, but his negative

experiences. In this example, habitus is the social position of poor student (Fram, 2004). There is a significant relationship between the well-being of the individuals and their social capital. Dependence on addictive substances other than smoking or smoking among children and adolescents is associated with low social capital. Social networks, easy access to social networks, distribution of social networks by age and gender, sense of belonging to the place, presence of fields for social interaction in the environment, participation in social activities, taking part in decision-making processes determine the quality of social capital. There is a relationship between social capital and social justice. For example, if social capital is the primary source for individual's access to job opportunities, it will be difficult to provide social justice (Morrow, 2001).

In the case study, Murat(father) has abused his children physically. Child protection can be given as an example for the reflection of *capital on* social work practice. The social workers who work in the field of child protection have made observations, questionnaires, etc. for the assessment of the family in cases such as child custody or adoption. And on the basis of measurements, the capital of the family is also evaluated. In this context, thinking of the child protection system together with Bourdieu's capital will increase the depth of the case study of the social worker (Garrett, 2007a).

In this case, financial difficulties have caused housing problems for the family. In a social work organization which serves the homeless people, homeless people are categorized as temporary, periodic and permanent. There is a general consensus that permanent homeless people taking part in services are more disadvantaged than temporary homeless persons. However, the permanent homeless people who build a good relationship with the social workers; who have a comprehensive knowledge of the operation of the organization due to the long-term services they receive develop their capital and settle in a more privileged position within that field (Emirbayer & Williams, 2005). The determination of the services to be provided for homeless client is carried out by social workers. Due to the wide range of facilities, some organizations have good reputation among the clients. Some organizations are not desired by the clients due to the negative attitude of the staff or the limited facilities of the organization. The decision given by the social worker

about the client and the organization he/she will take services from might cause a relation of dominance sometimes. The places where social workers are employed at (hospitals, prisons, nursing homes, courts etc.) may vary. Field analysis provides for the development of awareness of the difficulties faced by social workers during the intervention process. The reshaping of the client's habitus together with client involves a long and difficult process. Awareness of habitus will prevent to call the changes as coincidence or luck, and will position social work interventions on a more conscious level (Emirbayer & Williams, 2005).

In this case, social worker is working with family. It is possible to consider family, which is one of the focus groups of social work, in terms of doxa and heterodoxa. In the understanding of the traditional nuclear family, there is mother, father and child and this perception points to doxa. However, homosexual marriages and adoptions of single adults are among the contemporary family discussions. The opening of the traditional nuclear family into discussion can be examples of heterodoxa (Fram, 2004).

5. CONTRIBUTIONS TO THE SOCIAL WORK

Although Pierre Bourdieu is one of the most important sociologists of his time, his works are still not discovered by the discipline of social work (Emirbayer & Williams, 2005; Garrett, 2009; Fram, 2004). Bourdieu provides significant contributions to the knowledge basis of social work and his ideas overlap with the understanding of person in environment. Bourdieu encourages the social workers to gain awareness about their own habitus and position in social field (Garrett, 2007).

In the field of mathematics, informatics or music, scientists have the chance to build their own reality and ignore the reality in the world. However, a sociologist has no chance of ignoring the world (Bourdieu, Passeron, & Krais, 1991). In Bourdieu's works, we see Montesquieu, Tocqueville and Voltaire's reformism; Comte's idea that natural law is composed of social rules; Marx's stand against capitalism; Weber's thought that ideas shape the human behavior and Durkheim's thesis which says that moral changes along with social structures (Grenfell, 2008). It will be useful to consider Bourdieu's approach to the structure and the distribution of capital together with the approach of

social sciences to social problems; and his analysis of field which looks for response to how the relations take place with social work research (Emirbayer & Williams, 2005).

Bourdieu argues that political leaders alone are not the only ones who have a say in government administration and that management is a field of struggle in itself. He states that the government is directed by structures which can be conceptualized as 'right hand' and 'left hand'. 'Right hand' represents units such as treasury, finance, state banks. The 'left hand' represents the areas include social work and education. Social justice and social welfare are among the concerns of the left hand, while the right hand is a supporter of liberal policies. At this point, the left hand actually carries out an ideological mission and transfers the wealth from weak to the dominant class (Garrett, 2007). Bourdieu did not only write about social justice, but he also transformed it into practice. He stood together with the workers in the streets in order to defend social justice. He defended the unity of workers to establish trade unions and argued that these structures should operate in a wide transnational labor market (Schinkel, 2003).

The use of resources by social workers to help vulnerable groups has created a doxa that social workers should function under a supervisor. The boundaries drawn by the supervisors can lead to the social work to become distant from the real nature of practice (Wiegmann, 2017). Concept of social justice is very important in social work discipline, profession and its education. Social change is also among the goals of social work. Social change is needed to achieve social justice. In studies on poverty, Bourdieu's theoretical framework and concepts of social structure, class, conflict and discrimination can be examined. Social change can be initiated with heterodoxa against the doxa of capitalism which strengthens the powerful and increases the class boundaries (Fram, 2004). Social research can be inspired by Bourdieu's concept of capital. For example, considering the research that will be carried out in the field of youth, the social life of the individual towards the physical well-being of the young individual and the subjective evaluations of the social environment should be considered (Morrow, 2001). It is seen that Bourdieu's work is in parallel with person in environment understanding which is also adopted in social work studies.

At a certain stage of social work education in the UK, clients and caregivers are involved in the performance evaluation of social work practices of social work students. In a study addressing this stage of social work education, it is stated that the clients do not generally know what criteria they will consider to evaluate the students. Nevertheless, the fact that the clients feel the responsibility of filling the student evaluation form indicates the doxa. In this process, the social work academicians are considered as high symbolic capital due to their positions (Ankaa & Taylor, 2016).

Symbolic violence is caused by the uneven distribution of capital. However, we should accept that resistance to natural symbolic domination which is considered as a given fact, is not easy. There is a relationship of power between the social worker who evaluates for social assistance and the client. The client who needs help is on one side, and the social worker who acts according to law and who has a high political capital on the other side. The client's exposure to symbolic violence is inevitable (Wiegmann, 2017). Education is considered to be one of the important tools of symbolic violence. The educational environment is a field where students are expected to comply with the written and unwritten rules and avoid violating those. Curricula, disciplinary punishments, examination instructions, regulations and directives are instrumental (Özsöz, 2014).

Bourdieu states that discrimination based on gender is essentially a result of symbolic violence. Although there are two different groups such as women and men in the society, the definition of sexual identity is made through the dominant and repressed groups. Being a woman is portrayed with the fulfillment of low quality jobs in labor force and being a male is portrayed as performing important works. These representations appear as accepted truths in a doxic society and the truths are constructed by society (Moi, 1991).

Bourdieu criticizes all sorts of domination and he says that individual and society have a mutual relation in which they affect one another. He focused on current social problems in his works and he offered an insight to his age. Early in his academic life, his works were mostly known in academia, however his visibility increased in the following periods. He defined neoliberalism as a less social state, more criminal state and defined state as the central bank

of symbolic violence (Wacquant L. , 2014). Social work practice is negatively affected by neoliberal policies. Social work organizations demanding the social worker to deal with more clients in a short time, adopting a performance-based system, and reducing social work intervention to form filling are undoubtedly the results of neoliberal policies. Against these neoliberal policies, social worker must retain the field of his/her profession. Bourdieu promotes pluralism and plurality, just like the social work discipline. Bourdieu stands against the neoliberal policies, and he stands on same platform with social work. The cultural capital, perceptions, ideas, prejudices and values of social workers can influence the process of cooperation with the client. The concept of reflexivity named and stated by Bourdieu is the objectification of the subjective evaluations of the individual. Reflexivity enables the social worker and the academics focusing on social work to examine the individual and collective habitus (Garrett, 2007a). The four stages (Houston, 2002) that should be followed in order to raise awareness of social workers' interventions are given in Table-1.

Table 1 Reflexivity for Social Work Practice

Bibliography: Houston, S. (2002). Reflecting on Habitus, Field and Capital: Towards a Culturally Sensitive Social Work. *Journal of Social Work* , 2 (2), 149–167. (Adapted by author)

6. CONCLUSION

In this study, how the social work discipline can benefit from the giant legacy left behind by Pierre Bourdieu-one of the most important names of the discipline of sociology in the 20th century was discussed. The concepts of field, habitus, reflexivity, capital, doxa, heterodoxa were explained and the criticisms directed towards these concepts were put forward.. Micro, mezzo and macro level social work practices in various social work fields were discussed with the frames and terms of Pierre Bourdieu.

Pierre Bourdieu had a significant impact with his extraordinary life, his versatility, his ideas that still illuminate the 21st century and his numerous works. Although the concepts and ideas that have been brought up by Bourdieu have added a new dimension to the field of sociology, we cannot say that the profession, discipline and education on social work has benefited from his works at an adequate level. In this context, social work discipline needs to use the works of Pierre Bourdieu focusing on his contribution in the field of sociology.

The discipline of social work, which has a multidisciplinary structure should focus more on the works of Pierre Bourdieu and this will help the social workers to have a wider perspective for the cases. With the changing society, social work is also under constant change and development, and the work of Pierre Bourdieu along with terms field, habitus, reflexivity, capital, doxa, heterodoxa and various other concepts are to be discovered by the social work literature.

REFERENCES

- Ankaa, A., & Taylor, I. (2016). Assessment as the Site of Power: A Bourdieusian Interrogation of Service User and Carer Involvement in the Assessments of Social Work Students. *Social Work Education*, 35(2).
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1993). *Sociology in Question*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (1994). *In Other Words:Essays Towards a Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar(Çev.Nazlı Ökten)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P., Passeron, J.-C., & Krais, B. (1991). *The Craft of Sociology:Epistemological Preliminaries*. New York: Walter de Gruyter.
- Emirbayer, M., & Williams, E. M. (2005). Bourdieu and Social Work. *Social Service Review*, 79(4), 689-724.
- Fram, M. S. (2004). Research for Progressive Change:Bourdieu and Social Work. *Social Service Review*, 78(4), 553-576.
- Friedmann, J. (2002). Place-making as Project? Habitus and Migration in Transnational Cities. In J. Hillier, & E. Rooksby, *Habitus: A Sense of Place* (pp. 299-317). Aldershot: Ashgate.
- Garrett, P. M. (2007). The Relevance of Bourdieu for Social Work:A Reflection on Obstacles and Omissions. *Journal of Social Work*, 7(3), 355-379.
- Garrett, P. M. (2007a). Making social work more Bourdieusian: why the social professions should critically engage with the work of Pierre Bourdieu. *European Journal of Social Work*, 10(2), 225-243.
- Garrett, P. M. (2009). Pierre Bourdieu. In M. Gray, & S. A. Webb, *Social Work Theories and Methods* (pp. 33-43). Los Angeles: SAGE.
- Grenfell, M. (2008). *Pierre Bourdieu:Key Concepts*. Durham: Acumen.

- Houston, S. (2002). Reflecting on Habitus, Field and Capital: Towards a Culturally Sensitive Social Work. *Journal of Social Work*, 2(2), 149–167.
- Moi, T. (1991). Appropriating Bourdieu: Feminist Theory and Pierre Bourdieu's Sociology of Culture. *New Literary History*, 22(4), 1017-1049.
- Morrow, V. (2001). Young people's explanations and experiences of social exclusion: retrieving Bourdieu's concept of social capital. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 21(4/5/6), 37-63.
- Ollion, E. (2012, Kasım 21). Retrieved Mart 31, 2018, from <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0083.xml>
- Özsöz, C. (2009). *Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).
- Özsöz, C. (2014). Pierre Bourdieu: Simgesel Şiddet, Eğitim, İktidar. *Cogito*(76), 290-311.
- Schinkel, W. (2003). Pierre Bourdieu's Political Turn? *Theory, Culture & Society*, 20(6), 69-93.
- Şen, S. (2014). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Düşünümsellik. *Cogito*(76), 366-388.
- Silva, E. B. (2005). Gender, home and family in cultural. *The British Journal of Sociology*, 56(1), 83-103.
- Skeggs, B. (2004). Context and Background: Pierre Bourdieu's analysis of class, gender and sexuality. *The Editorial Board of the Sociological Review*, 52(2), 19-33.
- Turner, J. H. (2003). *The Structure of Sociological Theory*. Belmont: Wadsworth Publishing.
- Wacquant, L. (1998). Pierre Bourdieu. In R. Stones, *Key Sociological Thinkers* (pp. 215-230). Houndsmill: Palgrave.
- Wacquant, L. (2014). Bourdieu'yle Birlikte (Çev.Elyesa Koytak). *Cogito*(76), 445-451.
- Wiegmann, W. L. (2017). Habitus, Symbolic Violence, and Reflexivity: Applying Bourdieu's Theories to Social Work. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 44(4), 95-116.
- YKY. (2018). Retrieved Mart 31, 2018, from <http://kitap.ykykultur.com.tr/yazarlar/pierre-bourdieu>

ÇALIŞMA YAŞAMINDA GÖRME ENGELLİ BİREYLER: ÇANAKKALE ÖRNEĞİ

Ebru KANYILMAZ POLAT¹

Bünyamin BACAK²

Fulya KIROĞLU³

Öz

Çalışmak, her bireyin en temel haklarından biri olmanın yanında bireyleri topluma entegre eden, içsel tatmin sağlayan psiko-sosyal bir ihtiyaçtır. Engelli bireylerin düşük istihdam oranları ile bu temel haktan mahrum oldukları, istihdam halinde olanların da çeşitli sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Tüm engelli grupları içinde görme engellilerin de çalışma yaşamında karşılaştıkları kendilerine özgü zorluklar mevcuttur. Zorluklar karşısında görme engelli bireyler ya çalışma yaşamından yoksun kalmayı tercih etmekte ya da olumsuz çalışma koşulları altında çalışmayı sürdürmektedir. Çalışma yaşamında görme engellilerin yaşadıkları zorlukların tespit edilmesi, bu olumsuz durumların düzeltilmesi ve görme engellilerin istihdamlarının artırılması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı istihdam halinde olan görme engelli bireylerin çalışma yaşamında karşılaştıkları zorlukları tespit etmektir. Bu amaçla Çanakkale ilinde istihdam edilen görme engelli vatandaşlarla nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Görme Engelli, Çalışma Yaşamı, Çanakkale

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Çanakkale, E-posta: ekanyilmaz@comu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-3396-0791

² Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Çanakkale, E-posta: bbacak@comu.edu.tr. ORCID: 0000-0003-1695-1866

³ Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat, Çanakkale, E-posta: fulyakrgl88@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1007-1561

KANYILMAZ POLAT, E. , BACAK, B. , KIROĞLU, F. M. (2020). Çalışma Yaşamında Görme Engelli Bireyler: Çanakkale Örneği. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49) , 917-960. DOI: spcd.vi.610253

VISUALLY IMPAIRED PEOPLE IN THE WORKING LIFE: EXAMPLE OF ÇANAKKALE

Abstract

Work is a psycho-social need providing internal satisfaction integrating individuals into society besides being one of the most basic rights of every individual. Disabled individuals are deprived of this basic right with low employment rates however it is also known that people with disabilities employed have various problems. In all groups of people with disabilities, there are available specific difficulties that in also visually impaired people face in their working life. In the face of difficulties, visually impaired individuals either prefer to be deprived of working life or continue to work under adverse working conditions. It is of great importance to identify the difficulties experienced by visually impaired people in working life, to correct these negative situations and in terms of to increase the employment of visually impaired people. The aim of this study is to identify the difficulties faced by visually impaired individuals in employment. For this purpose, a qualitative research was carried out with visually impaired citizens employed in Çanakkale.

Keywords: *Disable, Visually Impaired, Working Life, Çanakkale*

GİRİŞ

Dünyada bir milyardan fazla insan bir tür engel ile yaşamını devam ettirmek zorundadır. Başka bir deyişle dünya nüfusunun yaklaşık olarak %15'lik kısmı engelli bireylerden oluşmaktadır (WHO, 2011, s.1). Türkiye'de ise 2011 yılında gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre en az bir engelle sahip olan bireylerin oranı % 6, 9'dur. Başka bir ifadeyle Türkiye'de 4 milyon 876 bin kişi bir tür engel ile yaşamını sürdürmektedir.

Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı işbirliği ile 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Özürlüler Araştırmasında engellik ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel, süregen hastalık olarak 6 türde ele alınmıştır (Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2002, s.10). Dünyada ve Türkiye'de en sık rastlanılan engel grupları arasında görme engelliler ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye'de 2010 yılında TÜİK'in gerçekleştirdiği "Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'na göre toplam engelliler içerisinde görme engellilerin oranı % 8,4'dür. Bu kişilerden ise % 43,6'sının görme engel oranı %70 ve üzerindedir (TÜİK, 2010, s.1).

Tüm engel gruplarına benzer şekilde görme engellilerin de sosyal yaşamlarında ve iş bulmada bir takım sıkıntılarla karşılaştıkları bilinmektedir. Dünya Sağlık Araştırması verilerine göre engelli bireylerin istihdam oranları engelli olmayan bireylerle kıyaslandığında oldukça düşüktür. Bu duruma ek olarak Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün gerçekleştirdiği bir araştırmada 27 ülkede çalışma yaşında olan engelli bireylerin emek piyasasında olumsuzluklar yaşadığı ve engelli olmayan kişilerle kıyaslandığında emek piyasasında daha kötü sonuçlar elde ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca engelli bireylerin çalışma yaşamının dışında kalma oranı engelli olmayan bireylere nazaran 2,5 kat daha yüksek bulunmuştur (WHO, 2011, s.5).

Her engel grubunun kendine özgü zorlukları, sosyal yaşam ve çalışma yaşamından beklenti ve istekleri mevcuttur. Görme engellilerin rahat çalışabilmeleri için işyerlerinde bir takım düzenlemelere ihtiyaçları olabilmektedir. Diğer yandan düzenlemelere rağmen görme engelli bir çalışan için uygun olmayan işyerleri, meslekler ve ortamlar olabilmektedir. Bazı işverenlerin engelli istihdam etmek konusunda isteksiz olmaları, engelli birey

çalıştırsalar bile engelsizmiş gibi performans beklmeleri de konunun diğeri bir tarafıdır. Tüm bu sorunlar genelde tüm engellilerin, özede görme engellilerin çalışma yaşamına katılımlarını güçleştirmekte, çalışma yaşamına girenlerin ise çalışma şartlarını olumsuz etkilemektedir.

Engelli Kavramı

İnsan olma halinin bir parçası olan engellilik, herkesi yaşamının belirli bir döneminde geçici veya kalıcı olarak zayıf düşüren ve uzun yıllar yaşayan insanlarda işlerini yerine getirme konusunda zorluk yaşatan bir durumdur (WHO, 2011, s.1). Engelli kavramı ve kapsamı bireylerin yaşadıkları zaman ve mekana bağılı olarak farklılık göstermektedir. Geçmişten günümüze kadar engelli bireyler için engel durumlarına yönelik olarak “aksak”, “çolak”, “kör”, “topal” gibi kavramlar kullanılmıştır. Engellilik kavramının bütün dünyada kabul gören tek bir tanımı bulunmamakla beraber bu kavramın yerine günümüzde sıklıkla “sakat” ve “özürlü” kavramları kullanılmaktadır.

Türk Dil Kurumu (TDK) engelli tanımını “vücudunda eksik veya kusuru olan, özürlü” olarak yapmaktadır. 5378 sayılı Engelliler Hakkındaki Kanun ise engelli tanımını “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğeri bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak yapmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü “noksanlık, özürlülük ve maluliyet olarak yaptığı tanımlarda genel olarak bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerden belirli bir oranda ve sürekli olarak fonksiyon ve görüntü kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu kişinin normal yaşam gereklerine uyamama” şeklinde tanımlamaktadır (Zaim Gökbay vd., 2011, s.1). Türk Dil Kurumu’nun engelli tanımı vücuttaki eksiklik veya kusur ile sınırlıyken 5378 sayılı Engelliler Hakkındaki Kanun’unun ve Dünya Sağlık Örgütü’nün engelli tanımını bedensel, zihinsel veya ruhsal bir kayba ek olarak yaşama etkin katılıma da dikkat çekmektedir.

Doğum öncesi veya doğum sonrası çeşitli nedenlerle ortaya çıkan engellilik farklı türlerde vukuu bulmaktadır. Bunlar arasında en sık rastlanılan engel türlerinden biri görme engelidir. Görme engeli bireylerde “körlük” veya “az görme” durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Görme engelinin yaygın olarak kabul gören yasal ve eğitsel olmak üzere iki tanımı bulunmaktadır. Yasal tanıma

göre daha iyi duruma getirmek için gerçekleştirilen tüm değişikliklere rağmen gören gözün doğal görme gücünün onda birine başka bir deyişle 20/200'lük görme kesikliğine veya daha azına malik olan ya da görme açısı 20 dereceyi geçmeyen bireylere “kör”; gerçekleştirilen tüm değişikliklerle birlikte görme kesikliği 20/70 ile 20/200 arasında olan bireylere de “az gören” denilmektedir (MEB, 2008, s.4). Öğrenim değişkenlerinden öğrenme kanallarını ölçüt alan eğitsel tanıma göre görme keskinliği kaybindan ağır derecede etkilenmiş olup, öğretimini dokunarak okuduğu kabartma yazıyla (Braille’le) ve konuşan kitaplardan dinleyerek devam ettirme ihtiyacında olan bireylere “kör”; büyüteçlerle normal puntolu ve büyük puntolu yazılı materyali okuyabilen bireyler ise “az gören” denilmektedir (Özyürek, 1998, s.130).

Türkiye’de 2010 yılında gerçekleştirilen Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması’nda görme engelliler toplam yüzdeliğinin %8,4’ nü oluşturmaktadır. Söz konusu payın içerisindekilerin %67’ si erkek ve %33’ ü kadın; %59,2’ si kent, %40,2’ si kırsal yerleşimli; görme kaybı (özür oranı) %20-39 arası olanlar %28,3; %40-69 arası olanlar %28,1; %70 ve yukarısı olanlar %43,6’tür. Yaş grubuna göre ise 0-6 yaş arası olanlar %1,4; 7-14 yaş arası olanlar %5,1; 15-24 yaş arası olanlar %16,1; 25-44 yaş olanlar %36,2; 45-64 yaş arası olanlar %25,5 ve 65 yaş ve yukarısı olanlar %15,8’ ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2010, s.1).

Çalışma Yaşamında Görme Engelli Bireyler

Birinci Dünya Savaşı’na kadar görme engelli bireyler de diğer engelliler gibi pek çok işyerinde kabul görmemiş ve çalışma yaşamına katılmaları çok sınırlı olmuştur (Koçyıldırım, 1998, s.52). Bu dönemlerde bazı mesleklerde istihdam edilen görme engelliler diğer mesleklerde çalıştırılmamıştır. 19. yüzyıla kadar görme engellilere bakış açısının bir sonucu olarak Batılı ülkelerde hayır kurumu niteliğinde devlet tarafından açılmış olan özel korumalı işyerlerinde ya da geleneksel olarak toplumca kabul gören sepet örmeciliği, hasır işlemeciliği, ciltçilik, müzisyenlik gibi işlerde istihdam edilmişlerdir. Doğu Asya ülkelerinde masaj terapisti olarak çalışan görme engelli bireyler, İslam ülkelerinde çoğunlukla hafız olarak çalışmıştır (Dericci, 1999, s.166).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından sonra istihdam edilebilir nüfusun önemli bir kısmı silahlı savaşa katılan ya da katılmayan pek çok ülkede önemli bir işgücü talebi doğmuştur. Savaşın yarattığı bu ortam

engelli bireyler için bir fırsata dönüşmüş ve hali hazırda çok fazla istihdam edilemeyen görme engellilerin istihdam olanakları artmıştır. Savaş döneminde zorunlu olarak ortaya çıkan istihdam fırsatı üretim yeterliliklerine şüphe ile bakılan ve istihdam edilmek istenilmeyen görme engelli bireylerin işgücünden yararlanılması için elverişli bir ortam oluşturmuştur (Enç, 1978, s.20). Bu doğrultuda görme engelli bireylerin sanayi, tarım ve hizmetler sektöründe uygun işlerde istihdam edilebilmeleri için Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki yirmi yıllık sürede rehabilitasyon hizmet ve teknikleri geliştirilmiştir. Bu şekilde görme engelli bireylerin ne gibi işlerde verimli çalışabilecekleri araştırılıp iş envanterleri oluşturulmuştur. İkinci Dünya savaşından sonra görme engelli bireylerin istidam edilebileceği alanlar, çalışabileceği işler artış göstermiş ve istihdamına yönelik çalışmalar güncellenerek günümüze kadar gelmiştir (Ataman,1999, s. 295).

Günümüzde bilim ve teknolojinin gelişimiyle birlikte pek çok meslek görme engellilerin de yapabileceği hale getirilmektedir. Ancak çalışma yaşamına girmeden önce ve çalışma yaşamında görme engellilerin hala pek çok sorunla karşılaştıkları bilinmektedir. Görme engellilerin karşılaştıkları sorunlar istihdam edilmeden önce ve istihdamları halinde olmak üzere ikiye ayrılabilir. İstihdam edilmeden önce görme engellilerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri “eğitim” sorunudur. Görme engelli bireylerin eğitim kurumlarına ulaşımında güçlük çekmesi, yeterli sesli dokümana ulaşamaması ve uzman personel eksikliği gibi nedenlerle temel ve mesleki eğitim imkanlarından yeteri kadar yararlanamaması, istihdam edilme şanslarını azaltmaktadır (Çarkçı, 2011, s. 139). Görme engelli bireyler açısından eğitim olanaklarının arttırılması hem istihdam edilebilirliklerini arttıracak hem de istihdam edilen görme engelliler sayesinde devletin sosyal güvenlik yükü azalacaktır (Arıcı,1999, s.82).

İstihdam edilmeden önce görme engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlardan bir diğeri de genelde işgücü, özelde engelli işgücü talebi azlığıdır. Teknolojik gelişmeler ve mevcut ekonomik durum işverenleri daha az işçi ile daha çok üretim ve hizmet yapmaya yönlendirmektedir. Kamu sektöründe tasarruf önlemleri alındığı, yeni istihdam edilecek bireylerde daha az personel alımı hedeflendiği bilinmektedir. Devlet hizmet satın alımı ve özelleştirmeler ile mümkün olduğunca memur sayılarını dengede tutmayı hedeflemektedir. Bu

kararlar kamu istihdamında yer alacak görme engellilerin sayısını da nispeten azaltmaktadır (Derici, 1999, s.179). T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni incelendiğinde engelli bireyleri çalıştırmakla yükümlü işyeri sayısının 2019 yılı Nisan sonu itibariyle kamuda 1,299'dur. Engelli çalıştırmakla yükümlü olan işyerlerinde çalıştırılması gereken engelli birey sayısı 2019 yılı Nisan sonu itibariyle kamuda 17,044 olmakla beraber 50 kişiden fazla ve az çalışanı olan işyerlerinde çalışan engelli sayısı 16,044'tür (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019, s. 11). Yine aynı bültende 2018 yılı Aralık ayı verilerinde engelli memurların 10,450'si görme engelli bireylerden oluştuğu görülmektedir. Sosyal bir devlet olma ilkesi gereği engelli bireylerin istihdamının artırılması uzun vadede toplumsal refahında artışına katkıda bulunacaktır.

Özel sektörde ise işverenlerinin görme engelli bireyler hakkında "iş yaşamında başarılı olamaz", "bir işletmede yapacağı işler sınırlıdır ve başka işlere aktarılamaz", "işletme karlılıklarını azaltırlar ve uzun dönemde maliyetleri yükseltirler" gibi olumsuz önyargıları görme engelli bireylerin istihdam olanaklarını kısıtlamaktadır (Koçyıldırım, 1998, s.53). Ayrıca işverenlerin bazı sosyal ve yasal zorunluklar karşısında engelli çalıştırdıklarını ancak "en sağlam engelli" aradıkları görülmektedir. % 40 engel oranına sahip dış görünüşünde herhangi bir eksiklik veya farklılık olmayan bireylerin daha çok tercih edilmesi engel oranlarına sahip bireylerin istihdamını zorlaştırmaktadır (Ölmezoglu, 2015, s.34-35).

Görme engelli bireylerde aile desteği yaşamının tüm süreçlerinde büyük önem arz etmektedir. Bilhassa görme özürlü bireyler yetişme sürecinde aile desteğinden mahrumsa önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır (Arıkan, 2001, s.25). Çocuklarının engeli kabullenen aileler tedavi, rehabilitasyon ve eğitim süreçlerinin hızlı işlemesine ve bireyin yaşama katılımına katkı sağlamaktadır. Engelli çocuk sahibi olan bireyler duygusal olarak bu durumu ne kadar çabuk aşarlarsa o kadar çabuk bilinçlenip engelli bireyin eğitimi, topluma katılımı ve meslek öğrenmesini desteklemektedirler (Genç, 1999, s.284). Ailelerin eksik bilinç düzeyinde olması, engelli bireye karşı gereğinden fazla koruyucu tutum sergilemeleri görme engelli bireylerin bağımsız hareketleri kısıtlamakta ve onları eve bağımlı hale getirmektedir. Söz konusu durum engelli bireyde istihdam edilebileceğine dair inancını kırmaktadır (Şahan, 2018, s. 50).

Engellilerin istihdamına engel olan diğerk bir faktör de toplumun tutum ve bakış açısıdır. Görme engelli bireylere bir sebep olmaksızın zaman zaman olumsuz tavır alındığı ve dolayısıyla başta insan hakları olmak üzere çalışma hakları ve demokratik hakların bilerek veya bilmeyerek ihlal edildiğı görölmektedir (Korkut, 1999, s.251). Bu bireylere acınarak bakılması, farklılaştırılması da dışlanmalarına neden olmaktadır. Acınarak bakılan engelli bireyler çalışma yaşamında ötekileştirilmekte ve “bazı işleri yapamaz” önyargısı ile farkında olmadan dışlanmakta, ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Esra Burcu, 2017, s.113).

Görme engelli bireylerin çalışma yaşamında karşı karşıya oldukları diğerk bir sorun da işe yerleştirildikleri sırada söz konusu olmaktadır. Görme engelli bireylerin İŞKUR tarafından yapılanlar da dahil olmak üzere pek çok işe yerleştirmede engel durumlarına uygun olmayan işlere yönlendirildikleri görölmektedir. Diğerk bir ifade ile zaman zaman bir görme engelli için önerilen iş, görme engelli bir çalışan tarafından yapılması çok da mümkün olmayan işler olmaktadır. Görme engelli bireyler ön değerlendirmeye tabi tutulmadan rastgele işlere yönlendirilmekte ve yönlendirildiğı işlerde kabul edilmediğı için de ümitsizliğe sürüklenmektedir (Atasayar, 1978, s.64). Görme engelli çalışanların karşılaştığı diğerk bir sorunda sadece belli görev ve mesleklerin görme engelliler tarafından yapılabileceğine dair kalıplaşmış inançlardır. Özellikle santral memuru, danışma gibi nispeten daha az nitelik gerektiren işlerde çalıştırıldıkları görölmektedir (Arslan vd., 2014, s. 7). Kota sistemi ile engelli işçi çalıştırmak zorunda olmayan işyerlerinde ise işverenlerin “bu iş yapamaz” mantığı ile engelli bireyi istihdam etmek istemedikleri görölmektedir (Arslan vd., 2014, s. 8-9).

Ülkedeki ekonomik göstergelerin durumunun kötüye gitmesi ve işgücüne olan talebin düşmesi ile mevcut işsizlik oranlarının artması engelli bireyleri emek piyasasında dezavantajlı konuma düşürmekte ve iş bulma sürecinin uzamasına sebebiyet vermektedir. İşsizlik oranlarının yüksek olduğu dönemlerde “Ben sağlam kişilere iş veremiyorum, görme engelli bireylere mi iş vereceğim” algısının işverenlerde yaygın olarak kabul görmesi görme engelli bireylerin söz konusu dönemlerde çalışma yaşamına katılımını olumsuz yönde etkilemektedir (Koçyıldırım 1998, s.52).

Diğer bir nokta da görme engelli bireylerin istihdam edilmeleri ancak çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlardır. Görme engelli bireyler açısından mevcut binalar ve konutlar, yollar, kaldırımlar asgari ihtiyaçlara uygun ölçülerde inşa edilmemiştir ve görme engelli bireyler ulaşım hizmetlerinden gerektiği kadar faydalanamamaktadır (Benli, 1999, s.54). İşyeri mekan düzenlemelerindeki tasarım eksiklikleri ve fiziki altyapı düzenlemelerinin yetersizliği engelli bireylerin çalışma esnasında yaralanmalara kadar varan sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır (Çarkçı, 2011,s.140).

İstihdam halindeyken yaşanan sorunlardan bir diğeri de istihdam edilmiş görme engelli bireylerin görevlerini yerine getirmesini kolaylaştıran özel donanımlı araç ve gereç eksikliğidir (Kürkçü, 1998, s.182). Bu doğrultuda ekran okuma programları, yazılı metin okuma araçları, elektronik Braille not defterleri, kabartma klavye ve ekranlar gibi yardımcı teknolojilerin birçok işyerinde mevcut olmaması görme engelli bireylerin istihdam edilmesinde, iş hayatına adapte olmasında ve bilgiye erişiminde görme engelli bireylere güçlük yaşatmaktadır (Aslan, 2016, s.58).

İş arkadaşlarının görme engelli bireyler hakkında olumsuz, farklılaştırıcı tutumları, gerçekçi olmayan bilgilere sahip olmaları görme engelli bireyler ve iş arkadaşları arasında yardımlaşmayı ve işbirliğini güçleştirmekte ve örgüt iklimini olumsuz etkilemektedir (Derici, 1999, s.172). Bu durumlar engelli çalışanların istihdam edilmek istenmemesi, yasal bir zorunluluk olarak istihdam edilmeleri halinde de ayrımcılık, mobbing gibi uygulamalarla caydırarak istifaya zorlamaları ile sonuçlanmaktadır (Ölmezoglu, 2015, s.34).

Görme engelli bireyler çalışma yaşamında sahip oldukları kapasitenin ve bilgi birikiminin çok altında kalan niteliksiz işlere yönlendirilmesi de değinilmesi gereken diğer bir noktadır. Engelli bireylere yetenek ve niteliklerine bakılmadan “engelli” bakış açısıyla sıradan, kalifiye olmayan işler sunulabilmektedir. Bu bağlamda görme engelli bireylerin terfi etme olanakları ortadan kaldırılmakta, cesaretleri kırılmakta, motivasyon ve verimlilikleri düşmektedir. Bu durumda görme engelli bireylerin çalışma arzusu kaybolmakta ve yapabileceklerinin asgarisini yapmakla yetinmektedirler (Arıkan, 2001, s. 35).

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın amacı ve kullanılan yönteme dair bilgiler verilmektedir. Araştırmanın örnekleme, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, görme engelli çalışanların çalışma yaşamı öncesi ve çalışma yaşamı sırasında karşılaştıkları sorunları ve sorunların çözümüne dair beklentilerini betimlemek amacıyla gerçekleştirilmiş nitel bir araştırmadır. Birçok soruna maruz kalan görme engelli çalışanlar engelleri sebebiyle işveren tarafından pek tercih edilmemektedir. İşe alındıklarında ise mesleklerine ve aldıkları eğitime uygun işlerde istihdam edilmemektedir.

Bu çalışmanın amacı, çalışma hayatına girmeden önce ve çalışma hayatı içerisindeyken görme engelli çalışanların maruz kaldıkları sorunların tespit edilmesidir. Katılımcıların yaşadıkları deneyimlerden faydalanarak görme engelli çalışanların sorunları ve beklentileri incelenmiştir. Görme engelli çalışanların yaşadığı sorunlar, onlara karşı tutumlar ve beklentileri yapılan görüşmeler ile ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda yaşanan sorunların temel nedenleri ortaya çıkarılarak, çözüm önerileri sunmak hedeflenmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de istihdam edilen görme engelli bireyler oluşturmaktadır. Bu sayı net olarak belirlenemediği için çalışmada kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kartopu örnekleme evreni oluşturan birimlere ulaşmada zorluk olması durumunda veya evren hakkındaki bilgilerin eksik olması durumunda kullanılmaktadır. Kartopu tekniğinde araştırmacı konuyla ilgili bilgisi olduğunu bildiği bir örneğe ulaşarak, “bu konuda en çok şeyi bilen kimdir” sorusu ile o örneğin yönlendirdiği diğer kişilere ulaşmaktadır (Baltacı, 2018, s.253). Görme engelli bireylere ulaşabilmek amacıyla 2019 yılı Mayıs ayında Çanakkale İlinde Görme Engelliler İl Temsilcisi olan Akif TELLİ ile yapılan pilot görüşme sonrasında ulaşılan 12 görme engelli birey çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görme engelli çalışanların görüşlerine ihtiyaç duyulduğundan literatür taraması gerçekleştirilip soru havuzu oluşturulmuştur. Sonrasında konu ile ilgili akademik çalışmalar yapan iki uzman yorumu alınarak “yarı yapılandırılmış görüşme formu” hazırlanmıştır.

Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde görme engelli çalışanların demografik bilgilerini toplamaya yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise görme engelli çalışanların çalışma yaşamı öncesi ve çalışma yaşamı sırasında karşılaştıkları sorunlara ve çözümü konusunda beklentilerine yönelik sorulara yer verilmiştir. İki görme engelli çalışan ile pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda soru formunda herhangi bir değişikliğe gerek duyulmadığı için gerçekleştirilen iki pilot görüşmede analize dahil edilmiştir.

Görüşme İlkeleri

Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerin tamamı 5 günlük bir zaman diliminde yapılmıştır. Görüşmeler katılımcılardan alınan randevular doğrultusunda, katılımcıların işyerlerinde uygun bir araştırma ikliminde araştırmacılar tarafından şahsen gerçekleştirilmiştir.

Görüşme öncesinde katılımcılara elde edilen verilerin sadece bilimsel bir araştırma kapsamında kullanılacağı ve isimlerinin, kurumlarının gizli tutulacağı belirtilip araştırmanın amacı, görüşmenin kapsamı, tahmini görüşme süresi izah edilmiştir. Görüşme formunu incelemek isteyen katılımcılara formda yer alan sorular araştırmacılar tarafından okunmuş ardından soruları olup olmadığı sorulmuş ve görüşmeye başlanmıştır.

Görme engelli çalışanlar ile görüşmeler sırasında bazı prensipler kararlaştırılmıştır. Bunlar; (1) sorulan soruya verilen cevap yeterli değilse, katılımcıya “Eklemek istediğiniz bir şey var mı?” gibi sorular sorulması; (2) sorulan soruyla beraber başka bir sorununda cevabı verilmiş ise o soruya geldiğinde “Bahsettiniz ama eklemek istediğiniz bir nokta var mı?” şeklinde soru sorulması; (3) görüşme gerçekleştirilirken görme engelli çalışanların açıklık getirilmesini talep ettiği sorularda yönlendirme yapılmadan uygun bir şekilde izah edilmesi şeklinde sıralanabilir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada verilerin analizi için tematik analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda toplanan veriler, birbirini andıran temalar altında toplanarak dizgesel bir şekilde sunulmaktadır. Toplanan verilerin tematik analiz aşamaları özetle aşağıdaki gibidir;

- Doküman haline getirilen yarı yapılandırılmış görüşme verileri birçok kez okunarak incelenmiştir.
- Verilerin kodlanması amacıyla paragraflara, cümlelere ve kelimelere işaretler konulmuştur.
- Verilerin kodlanması işlemi araştırmacılar haricinde bir uzman tarafından daha gerçekleştirilmiştir.
- Araştırmacılar ve uzman tarafından hazırlanan kodlamalar kıyaslanmış ve uzlaşma sağlanmıştır.
- Belirlenen tüm kodlamalar kategorize edilerek temalar oluşturulmuştur.

BULGULAR

Örnekleme oluşturan Çanakkale İli kamu sektöründe istihdam edilen görme engelli çalışanların %75'i erkek %25'i kadın olup yaşları 22 ile 44 arası değişmektedir. %41,7'si bekar %58,3'ü evli olan katılımcıların %50'si lisans mezunu, %8,3 önlisans mezunu, %41,7'si lise mezunudur. Lisans mezunu katılımcılardan 3'ü eğitimine başka bölümlerde devam ederken lise mezunu katılımcılardan 3'ü de üniversitenin çeşitli bölümlerinde lisans eğitimine devam etmektedir. Görme engelli çalışanların yoğunlukla santral memuru olarak görevlendirildiği görülmektedir. Kurumda en uzun süre çalışan 14 yıldır, en kısa çalışan 8 aydır çalışmaktadır. Ayrıntılar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo1: Görme Engelli Çalışanlara Yönelik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu		Görevi	Ailedeki Birey Sayısı	Hanehalkı Gelir Durumu	Deneyim Süresi	Kamu Sektöründe Deneyim Süresi
				Derecesi	Bölüm					
Katılımcı 1	Erkek	30	Bekar	Lisans	Almanca Öğretmenliği/ Felsefe (Mezun) Tarım Önlisans (Okuyor)	Santral Memuru	4	8000 TL	7	7
Katılımcı 2	Erkek	25	Bekar	Lisans	Tarih Öğretmenliği (Mezun) Zootečni (Okuyor)	Evrak Getir Götür	4	4000 TL	6	6
Katılımcı 3	Erkek	44	Evli	Lise	-	Santral Memuru	4	4000TL	16	7,5
Katılımcı 4	Erkek	43	Evli	Önlisans	Elektrik (Mezunu)	Santral Memuru	3	4000 TL	11	8
Katılımcı 5	Erkek	40	Evli	Lise	Sosyoloji (Okuyor)	Tarama Merkezi Memuru	5	6500TL	12,5	1 Yıldan Az (8 Ay)
Katılımcı 6	Erkek	35	Evli	Lisans	Jeofizik Mühendisliği (Mezun)	Memur/ Yarı zamanlı iş güvenliği uzmanı	2	6000TL	5	5
Katılımcı 7	Kadın	33	Bekar	Lise	İşletme (Okuyor)	Santral Memuru	3	3000TL	8	3
Katılımcı 8	Erkek	25	Bekar	Lisans	Türk Dili ve Edebiyat Öğretmenliği (Mezun) Adalet Önlisans (Okuyor)	Santral Memuru	3	10000TL	3	3
Katılımcı 9	Kadın	42	Evli	Lise	-	Santral Memuru	2	7000TL	16	14
Katılımcı 10	Erkek	25	Bekar	Lisans	Kamu Yönetimi (Mezun)	Genel idari hizmetler memuru	4	6500TL	7	7
Katılımcı 11	Kadın	22	Evli	Lise	Türkçe Öğretmenliği (Okuyor)	Yardımcı Hizmetli	2	3500TL	3	3
Katılımcı 12	Erkek	40	Evli	Lisans	Tarih (Mezun)	Memur	2	4500TL	10	4

Araştırmaya katılan görme engelli çalışanların engel oranları %46 ila %100 arası değişmektedir. Katılımcıların %66,7' si doğuştan, %16,7'si kaza sonucu %16,7'si hastalık sonucu görme engelli konuma gelmiştir. Katılımcılardan

%83,3'ü rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanmazken %16,7'si rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanmıştır. Katılımcıların %58,3'ü beyaz baston, %16,7'si gözlük, %16,7'si protez göz kullanırken %8,3'ü engele yönelik destekleyici araç kullanmamaktadır. Katılımcıların %91,7'si Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı ile yerleşirken %8,3'ü kurumların kendi bünyesinde açtığı sınav ile çalıştıkları kuruma yerleşmişlerdir. Ayrıntılar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Görme Engelli Çalışanlara Yönelik Bilgiler 2

Katılımcılar	Engellilik Oranı(%)	Engelinizin Kaynağı	Rehabilitasyon Merkezine Gitme Durumu	Destekleyici Araç	İş Bulma Kanalı
Katılımcı 1	100	Doğuştan	Yok	Beyaz Baston	EKPSS
Katılımcı 2	64	Doğuştan	Yok	Beyaz Baston	EKPSS
Katılımcı 3	90	Kaza	Var	Beyaz Baston	EKPSS
Katılımcı 4	70	Doğuştan	Yok	Kullanmıyor	EKPSS
Katılımcı 5	90	Doğuştan	Yok	Gözlük	EKPSS
Katılımcı 6	46	Kaza	Yok	Protez Göz	EKPSS
Katılımcı 7	51	Hastalık	Yok	Gözlük	EKPSS
Katılımcı 8	90	Doğuştan	Yok	Beyaz Baston	EKPSS
Katılımcı 9	100	Doğuştan	Var	Beyaz Baston	Kurum Bünyesinde Açılan Sınav
Katılımcı 10	90	Doğuştan	Yok	Beyaz Baston	EKPSS
Katılımcı 11	85	Doğuştan	Yok	Beyaz Baston	EKPSS
Katılımcı 12	46	Hastalık	Yok	Protez Göz	EKPSS

Katılımcılara “İş bulma konusunda sorun yaşadınız mı?” sorusu yöneltilerek kamu kurumlarına yerleştirilmeden önce ve kamu kurumlarına başvuru sırasında yaşadığı sorunlar araştırılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar “iş bulma” ana teması altında 5 alt kod belirlenmiştir. Bu bağlamda ayrıntılar Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. “İş Bulma Konusunda Sorun Yaşadınız Mı?” Sorusuna Verilen Cevapların Alt Kodları

Katılımcılar	Eğitime Erişim	Mülakat Sırasında Adaletsiz Davranış	Olumsuz Özel Sektör Deneyimi	Eğitim ve İş Yaşamı Uyuşmazlığı	Yetersiz Kadro
Katılımcı 1	⊗	⊗			⊗
Katılımcı 2				⊗	
Katılımcı 3		⊗	⊗		
Katılımcı 4	⊗		⊗		
Katılımcı 5	⊗	⊗			
Katılımcı 6					
Katılımcı 7			⊗		
Katılımcı 8	⊗				
Katılımcı 9		⊗	⊗		⊗
Katılımcı 10	⊗				
Katılımcı 11	⊗		⊗	⊗	
Katılımcı 12		⊗			

Eğitim Alt Koduna Yönelik Yanıtlar;

Görme yetisini kısmen veya tamamen kaybetmiş bireylerin eğitimlerinde özel araç ve yöntemlere ihtiyaç vardır. Gelişen teknoloji ile pek çok eğitime yardımcı araç seçeneği günümüzde mevcut olmakla birlikte bu araçlara erişim konusunda engelli vatandaşlar sıkıntı yaşamaktadır. Bu araçlarla donatılı okullar her yerde olmadığı gibi görme engelli okulları da Türkiye'nin bazı illerinde mevcuttur. Katılımcıların eğitime erişim konusundaki görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“Eğitim sisteminde engellilere yeterince yer ayrılmadığını düşünüyorum. Hem materyal hem de eğitimciler anlamında. Kaynaştırma eğitimi için sistem hazır değil görme engelli sınıfında fazlalık olarak gören öğretmen var yani o şekilde. Görme engelinin 40 kişilik sınıfta en öne geçip tahtayı görmeye çabalamasına gerek yok. Özel eğitime kah ailesi göndermemiş kah da biraz görüyor diye bunun görüşü var biz bunu almayız demişler, körler okuluna falan bir sürü şey yani ilkokul çok gerekli özel eğitim çok önemli. Okullarda özel eğitim sınıfları var şu anda ne kadar doğru eğitim veriyor tartışılır.”(Katılımcı 10)

“Lise ya da üniversite döneminde yaşıyoruz ister istemez. Çünkü yeteri kadar kaynağa erişmek zor oluyor. Kaynağın bizim okuyabileceğimiz şekle dönüştürülmesi de farklı bir aşama çünkü o sıkıntı olabiliyor. Onun dışında herkes yeni yayınları alabiliyor. Biz onu seslendiremezsek ya da bilgisayara aktaramazsak bizim onu okuma imkanımız yok. Kaynağa erişimde çok sıkıntı oluyor eğitimde.” (Katılımcı 11)

Çanakkale ilinde araştırmaya dahil olan görme engellilerin %53,8'i yeterli sayıda sesli veya Braille alfabesine uygun ders kaynağı bulamadıklarını ifade etmişlerdir. 13 farklı üniversite görme engellilerle gerçekleştirilen bir araştırmada görme engelli öğrenciler ihtiyaç duydukları halde ulaşamadıkları bilgi kaynaklarından bahsetmişlerdir. Katılımcıların % 60'ı elektronik kaynaklara, % 52'si Braille alfabesi ile yazılmış kitaplara, % 48'i kaset ve cd formatında kaynaklara, % 8'i de büyük baskı kitaplara ihtiyaç duydukları halde ulaşamadıklarını belirtmişlerdir (Aydın, 2012, s. 100).

Eğitim olanaklarına erişemeyen görme engelleri yanında istihdam edilebilirlikleri de işgücü piyasasına girişte bir dezavantaj olarak karşılına çıkmaktadır. Görme engelli bireyler için yeterli eğitimin sağlanamaması iş bulma ve istihdam edilme şansını azaltmaktadır. Batman'da gerçekleştirilen görme engellilerin sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunlara dair çalışmada katılımcıların % 72,7'si eğitim olanaklarının yetersizliğini dile getirmiştir. Aynı çalışmada köy ve kırsal alanda yaşayan pek çok görme engelinin görme engellilere yönelik eğitim faaliyetlerinden haberdar bile olmadıkları belirtilmektedir (Arslan vd., 2014, s. 10). Bengisu, Izbırak ve Mackieh çalışmalarında Braille alfabesi eğitimi almış görme engelli bireylerin bu eğitimi almayanlara oranla iş bulma şanslarının daha yüksek olduğunu vurgulamıştır (Bengisu vd., 2008, s. 288). Ryles' de çalışmasında Braille alfabesi ile okuma becerilerinin erken ve kapsamlı ediniminin okuma alışkanlığını uzun dönemli geliştirdiği için görme engelli bireylerin iş bulma şanslarını arttırabileceğini ve dolayısıyla finansal bağımsızlıklarını destekleyebileceğini ifade etmiştir (Ryles vd., 1996, s. 225).

Diğer yandan görme engelli çalışanların eğitim görecekları binalarına ulaşımında güçlük yaşadıkları ve engellerine uygun olarak dizayn edilmemiş sınıflarda eğitim görmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Katılımcılar eğitim

aldıkları dönemde Türkiye’de görme engelliler için okullar bulunduğunu ancak yatılı olması, kırdı yaşamaları ve kendilerini götürüp getirecek aile bireylerinin çalışmak zorunda olması gibi nedenlerle bu okullara ulaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

Mülakat Sırasında Adaletsiz Davranışlar Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Kamu kurumlarına giriş için yapılan sınavlarda yazılı ve mülakat aşamaları söz konusudur. Katılımcılar yazılı sınavlarda başarı göstermelerine rağmen mülakat sınavlarında elendiklerinden bahsetmişlerdir. Görme engelli çalışanların %38,5’i sınavları kazanmasına rağmen mülakat sınavında elenmişlerdir. Bu durumu da mülakat sınavlarında adaletsiz tutumlara bağlamışlardır. Görme engelliler konuyla ilgili adaletsiz bazı deneyimlerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

“EKPSŞ olmadan önce mülakat yapılıyordu, mülakatla eleniyorduk. Mülakat yönteminde torpil oluyor. EKPSŞ den önce ben çok sınava girdim mülakatta elendik maalesef. Elendiğim nedenini de biliyorum, %100 torpil oldu. Mülakat iyi değil keşke puana göre yapsalar.” (Katılımcı3)

“Çok ciddi sorunlar yaşadım. O zamanlar genel bir sınav yoktu. İletişim de şimdiki gibi değildi. Kurumların sınavlarını takip ediyorduk, şans eseri has bel kader duyarsak sınavlara gidiyorduk. Sınavlar biraz formalite idi. Alınacak kişiler önceden belliydi. 9-10 defa sınava girdim. Devlet kurumu olarak özele başvurularım da oldu. Engellilik oranım %100 olduğundan direkt eliyorlardı. Sınavı kazansak da mülakat yapılıyordu. 2003 yılında X kurumunun açtığı sınavda Türkiye genelinde birinci oldum. O sınavda mülakata gittik, elendik. Hiçbir kültüre dayalı soru sorulmadı. Podyumda gibi yürüttüler, bilseydik yürümeyi çalışır giderdik. 25 puan vermişler.” (Katılımcı 5)

Literatürde mülakat sınavlarında yaşadıkları adil olmayan tutumlardan dolayı sınavdan elenenlerden bahsedilen çalışmalar mevcuttur. Bengisu vd. yaptıkları çalışmada katılımcıların %17’sinin işe alım sürecinde, giriş sınavlarında ve mülakatlarda ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir (Bengisu vd., 2008, s. 292).

Olumsuz Özel Sektör Deneyimi Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Görme engelli çalışanların %38,5'i kamuda istihdam edilmeden önce özel sektörde girdikleri işlerde kota uygulamasından dolayı istihdam edildiklerini ve verilen işin engel durumlarına uygun olmadığını belirterek özel sektöre dair olumsuz deneyimlerini ifade etmişlerdir. McDonnall ve Crudden çalışmalarında görme engelli gençlerin çalışma yaşamına geçiş sürecinde yeterli iş becerisine sahip olma hususunda uzun deneyim sürelerinin ve olumlu iş tecrübelerinin önemli olduğunu vurgulamıştır (McDonnall ve Crudden, 2009, s.336). Bu bağlamda görme engelli bireyler yeteri kadar iş tecrübesine sahip olmadıkları için istihdam edilmede sıkıntı yaşamaktadır. Katılımcıların özel sektör deneyimlerine dair görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“İş ararken sorun yaşadım hiç görmeyen ve az gören iseniz direkt eleniyorsun. Özel sektör senden ne kadar faydalanabilecek ona bakar, ondan sonra seni öyle işe alır. Bir de şey var adam sırf o kadroyu doldurmak için örnek veriyorum engelli çalıştırırsa 2000 maaş verecek çalıştırmazsa 3000 ceza veriyor. Sırf ceza ödememek için bu sefer sadece kadroda göstermek için alıyor istihdama katmak için değil.” (Katılımcı 4)

“Özelde iş aradım ama bulamadım. Bir fabrikadan çağrı geldi fakat elime kocaman bir bıçak verip balık temizlememi istediler.” (Katılımcı 9)

Özel sektörde kota uygulaması gereği engelli istihdam eden bazı işyerlerinde görme engelli bireylere engel durumlarına uygun olmayan işler verildiği görülmektedir. Görme engelli bireye bıçak ile balık temizletmek bu örneklerden bir tanesidir. Bu durum işverenlerin engelli birey çalıştırmayı sadece ve sadece yasal bir zorunluluk olarak yerine getirdikleri izlenimini vermektedir. Görme engelli engeline uygun olmayan işi yapmayı reddetmesi halinde ise kendi isteği ile işten ayrılmış olarak ifade edilebilmektedir.

Eğitim ve İş Uyuşmazlığı Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Görme engellilerin çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlardan bir tanesi de eğitim düzeyleri ile yaptıkları işler arasındaki uyumsuzluk olmuştur. Engelleri dolayısıyla iş arayan görme engelli bireylere yapabilecekleri, eğitimlerine ve engellerine uygun işler verilmek yerine düşük nitelik gerektiren işler verilmektedir.

Bu çalışmada Görme engelli çalışanların %15,4'ü aldıkları eğitimle potansiyel çalışma güçlerinin çok altında vasıf isteyen işlerde çalışmayı içeren eğitim ve iş uyumsuzluğu yaşadığını belirtmiştir. Eğitim ve iş uyumsuzluğu nedeniyle görme engelli bireylerin sınırlı bir iş seçimine yönlendirilmesi sağlıklı bir yaklaşım olmadığı gibi düşük seviyelerde istihdam edilmelerine neden olacağından iş tatmin düzeylerinde azalmaya sebebiyet vermektedir (Bengisu vd., 2008, s.288-289). Katılımcıların eğitim ve iş uyumsuzluğu görüşleri şu şekildedir;

“Eğitim ve iş yaşamı ile ilgili genel uyumsuzluk var EKPSS ile çoğu zaman insanlar neresi olursa olsun diye okudukları bölümü değil de düz memurluğu seçiyor birçok arkadaşımı gözlemledim mezun olduğu bölüm ile tercih ettiği bölümü ilişkilendirmiyor.” (Katılımcı 2)

“Aldığım eğitimle yaptığım iş uyumuyor. Aralık ayında görevde yükselme sınavı yapıldı. Ama çoğu kişi istemedi çünkü unvanımız yukarı çıkıyor ama yaptığımız iş değişmiyor. İş yönünden değişmeyince bir anlamı yok potansiyelimizi tam olarak kullanmıyorlar. En büyük sıkıntım bize uygun işin bulunamaması. Bu her kurumda var. Bir kuruma 8-9 çalışan alınıyor biri masa başı işlerini yaptı biri temizlik yaptı yani böyle hiç iş düşmeyen insan oluyor. Bu da burada çalışıyor sonuçta ama çalışmıyor yani. Yapabilmek potansiyelim varken boş durmak hiç hoş değil (Katılımcı 11)

Yapılan görüşmelerde katılımcıların hiçbirinin eğitim düzeyine uygun işlerde istihdam edilmediği görülmektedir. Öğretmenlik mezunu olan katılımcılar bu meslekte istihdam edilemeyeceklerini düşündüklerinden memur olma yolunu tercih etmişlerdir.

Yetersiz Kadro Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Katılımcılar kamuda istihdam edilen memurlar olduğundan öncelikle kamuya girmeden önceki özel sektörde iş arama ve çalışma deneyimlerinden bahsetmişlerdir. Kamuda işe yerleşen görme engelliler bundan memnun olmakla birlikte kamunun görme engelliler için sağladığı kadroların yetersizliğinden bahsetmişlerdir. Görme engelli çalışanların %15,4'ü kamu kurumlarında engellilere yönelik açılan kadroların yetersizliğini ifade ederek kamu kurumlarında engellilere daha fazla yer verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

“İşe alımlarda yeterli kadro açılmadığını düşünüyorum.” (Katılımcı 1)

“Devlete girenler şanslı ama devlet de çok az kadro açıyor” (Katılımcı 2)

Engelli bireylerin güncel istatistiklerine ulaşamamakla birlikte engellilerin işgücüne katılım oranının belirtildiği en yakın kaynak olan 2011 Nüfus ve Konut Araştırması'nda engellilerin işgücüne katılım oranı % 35,4 olarak belirtilmektedir. Bu oran kadın engellilerde % 12,5; erkek engellilerde % 22,1'dir. Diğer yandan 4857 sayılı İş kanununun 30. Maddesi uyarınca % 4 oranında engelli çalıştırmak zorunda olan 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerinin sayısı 2019 Mayıs ayında kamuda 1.265; özel sektörde 16.347 tanedir. Bu işyerlerinde çalıştırılmakla yükümlü olunan toplam engellilerin sayısı; kamuda 16.370 kişiyken; özel sektörde 103.852 kişidir. Ancak halen kamuda 2019 Mayıs ayı itibariyle 2.615 engelli, özel sektörde 19.119 engelli kota açığı bulunmaktadır. Bu rakamlar özellikle özel sektörde engelli çalıştırması yasal zorunluluğuna rağmen istihdam edilmemiş engelli sayılarını göstermektedir. 2018 yılı sorunda yaklaşık 56.000 engelli memurun kamu kurumlarında istihdam edildiği görülmektedir. Kamu kurumlarında çalıştırılan engeli memurların 2018 yılında toplam rakamı; 10.450'dir. Bu rakamlar geçmiş yıllara nazaran çok artmakla birlikte hala çalışma isteği ve gücünde olan pek çok engellinin işsiz olduğu da bir gerçektir (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019).

Katılımcılara iş yerlerine erişim esnasında sorun yaşayıp yaşamadıkları sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplar “işyerine erişim” ana teması altında iki alt kategori üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda ayrıntılar Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. “İşyerine Erişimde Sorun Yaşadınız Mı?” Sorusuna Verilen Cevapların Temaları

Katılımcılar	Uygun Olmayan Çevre Koşulları	Ulaşımında Yaşanan Sıkıntılar
Katılımcı 1	⊗	
Katılımcı 2	⊗	
Katılımcı 3	⊗	
Katılımcı 4	⊗	⊗
Katılımcı 5	⊗	⊗
Katılımcı 6		
Katılımcı 7		
Katılımcı 8	⊗	
Katılımcı 9	⊗	
Katılımcı 10	⊗	⊗
Katılımcı 11	⊗	
Katılımcı 12		

Engelli bireyler açısından çalışma yaşamı ile dolaylı da olsa ilgisi olan diğer bir unsur da ulaşım engelleridir. Görme engelli bireyin sosyal yaşamlarında günlük işlerini yapabilmeleri, işlerine, okullarına, markete vb. gidebilmeleri önem arz etmektedir(Özteke Kozan vd., 2018, s. 219). Eğitim engeline benzer şekilde bireyin istihdam edildiği kuruma ulaşmasında yaşadığı güçlük birey için çalışma yaşamında önemli bir sorun olacaktır. Günlük yaşamlarında birinin yardımı olmadan yürüyemeyen bireyler için her gün onları işe getirip götürecek birinin olması şarttır. Beyaz baston kullanan görme engelliler için ise güzergah boyunca sarı çizgilerin sağlıklı bir şekilde yerleştirilmiş olması bireylerin kimseye ihtiyaç duymadan işyerlerine ulaşması konusunda önemlidir. Diğer yandan bina içerisindeki yerleşimin görme engelli bireylere uygun olarak dizayn edilmemiş olması çalışma süresi içerisinde bireye sıkıntı yaşatabilecektir.

Uygun Olmayan Çevre Koşulları Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Çalışmada görme engelli çalışanların işe geliş gidişlerde ve çalışma süreleri içinde herhangi bir engelle karşılaşp karşılaşmadığı sorulmuştur. Katılımcıların % 69,2'si işyerine erişimde çarpma, düşme ve yaralanmalara yol açabilecek uygun olmayan çevre koşullarından dolayı sorun yaşamaktadır. Katılımcıların uygun olmayan çevre koşullarına yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“Şurada yamuk ağaç var yolun ortasında, baston altından geçiyor, kafan üstünde kalıyor ve kafa çarpıyor haliyle. Ağaç kesmek istemiyorlarsa en azından düzenlesinler üst dallarını alsınlar.” (Katılımcı 2)

“Sarı yolu giderken önüne ağaç çıkabiliyor. Yollar çok dar. Kaldırımlarda elektrik direkleri, sandalyeler, masalar var hem de her şeyi koyuyorlar.” (Katılımcı 3)

“Kaldırımlar da yollar da yetersiz kalıyor. En basitinden kaldırımlar dükkan sahipleri kaldırımları da kullanıyor bu sade engelli değil normal vatandaş da etkiliyor elektrik direğini geçtim işaret direği koyuyor. Normalde gider direğe çarpabilir. Rampalar yetersiz. Adam görme engelli yolunu geçtim çıkarıp arabasını kaldırıma koyuyor. (Katılımcı 4)

“Yoldaki mantarlardan çok şikâyetçiyiz.” (Katılımcı 5)

“Yolun üzerindeki yamuk ağaçlar, çukurlar sıkıntı yaşıyor mesela bizim burada yamuk ağaç var, bastonla tararken ağacı fark etmiyorsun hani dibi yok ağacın ama kafana çarpıyor. Uzuyor kenardan dalları. Kaldırım boşlukları, çöp boşlukları yüksek oluyor onlara dikkat etmiyorlar. Kaldırımdaki saksılar sıkıntı. Bu sıkıntılardan kaynaklı çarpıp düşebilirim.” (Katılımcı 11)

Ulaşımda Yaşanan Sıkıntılar Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

İşe gidiş yolundaki engeller bireyin işe giderken birine bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Duckett ve Pratt'ın gerçekleştirdiği bir çalışmada görme engelli bireyler için hareketliliğin ve ulaşımın önemli olduğu ve bunların eksikliği durumunda görme engelli bireylerin toplumdan izole yaşamak zorunda kaldığı belirtmiştir (Duckett ve Pratt, 2001, s. 821). Diğer bir çalışmada Whiteneck ve meslektaşları çevresel faktörlerin sağlık koşullarıyla etkileşiminden dolayı çevre ve topluma tam katılımının önünde engelli bireyler için

bariyerler oluşturduğunu ifade etmiştir (Whiteneck vd., 2004, s. 1325). Aynı zamanda ulaşımın görme engelli bireylerin potansiyellerini açığa çıkarmada ve toplumda aktif rol almada bir anahtar görevi gördüğünü ifade etmiştir (Duckett ve Pratt, 2001, s. 821). Bu çalışmada katılımcıların %23,1’ü ulaşımında sorun yaşamaktadır. Söz konusu duruma yönelik bazı görüşler şu şekildedir;

“Durak sistemine otobüslerin entegre olması gerekiyor sadece çalışan personel için değil bütün engelliler için geçerli mesela bizim duraklarımız konuşuyor ama bazı otobüslerimiz konuşmuyor. Otobüslerdeki bu sistemlerinde tamamlanması gerekiyor. Trafik ışıklarında seslendirme mevcut değil eksik yani hiçbir trafik ışığında yok ben karşıya geçeceğim zaman bile en ufak yerde bile bekliyorum çünkü birkaç kez kaza tehlikesi atlattım.” (Katılımcı 10)

Çanakkale’de olduğu gibi Türkiye’nin pek çok yerinde görme engelliler kent içerisinde ulaşım güçlükleri yaşayabilmektedir. Ankarada gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların % 56.6’sı her zaman ulaşım engeli ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir (Yıldız ve Gürler, 2018, s. 254).

Çalışmada görme engelli bireylere karşı çevrenin tutumu sorgulanmıştır. Katılımcılara “Ailenizin, iş arkadaşlarınızın, yöneticinizin ve içinde bulunduğunuz toplumun size karşı tutumu hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilerek görme engelli çalışana yönelik tutumlar araştırılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar “tutum” ana teması altında 4 alt kategori üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda ayrıntılar Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. “Ailenizin, İş Arkadaşlarınızın, Yöneticinizin Ve İçinde Bulduğunuz Toplumun Size Karşı Tutumu Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?” Sorusuna Verilen Cevapların Temaları

Katılımcılar	Toplumun Olumsuz Tutumu	Ailenin Olumsuz Tutumu	İş arkadaşlarının Olumsuz Tutumu	Yöneticinin Olumsuz Tutumu
Katılımcı 1				
Katılımcı 2	⊗	⊗	⊗	⊗
Katılımcı 3		⊗	⊗	⊗
Katılımcı 4	⊗			
Katılımcı 5	⊗	⊗		
Katılımcı 6	⊗	⊗		
Katılımcı 7	⊗			
Katılımcı 8				
Katılımcı 9	⊗	⊗	⊗	⊗
Katılımcı 10	⊗			
Katılımcı 11	⊗			
Katılımcı 12			⊗	

Toplumun Olumsuz Tutumu Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Engelli vatandaşlara yönelik toplumsal tutum bazen küçümseme, aciz ve hor görme şeklinde olabildiği gibi bazen de aşırı koruyucu, acıma şeklinde de olabilmektedir. Bu araştırmada katılımcı görme engelli çalışanların %53,8'i toplumun empati kurmamasından, engelli bireylere bakış açısından ya da toplumun aşırı duygusal, acıyan tutumundan dolayı rahatsızlık duymaktadır. Katılımcıların toplumun olumsuz tutumlarına yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“Milletimize illa belli edicez görme engelimiz olduğunu. Hastanelerde sesli çağrı olmadığı için doktora “sıram geldiğinde seslenir misin” diye odasına girdiğim zaman insanlar bayağı bir fırça atıyorlar engelli olduğumu anlayana kadar. Ayrıca otobüse bindiğimde ücretsiz bindiğim için ilk zamanlarda sıkıntı yaşadım. Özel otobüs sahipleri ilk zamanlar tersliyordu bizi”(Katılımcı 5).

“Toplumun bakışı başlı başına yanlış. Toplum çok önyargılı çok duygusal

aşırı duygusal bu kadar duygusal olmamak gerekiyor. Önceden engelli dediğin zaman kör dediğin zaman insanların gözünde cami köşesinde duvar dibinde dilenen engelli profili canlanıyormuş insanların gözünde şu anda bu durumu kullanan arkadaşlar olduğu kadar engellilere bu şekilde bakmaya devam eden arkadaşlarda var yani acıyarak bakan. Biz toplum için daha iyisini düşünmek durumundayız. Bir keresinde birisi yolun karşısına geçireyim de seni sevap alayım dedi bir keresinde de arkadaşım ile yürürken buyurun kardeşim deyip elimize para sıkıştırarak uzaklaştı.”(Katılımcı 10)

Benzer durumlar başka çalışmalarda da dile getirilmiştir. 2017 yılında Ankara’da 274 görme engelli birey üzerinde gerçekleştirilen araştırmada kadın katılımcıların % 86’sı, erkek katılımcıların % 82’si toplumun kendilerine ön yargılı yaklaştıklarını belirtmişlerdir. Örneklerde görme engelli bir müezzin engelinden dolayı cemaatin kendisiyle namaz kılmak istemediğinden bahsetmiştir. Santral memuru olarak istihdam edilen katılımcı ise kendisine telefon tahsis edilmediğinden bahsetmiştir. Bu olayların önemli bir nedeni görme engelli bireylerin toplum tarafından aciz, hiçbir işi yapamaz gözüyle görülmesidir(Yıldız ve Gürler, 2018, s.250). Bir diğer çalışmada toplumun görme engelliler de dahil engel gruplarını kendine yetebilen bireyler olarak görmediği, korumak mantığıyla farkında olmadan engelli bireyin engellendiği, bakıma muhtaç bireyler olarak algılandığı belirtilmiştir(Korkut, 1999, s.251).

Ailenin Olumsuz Tutumu Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Görme engelli bireyler için yaşam sürecinde aile ortamının destekleyici ilişkileri büyük önem taşımaktadır. Görme engelli bireylerin aileleri tarafından dışlanması, engelli bireylerin olumsuzluklar karşısında yalnız kalmasına sebep olmaktadır (Arıkan, 2001, s.25). Bunun tersine durumlarda ise ailelerin aşırı koruyup kollama hissi ile görme engelli bireyin bağımsızlığını engelledikleri ve kendilerine bağımlı hale getirdikleri görülebilmektedir. Bu çalışmada katılımcıların %38,5’i ailenin aşırı koruyucu tavır sergilediğini ifade etmiştir. Katılımcıların ailenin olumsuz tutumlarına yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“Ailem destek oldu, bir yandan da bilinçsizce köstek de oldu. İlkokul süreci biraz karışık ben normallerle aynı okulda okudum. Ailem başta bilmiyordu. 4. sınıfta görme engelliler okulu beni fark edip çağırdığında dedem gitmemi

istemedi. Okulun fiziki şartlarına bakmış ve beğenmemiş. Görme engellilere yönelik okula giden çocuklarda bir yönden de avantaj oluyor şöyle avantaj oluyor çocuk erken yaşta kendi işini kendi yapmayı öğreniyor Türkiye’de engellilerle ilgili temel sorunlardan biri de koruyucu ailelerdir.”(Katılımcı 2)

“Ailem beni görme engeller okuluna gönderecekti fakat Ankara’da yer bulunmadı daha sonrasında Niğde önerildi fakat annem benim oğlum küçük diye göndermek istemedi.”(Katılımcı 3)

“Ailelerin koruyuculuğu yalnız dolaşımında biraz sorun yaratıyor. Birilerini bekleyerek hayat geçmez. Ben buna karşıyım” (Katılımcı 9)

Görüşmeler esnasında katılımcıların verdiği yanıtlara bakıldığında aileleri ve sosyal çevre tarafından anlayış ve ilgi beledikleri ancak bu ilginin gereğinden fazla olduğu zaman kendilerine sıkıntı yaşattığı yönündedir. Ailelerin bu aşırı ilgisinin kaynağında engellilere atfedilen “kendi işini kendisi yapamaz”, “bizim yardımımıza muhtaç” anlayışı olduğu düşünülebilir.

İş Arkadaşları ve Yöneticinin Olumsuz Tutumu Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Yöneticilerin ve iş arkadaşlarının olumsuz tutumu görme engelli bireylerin iş deneyimleri üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu çalışmada görme engelli katılımcıların %30,8’i iş arkadaşlarının %23,1’i yöneticilerinin engelli çalışanlara olumsuz tutum gösterdiği ifade etmiştir. Katılımcıların iş arkadaşlarının ve yöneticilerinin olumsuz tutumlarına yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“İş arkadaşlarım içinde çok iyisi de var görme engelli affedersiniz öcü gibi görende var her türlü insanla karşılaşyoruz. Öcü gibi görenler sanki maaşı onlardan alıyormuşum gibi yapıyor. X kişisi, burada temizlik işlerinde çalışan bir arkadaş vardı o asgari ücret alıyor sen daha fazla alıyorsun aslında “senin aldığın maaşı o hak ediyor sen aldığın maaşı hak etmiyorsun” diyor bana bu da idareci olarak başımıza getirilen biri. Seni fazlalık görüyor yük gibi. Biz merhamet dilemiyoruz hakkımız olanı istiyoruz.” (Katılımcı 9)

“Çalışma arkadaşları ile samimiyetiniz artınca bazen engelimize yönelik yapılan espriler can sıkıcı olabiliyor.”(Katılımcı 12)

“Yöneticilerimiz iyiler ama bilgisizler engelliler ile ilgili eğitim almamışlar. Toplumun geneli ile aynı yargılara sahipler. Yöneticilerim benden öncekilerle ilgili tavrı netti engelliler bilgisayar kullanmaz. Öncelikle yöneticilerin eğitilmesi gerekiyor.” (Katılımcı 2)

“İdareciler tarafından engelli çalışana çalışan olarak bakılmıyor engelli olarak bakılıyor adam onun engelli çalışan olduğundan ziyade engelli olduğunu görüyor. Bu da bir şeyler yapsın işte buna da bir iş verin” (Katılımcı 9)

Bu tarz tutum ve davranışlar, çalışma yaşamında mevcut zorlukların üzerine görme engelli çalışanlar için ayrıca zorluk yaratabilmektedir. Schur ve arkadaşları araştırmalarında engelli çalışanların işe alınmasında ve çalışmasını sürdürmesinde yöneticilerin ve iş arkadaşlarının olumsuz tutumunun engelli çalışanların sosyalleşmesini, kabul görmesini, işe adapte olmasını, performansını açığa çıkarmasını engellediğini ifade etmiştir (Schur vd., 2005, s.10). Batman’da görme engellilerin sosyal yaşam içinde karşılaştıkları zorlukları araştıran çalışmada, engel oranı düşük olan görme engellilerin çalışmak istedikleri ancak işverenler tarafından “bu işi yapamaz” bakış açısı ile istihdam edilmedikleri görülmektedir (Arslan vd., 2014, s.8-9).

Katılımcılara “İşyerinde çalışmanıza engel teşkil eden fiziki unsurlar nelerdir?” sorusu yöneltilerek görme engelli çalışanların çalışmasına engel olan işyerinin mekansal düzeni ve mevcut donanım durumu araştırılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar “işyerine ait fiziki unsurlar” ana teması altında 2 alt kategori üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda ayrıntılar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. “İşyerinde Çalışmanıza Engel Teşkil Eden Fiziki Unsurlar Nelerdir?” Sorusuna Verilen Cevapların Temaları

Katılımcılar	Donanım ve Yazılım Eksikliği	Mekansal Düzenleme Eksikliği
Katılımcı 1		
Katılımcı 2	⊗	⊗
Katılımcı 3		⊗
Katılımcı 4	⊗	⊗
Katılımcı 5		
Katılımcı 6		
Katılımcı 7		
Katılımcı 8		
Katılımcı 9	⊗	
Katılımcı 10	⊗	
Katılımcı 11	⊗	⊗
Katılımcı 12		

Donanım ve Yazılım Eksikliği Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

İstihdam edilen görme engellilerin görevlerini layıkıyla yerine getirebilmeleri için gerekli bazı yazılım ve donanımlar mevcuttur. Özellikle teknolojinin gelişmesi ile görme engelli bireylerin faydalanabileceği çok sayıda donanım ve yazılım söz konusudur. Bu çalışmada katılımcı görme engelli çalışanların %38,5’i yazılım ve donanım eksikliğinden dolayı verilen işi yerine getirirken zorluklar yaşadığını belirtmiştir. Zorluklar yaşadığı belirten görme engelli çalışanlar bu doğrultuda ihtiyaçlarını şahsi olarak temin etmekte ya da korsan ürünler kullandıklarını belirtmektedir. Katılımcıların yazılım ve donanım eksikliğine yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“Her ne kadar resmi kurumlarda lisanssız program kullanmak yasak olsa da kullananlar var. Bizim çoğunlukla görme engellilerin kullandığı ekran okuyucu programın lisanslı fiyatı 1200 dolar falandır. Bunu talep etsek bile işyeri karşılamıyor. Senin kurmana da engel oluyor ama sırf bu sebepten başta görme engellilere bilgisayar verirken bile tereddüt ediyorlar.” (Katılımcı 2)

“Ben mesela devletin verdiği bilgisayarı kullanabiliyorken arkadaş kendi laptopunu getiriyor arkadaşta ses kayıt programı var. Mesela ben kendi

bilgisayarına da kurdum ama bunlar korsan ses programları. Şimdi biz bunları devlete yaptırmaya kalkarsak bunları lisanslı almak zorunda ama biz kendi bilgisayarımıza korsan mı crek mi ne diyorlar ondan yaptırıp kullanıyoruz.” (Katılımcı 4)

“Ben ses kayıt cihazımı kendim üç maaş karşılığı aldım.” (Katılımcı 9)

Günümüzde teknolojik olan, olmayan pek çok cihaz görme engelli bireylerin yaşamlarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Yardımcı teknolojiler sayesinde eğitimden istihdama görme engelliler büyük bir adaptasyon gücüne kavuşmakta, pek çok içeriğe erişim fırsatı sağlanmaktadır (Aslan, 2016, s.57). Mc Donnal ve Crudden çalışmalarında görme engeline özgü yardımcı teknolojilerin kullanımının istihdamla güçlü bir ilişkisi olduğu belirtmiştir (Mc-donnal ve Crudden, 2009, s.337).

Mekansal Düzenleme Eksikliği Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Görme engelli çalışanların %30,8'i ise mekansal koşulların engel durumlarına uygun olmadığını, gerekli önlemlerin sistemli bir şekilde alınmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda Erdoğan gerçekleştirdiği bir çalışmada kamu binalarının eski ve plansız olmasına; merdivenlerin, lavaboların dizaynının görme engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamadığına ve mevcut olan binaların büyük bir bölümünde kılavuz yolu bulunmadığına vurgu yapmıştır (Erdoğan, 2016 s.225). Katılımcıların mekansal düzenleme eksikliğine yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“Bize özel bir düzenleme yapılmadı ama biz atandıktan sonra rampalar yapıldı. Sarı şeritler bir iki sene önce yapıldı. Ülkece önce bir sistem kuruyoruz sonra yama yaparak engellileri ona adapte etmeye çalışıyoruz. Bu yüzden sarı şeritlerde olmuyor. Oysaki yapım aşamasında bunu düşünüp sonra yapmak gerekiyor.” (Katılımcı 2)

“Bize özel bir düzenleme de yapılmadı. Belli ödenekler olduğundan dolayı yasadaki düzenlemeleri istersen yönetimle papaz oluyorsun.” (Katılımcı 4)

Katılımcılara “Görme engellilerin istihdama katılımında ve çalışma yaşamında genel olarak karşılaştığı olumsuzluklar ve zorlandığı konular nelerdir?” sorusu yöneltilerek görme engelli çalışanların genelinin maruz kaldığı olumsuz koşullar araştırılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar

“İstihdama katılma ve çalışma hayatında sorunlar” ana temasın altında 7 alt kod üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda ayrıntılar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. “Görme Engellilerin İstihdama Katılımında ve Çalışma Yaşamında Genel Olarak Karşılaştığı Olumsuzluklar ve Zorlandığı Konular Nelerdir?” Sorusuna Verilen Cevapların Temaları

Katılımcılar	Kariyer Çapasının	Mobbing	Dinlenme ve İzin Eksikliği	Aileye Aşırı Bağımlılık	Önyargı	Banka ve Resmi Kurumlarda Yaşanan Sorunlar	Özgüven Eksikliği
Katılımcı 1	⊗						
Katılımcı 2		⊗					
Katılımcı 3						⊗	
Katılımcı 4							⊗
Katılımcı 5					⊗		
Katılımcı 6							
Katılımcı 7				⊗			
Katılımcı 8	⊗						
Katılımcı 9	⊗	⊗	⊗				
Katılımcı 10	⊗	⊗	⊗	⊗			
Katılımcı 11	⊗	⊗	⊗				
Katılımcı 12							

Kariyer Çapası Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Görme engelli bireylerin çalışma yaşamına girerken uzun süre işsiz kalmaları genelde bireyleri ideallerinden ve eğitimini aldıkları meslekten farklı, nerede bulabilirlerse orada istihdam edilmeye yönlendirmektedir. Tesadüfen bir kuruma yerleştirilen görme engelli bireyin kendine “kariyer çapası” uyguladığı ve “buradaki rahatı bir daha bulamam” düşüncesi ile yükselmeye, terfi etmeye ya da eğitimini aldığı işe yönlendirilmediği görülmektedir.

Bu çalışmada da Görme engelli çalışanların % 38,5’inin işyerinin fiziki şartları değişir ya da daha fazla sorumluluk yüklenir gerekçesiyle görevde yükselmeyi reddederek kendilerine kariyer çapasını uyguladıkları görülmektedir. Görme engelli bireylerin güvenli bölge olarak belirledikleri

çalışma ortamından ayrılışım gerekçesi ile buldukları pozisyonda devam etmeyi seçtikleri söylenebilir. Katılımcıların kariyer çapasına yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“Şu an santralde çalışıyorum daha önceleri Almanca öğretmenliği yapmak istiyordum fakat şu an durumumdan memnunum.” (Katılımcı 1)

“*Yükselme* sınavlarına girmek istemiyorum. *Müdür olduğunda sorumluluk artıyor. Sorumluluk almayı sevmiyorum.*” (Katılımcı 8)

“*Terfide bir yere kadar yükseltiyor ondan sonra imkânsızlıkları veriyor.*” (Katılımcı 9)

“Şeflik istemedim açıkçası tayin durumu var aynı yerde çıkmama durumu var.” (Katılımcı 10)

“İş yönünden bir değişim olmuyor. Unvan ve belki ücret değişiyor.” (Katılımcı 11)

Mobbing Alt Koduna ilişkin Yanıtlar

Görme engelli çalışanların %30,8'i yöneticisi tarafından hususi olarak aykırı işlerde çalıştırıldığını ya da sözlü şiddete maruz kalarak mobbinge uğradığını ifade etmiştir. Katılımcıların mobbing uygulanmasına yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“*Mobbingi bilinçsizce yapıyorlar. Yaptıklarının farkında değil. Görme engelli alırsın önceden planlısın, gereklerini yaparsın. Devletin atıyor, geliyorsun müdürün diyor ki, genel kamudaki bakış açısını söylüyorum, “iş bulunca sana söyleyeceğiz” diyorlar. Sen takıl şurada diyorlar. Onca çalışmayan adam var sen de gel katıl diyorlar.*” (Katılımcı 2)

“Özel şirkete gidiyorsunuz görme engelli çalıştırmak istemiyor, kamuda ise bazı idareciler ise engelli olduğumuz için *mobbing yapıyor.*” (Katılımcı 9)

“*Zaman zaman engel gruplarına aykırı işlerde çalıştırılma durumu var. Görme engelli bireye tuvalet yıkama durumu, mobbing uygulama durumu var.*” (Katılımcı 10)

“Çoğu ilde amirlerden engellilere yönelik olarak “siz niye çalışıyorsunuz? Gidin.” falan deniyor.” (Katılımcı 11)

Benzer durumlar başka çalışmalarda da ortaya konmaktadır. Cesim, Şanlı ve Akel'in gerçekleştirdiği çalışmada engellilerin en çok maruz kaldıkları mobbing davranışları “konuşurken sık sık sözünüzün kesilmesi”; “başkalarının yanında küçük düşürücü davranılması”; “yapılan iş ve işin sonuçları ile ilgili sürekli kusur/hata bulunması” ve “kapasitenin üstünde işlerden sorumlu tutulma” olarak belirtilmiştir. Yine aynı çalışmada bu tür davranışların engelli bireylerde yoğun stres ve üzüntü hissedilmesine, engelli bireyin yalnızlık duygusunu beslemesine ve konsantrasyonda güçlük yaşanmasına neden olduğu ifade edilmiştir (Cesim vd., 2018, s.38-39).

Dinlenme ve İzin Süreleri Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Görme engelli çalışanlar sağlık kontrollerini gerçekleştirebilmek veya eğitimlerine devam edebilmek gerekçesiyle zaman zaman izin talep ettiklerinde sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Hatta söz konusu durumun yıllık izin kullanımında ve resmi tatillerde bile ortaya çıkabildiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda katılımcıların %23,1'i izin kullanmakta sıkıntı yaşamaktadır. Dinlenme ve izin eksikliğine yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“Yıllık iznim verilmiyordu. Geçen yıl valiliğe giderek imzalattım ancak öyle kullanabildim.” (Katılımcı 9)

“Engelli çalışanların eğitime devam etmesinde idareciler zaman zaman sorunlar çıkarabiliyor. Yine mi ders, gitmesen olmaz mı şeklinde söylemler. Genel olarak izinler çok az.” (Katılımcı 10)

“3 Aralık Engelliler Günü ve 10 Mayıs'ta Engelliler Haftası'nın başlangıcı bu sebeple engellilere özel olarak tatil. Bunu söylediğim halde benim amirim 10 Mayıs'ta işe gelin dedi.” (Katılımcı 11)

Aileye Aşırı Bağlılık Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Görme engelli bireyler duyarlı aile üyeleri arasında yetişse bile ailedeki mevcut kaygı duygusundan etkilenmektedir. Gelişim sürecinde görsel olarak desteklenemeyen bireyler bu durumu iştme ve dokunma hissi ile telafi etmeye çalışmaktadır. Buna karşın günlük davranışları yaşlılarıyla kıyaslandığında daha geç kavramaktadır. Aksi söz konusu olduğu durumlarda ise hayatını sürdürmede yardıma ihtiyaç duymaktadır (Arıkan, 2001, s.25). Bu bağlamda katılımcıların % 15,4'ü işe gelip gidişlerde ya da hayatını sürdürmede aileye

bağımlılık hissettiğini; % 7,7'si kendinden kaynaklanan özgüven eksikliği olduğunu ifade etmiştir. Sayılan durumlara ait görüşlerden bazıları şu şekildedir;

“İşe mesai arkadaşlarımla gidip geliyorum. Onlar müsait olmadığında annemle gidip geliyorum.” (Katılımcı 7)

“Ailelerin bilinçsizce aşırı duygusal davranması, işe kendi götürüyor sınava kendi götürüyor. Görme engelli bir bireyin baston kullanması gerekiyor.” (Katılımcı 10)

“Aileden kaynaklı ailenin fazla üzerine düşmesi işe ailesinin getirip götürmesi, özgüven eksikliği doğuruyor.” (Katılımcı 4)

Bu yanıtlar, ailelerin destek olmaması kadar gereğinden fazla koruyucu, kollayıcı ve destekleyici olmanın bireylerin sosyal yaşama bağımsız olarak katılımlarının önünde de engel olduğu görülmektedir. aileler engelli çocukları küçükken şefkat ve koruma duygusu ile onları görme engelliler için uygun okullara göndermeme, gittikleri her yere yanlarında gitme, bağımsız bir şey yapmalarına izin vermeme gibi aşırı kollayıcı tavırlarla çocuklarda özgüven eksikliği yaratabilmektedirler.

Önyargı, Banka ve Diğer Resmi Kurumlarda Yaşanan Aksaklıklar ve Özgüven Eksikliği Alt Kodlarına Yönelik Yanıtlar

Görme engelli bireyler genellikle istihdam içerisinde potansiyellerine uygun işlere yerleştirilmemektedir. İşverenler ise uygun işlerde istihdam edilmeyen görme engelli çalışanlardan yeterli verimi alamamaktadır (Koçyıldırım 1998, s.54). Bu bağlamda görme engelli bireyler başarılı bir performans sergileyemediğinden üzüntü duymakta ve toplumun olumsuz yargılarına maruz kalmaktadır. Katılımcılardan %7,7'si toplumun ön yargısına maruz kaldığını ifade etmiştir. Söz konusu duruma yönelik ifadeler şu şekildedir;

“Toplumun şöyle bir yargısı var. Mesela matematik öğretmeni olan bir görme engellinin başarısı bireysel algılanırken bir görme engellinin başarısızlığı hepimize mal ediliyor.”(Katılımcı5)

“Önce ebeveyn bilinci sonra okullarda toplumsal bilinç verilmeli ebeveynlerimizde son dönemlerde kaynaştırma sınıfları var çocuklarını o sınıflarda okutmak istemeyen ebeveynler, bireyler var. Topluma karışması

gereken çocuklarımız var ama biz hor görüp aşağılıyoruz. Tabiri caiz ise veba virüsü gibi bakılıyor bize kaçılıyor.” (Katılımcı 7)

Bazı banka görevlileri tarafından 01.10.2011 tarihinde yürürlüğe giren 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun (HMK) “İmza atamayanların durumu” başlıklı 206. maddesine atıf yapılarak, okuma yazma bilen ve imza atabilen görme engelli bireylerden banka görevlilerince bankalarda gerçekleştirdikleri işlemler sırasında kendilerinden tanık göstermelerinin istendiği ve imza atamayanlar kapsamında değerlendirildiği bilinmektedir (Türkiye Körler Federasyonu, 29 Haziran 2019). Bu bağlamda görme engelli çalışanlardan %7,7’si banka ve noterde işlerini hallederken sıkıntı yaşadığını ifade etmiştir. Söz konusu duruma yönelik görüş şu şekildedir;

“2012 yılında işe başladığımda memur maaşımın yatması için banka hesabı açtırmada çok sorun yaşadım. Avukat bir arkadaşım banka müdürü ile konuştuktan sonra hesap açtırabildim. Sanırım görevli arkadaş prosedürü bilmiyordu. Zaman zaman diğer bankalarda da bu gibi sorunlarla karşılaştım. Ayrıca burada ki bir noter bana çok sorun çıkardı. Önceden görme engelli bireyler için iki şahit isteniyordu. Sonra tekrar düzenleme yapıldı. Biz notere güvenmiyorsak iki şahit gerekli şeklinde düzenlendi fakat noterdeki çalışanlar form verdi. “Bunu doldur o zaman.” Dedi. Bende kızdım. “Görmüyorum.” Dedim. “İsmimi yazayım, adımı yazayım, imza atalım.” Dedim. “Olmaz.” Dedi. Sen “bu formu dolduracaksın.” dedi. Oysaki başka bir noterde sorunsuz bir şekilde bunu çözdük.” (Katılımcı 3)

Katılımcılara “Görme engelli bireyler için devlet, toplum ve işverenden beklentiniz nelerdir?” sorusu yöneltilerek görme engelli çalışanların gerçekleştirilmesini ya da araştırılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar Beklentiler ana teması altında 3 alt kod üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda ayrıntılar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. “Görme engelli bireyler için devlet, toplum ve işverenden beklentiniz nelerdir?” Sorusuna Verilen Cevapların Alt Temaları

Katılımcılar	Devletten Beklentiler	Toplumdan Beklentiler	İşverenlerden Beklentiler
Katılımcı 1			
Katılımcı 2	⊗	⊗	
Katılımcı 3	⊗		
Katılımcı 4	⊗	⊗	
Katılımcı 5	⊗	⊗	
Katılımcı 6	⊗		
Katılımcı 7	⊗		
Katılımcı 8			
Katılımcı 9	⊗		
Katılımcı 10	⊗	⊗	⊗
Katılımcı 11	⊗	⊗	
Katılımcı 12	⊗	⊗	

Devletten Beklentiler Alt Koduna Yönelik Yanıtlar

Görme engelli çalışanların %76,9'u devlet kurumlarından bir takım beklentileri olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda çevresel iyileştirmelerin gerçekleştirilmesine, erişilebilirlikte eşitlik sağlanmasına ve sistemlerin iyileştirilmesine değinilmiştir. Fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi ve görme engelli bireylerin topluma tam katılımının sağlanabilmesi açısından devlet kurumlarından beklenenlerin gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

“Devletten beklentim büyük oranda erişebilirlik. Yapım aşamasında kullanıcılarında fikri alınarak internet ortamı dahil her şeyin erişilebilir şekilde düzenlenmesi.” (Katılımcı 2)

“Kılavuz yollarının engellilerle koordineli şekilde yapılması gerekir. Yapılanlar hizmet olsun diye yapılıyor ama faydalı olması için yapılması gerekir. Mesela nokta nokta yerler yavaşlama yerleri, dönüş yolları, karşıdan karşıya geçerken kullandığımız yerlerde tam yavaşlamış oluyorsun kılavuz yolu ağaca çıkıyor, çöpe çıkıyor. Engellilere danışılması gerekiyor.” (Katılımcı 10)

“Kaldırımdaki saksıların yayılarak kaldırımları kaplaması konusunda bir şeyler yapılmalı. Kılavuz yolu çöp kutusuna çıkmamalı. Devlet yapabilirliğe göre kadroya almalı alıverelim engellileri yardımcı hizmetlere gibi olmamalı. Ayrıca hem iş hem de eğitim alanında gerekli imkanların sağlanması bir insan işe giderken nasıl gideceğim, nasıl erişebileceğim düşüncesi olmamalı.” (Katılımcı 11)

“Engelli otoparkları yaygınlaştırılmalı. Eski binalara kılavuz yollar, asansör ve rampalar yapılmalı.” (Katılımcı 12)

Toplumdan Beklentiler Alt Koduna İlişkin Yanıtlar

Görme engelli çalışanların % 46,2'si toplumdan empati yapmasını ve ön yargılarından kurtulmasını beklemektedir. Çağdaş toplumların en önemli göstergelerinden biri engelli bireylerin önündeki setlerin kaldırılması olup engelli bireyler başta olmak üzere yakınlarının da ihtiyaç ve beklentilerine cevap verilmesidir (Erdoğan, 2016, s.225). Bu bağlamda toplum olarak görme engelli bireylerde dahil engelli bireylerin beklentileri karşısında duyarlı olunmalıdır. Görme engelli katılımcıların topluma yönelik beklentilerine ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“Toplumdan beklentim lütfen bilmeden fikir sahibi olmayın. Önyargıları kırmak kolay değil ama bu kadar da önyargılı olmayın.” (Katılımcı 2)

“İnsanlar görmediğimi anlayınca yüksek sesle konuşmasın.” (Katılımcı 5)

İşverenlerden Beklentiler Alt Koduna İlişkin Yanıtlar;

Görme engelli bireylerin istihdamını arttırmak ve aktif yaşama katılımını desteklemek konusunda işverenler büyük önem taşımaktadır. Görme engelli çalışanların %7,7'si işverenlerden ayrımcılık yapmamalarını ve potansiyellerine uygun işlerde değerlendirilmelerini beklemektedir. Görme engelli katılımcıların işverene yönelik beklentilerine ilişkin görüşleri şu şekildedir;

“İşverenden de engellileri bir ayrıma tutmamasını bekliyoruz. Engelliler de her işi yapabilir.” (Katılımcı10)

Verilen yanıtlardan görme engelli bireylerin kendilerini toplumdan izole etmek istemedikleri, kendilerine güven duydukları, engelleri ile barışık

oldukları ve kendilerini bu engelle yaşamaya alıştırdıkları görülmektedir. Görme engelli katılımcıların çoğunun eğitilmiş olduğu, engelsiz insanların yaptıkları her işi yapamayacak olsalar da kendilerine fırsat verildiğinde pek çok işi yapabileceklerini ifade etmişlerdir. Araştırmacıların gözlemi araştırmaya katılan bütün görme engellilerin neşeli ve güler yüzlü olduğu, görüşme için alınan izinlerde kibar ve yardım sever oldukları, kendilerine güvenen bir tavırları olduğu gözlenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada görme engelli bireylerin çalışma yaşamı öncesinde ve çalışma yaşamı içerisinde karşılaştıkları sorunlar, görme engelli çalışanların bakış açısı ile ele alınmıştır. Görme engelli bireylere insan onuruna yakışır bir yaşam sağlanması ve topluma kazandırılmasının en gerçekçi yolu çalışma hakkını kullanmalarından geçmektedir(Şişman vd., 2011, s.111). Görme engelli bireylerin kendi deneyim ve görüşleri esas alınarak çalışma yaşamına katılımında ve çalışma yaşamı içerisinde karşılaştıkları sorunların nedenleri ve sorunların çözümüne dair beklentilerinin ortaya konulması söz konusu duruma yönelik çözüm odaklı öneriler geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma, Çanakkale ilinde kamu sektöründe istihdam edilen 12 görme engelli ile gerçekleştirilmiş nitel bir araştırmadır. Araştırmada veriler görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Görüşmeler sonrasında yapılan tematik analizde iş bulmada yaşanan sorunların en önemli gerekçesi olarak eğitime ulaşımında yaşanan güçlükler gösterilmiştir. Türkiye’de nüfusun yaklaşık % 10’u görme engelli vatandaşlardan oluşuyorken, görme engelliler okullarının sayısı çok azdır.

Eğitime ulaşmada ailelerin destek vermemesi veya aşırı koruyucu davranışlar sergileyerek görme engelliler okuluna göndermek istememesi, bireylerin bağımsız hareketlerini geliştirmede zorluk yaşamalarına ve yaşlılarından geri kalmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu zorluklar ileriki yaşlarda rehabilitasyon alınarak giderilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca görme engelli bireyler, görme engelliler okullarının bazı şehir merkezlerinde hizmet verdiğini ve bu okullara ulaşımında güçlük yaşandığından bahsetmiştir. Aynı zamanda sesli kaynakların kısıtlı olması eğitime erişimde fırsat eşitliğini zedelemektedir. Daha sonrasında bu sıralamayı olumsuz özel

sektör deneyimi ve mülakat sırasında yaşanan adaletsiz davranışlar takip etmiştir. Görme engelli bireylerden bazıları kamu sektöründe çalışmadan önce çeşitli sektörlerde ait işyerlerinde istihdam edilmiştir. İstihdam edildikleri sırada işverenlerin kota uygulamasından dolayı engelli bireyleri işe almak istediklerini, %40'a yakın engel oranına sahip bireyleri tercih ettiklerini ve görme engelli bireylerin engel durumlarına uygun olmayan işlerde çalıştırıldıklarını belirtmişlerdir. EKPSS öncesi kurumlar bünyesinde gerçekleştirilen sınavlarda bilgiye ve liyakate dayalı olmayan keyfi uygulamaların hakim olduğu belirtilen diğer bir konudur.

Katılımcılar istihdam edildiklerinde ise işyerine erişimde yaşanan sorunların başında çarpma, düşme ve yaralanmalara yol açabilecek uygun olmayan çevre koşullarından bahsetmişlerdir. Bu bağlamda kaldırımlarda bulunan yamuk ağaç dalları, beton mantarlar, kılavuz yolu üzerine park edilen motorlu araçlar, çevre düzenlemesi kapsamında konulan saksılar ve dükkân önüne konulan malzemeler görme engelli bireylerin işyerine erişiminde ve günlük hayatlarını sürdürmesinde sorun yaşatmaktadır. Görme engelli çalışanlar verilen işi gerçekleştirirken yeterli donanım ve yazılımın sağlanmadığını ve alım gücü dahilinde donanımların kendileri tarafından temin edilmeye çalışıldığını yazılımların ise ücretsiz olanlarının ya da korsan olanlarının kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca işyerindeki engele yönelik mekansal düzenlemelerin görme engelli bireyler çalışmaya başladıktan sonra gerçekleştirildiği belirtilirken eski binalarda ise mekansal düzenlemelere yönelik bir adım atılmadığı ifade edilmiştir.

Görme engelli bireylerin çalıştığı ortamdan hoşnut olduğunda "fiziki yer değişikliği olur" gerekçesiyle terfi etmek için çaba harcamadıkları ve kendilerine kariyer çapası oluşturdukları görülmektedir. Ayrıca görme engelli bireylerin bir kısmı yöneticileri tarafından aykırı işlerde çalıştırıldığı ya da sözlü şiddete uğradığı gerekçesiyle mobbinge uğradığını ifade etmiştir. Bu bağlamda görme engelli bireyler uygun işlerde çalıştırılmadığından iş kazası geçirme riski artmaktadır. Görme engelli katılımcılardan bazıları işe gidip gelişlerde aileden birinin veya iş arkadaşlarının yardımına ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu durum görme engelli bireylerin bağımsız hareket edebilmelerini kısıtlamaktadır.

Görme engelli çalışanlar toplumun empati kurmamasından, engelli bireylere bakış açısından ya da toplumun karşı tarafı rahatsız edecek şekilde aşırı duygusal davranmasından kaynaklanan tutumundan dolayı rahatsızlık duymaktadır. Ailelerin görme engelli çocuklarını yanından ayırmak istememesi ve görme engelli birey için ilerleyen yaşlarda da bu tutumunu devam ettirmesi, aşırı koruyucu tavır sergilemesi çalışma yaşamına adapte olmasında sıkıntı yaşamasına neden olmaktadır. İş arkadaşlarının tedirgin davranışlarda bulunması ya da dışlayıcı tutum izlemesi görme engelli bireylerin çalışma yaşamına adaptasyonunu güçleştirmektedir.

Görme engelli bireyler çevresel iyileştirmelerin, erişilebilirlikte eşitliğin, sistemlerin iyileştirilmesinin ve bu gibi düzenlemelerin devlet tarafından hayata geçirilmesini beklerken toplumdan ise var olan önyargıların kırılmasını ve görme engelli bireylerle empati yapılmasını beklemektedir. Çalışma yaşamında işverenlerden ayrımcı uygulamalara son verilmesi ve engel durumu göz önüne alınarak görevlendirilme yapılması talep edilmektedir.

Toplumsal refahın artırılması ve engelli bireylerin yaşama katılımlarının desteklenmesi görme engelli bireylerinde dahil olduğu tüm engel gruplarının çalışma yaşamı içerisinde yer almasıyla mümkündür. Bu bağlamda bir takım öneriler sunulabilir:

- Görme engellilere yönelik okulların ve meslek eğitimlerinin artırılması,
- Kamuda engelli istihdamının artırılması,
- Engele yönelik çevre ve işyeri düzenlemelerinin sistemli ve engelli bireylerle işbirliği içerisinde gerçekleştirilmesi,
- Görme engelli bireylerin yalnızca santrallerde ya da evrak getir götür işlerinde değil potansiyellerine uygun diğer işlerde de istihdam edilmesi,
- Toplumun engele yönelik davranışlar konusunda bilinçlendirilmesi amacıyla kamu spotları hazırlanması,
- Görme engelli bireylere yönelik yazılım ve donanımların kamu kurum ve kuruluşlarında yaygınlaştırılması,
- Görme engelliler için özel olarak tasarlanmış işyerlerinin açılması ve bu işyerlerinde tüm işlerin yine görme engelliler tarafından yapılması,

- Görme engelli bireylerin girişimciliğe özendirilmesi ve gerekli destek ve hibelerin sağlanması,
- Zorunlu kota sistemine ek olarak ekstra engelli çalıştıran bireylere sigorta ve prim teşviklerinin sunulması gibi önlemler görme engellilerin iş yaşamına katılımlarını arttıracaktır.

Görme engelli bireylerin önce topluma sonra işgücüne katılmalarının en önemli şartı eğitimlerinin yaygınlaştırılmasıdır. Eğitimle donatılmış görme engelliler mesleki eğitim ile de desteklenmelidir. Kamuda çalışan görme engellilerin nispeten daha az sorunları olmakla birlikte çalışma koşullarının özel sektörde de düzeltilmesi ve görme engelli istihdamının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arıcı, K. (1999).Görme Özürlülerin Sosyal Güvenlik Açısından Korunmaları. Karataş, K. (Ed.), Görme Özürlüler Sosyal Güvenlik Sorunları ve İstihdam Sempozyumu Bildiriler, Bildirileri içinde (71- 86) Ankara: Altı Nokta Körler Hizmet Vakfı Yayınları:3.
- Arıkan, Ç. (2001). Türkiye’de Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler, Çözüm Önerileri, Ankara: Körler Federasyonu Yayın No:3.
- Arslan, Y., Şahin,H. M., Gülnar, U. Şahbudak, M. (2014). Görme Engellilerin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorluklar (Batman Merkez Örneği), Yaşam Bilimleri Dergisi, 4(2), 1-14.
- Aslan, C. (2016). Görme Engelliler İçin Yardımcı Teknolojiler, Çakmak S. (Ed.), Özel Eğitim ve Yardımcı Teknolojiler (ss. 56-92). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Ataman, A. (1999). Özel Sektörde Çalışan Görme Engellilerin Karşılaştığı Sorunlar. Karataş, K. (Ed.), Görme Özürlüler Sosyal Güvenlik Sorunları ve İstihdam Sempozyumu Bildiriler, Bildirileri içinde(293-307) Ankara Altı Nokta Körler Hizmet Vakfı Yayınları:3.
- Atasayar, K. (1978). Görmeyenlerin İşgücünden Yararlanma Yolları. Körlük ve Sorunları Seminer Çalışmaları ve Bildiriler, Bildirileri içinde (59-65) Ankara: Türkiye Körler Vakfı Yayınları No:1.
- Aydın, A. (2012). Görme Engelli Üniversite Öğrencilerinin Bilgi Erişim Sorunları. Bilgi Dünyası Dergisi, 13(1), 93- 116.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 231-274.
- Bengisu, M., Izbırak, G., Mackieh, A. (2008).Work-Related Challenges for Individuals Who Are Visually Impaired in Turkey. Journal of Visual Impairment & Blindness,102(5), 284-294.
- Benli, A. (1999). Özürlülerin İstihdamında Karşılaşılan Güçlükler ve Kurumsal Yaklaşımlar ile Uygulamalara Eleştirel Bir Yaklaşım. Karataş, K. (Ed.), Görme Özürlüler Sosyal Güvenlik Sorunları ve İstihdam Sempozyumu Bildiriler, Bildirileri içinde (49-60), Ankara: Altı Nokta Körler Hizmet Vakfı Yayınları:3.

- Burcu, E. (2017). Türkiye’de Engelli Bireylerin Dezavantajlı Konumlarına Engellilik Sosyolojisinin Eleştirel Tavrıyla Bakmak. *Toplum ve Demokrasi*, 11(4), 107-125.
- Cesim, Ö. B., Şanlı, Ö., Akel, B. S.(2018).Hacettepe Üniversitesindeki Engelli Çalışanların Karşılaştıkları Psikolojik Şiddet Davranışları (Mobbing) ve Bu Davranışların Etkileri. *H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(1), 34-45.
- Çarkçı, Ş. (2011). Engellilerin Mesleki Eğitimi ve İstihdamı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Derici, M. E. (1999). Görme Özürlüler İçin İş ve Meslek Analizi Yöntemleri. Karataş, K. (Ed.), *Görme Özürlüler Sosyal Güvenlik Sorunları ve İstihdam Sempozyumu Bildiriler, Bildirileri içinde* (165-172) Ankara: Altı Nokta Körler Hizmet Vakfı Yayınları:3.
- DİE, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2002).Türkiye Özürlüler Araştırması, Erişim Tarihi:14 Haziran 2019, <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>
- Duckett, P. S., Pratt, R. (2001). The Researched Opinions on Research: Visually Impaired People And Visual İmpairment Research. *Disability & Society*, 16(6), 815-835.
- Enç, M. (1978).Görme Özürlüler Rehabilitasyon ve İstihdam. Türkiye Körler Vakfı Körlük ve Sorunları 2. Semineri, *Bildirileri içinde* (19-28) Ankara: Türkiye Körler Vakfı Yayınları:1.
- Erdoğan, M. (2016). “Engellilerin Kentleşmesi: Çanakkale Örneği”, *Kentlilik Bilinci ve Kültürü Sempozyumu, Bildirileri içinde* (215-227), Bursa.
- Genç, S. (1999). Görme Engelli Ailelerin Karşılaştığı Sosyal Yardım ve Eğitim Sorunları. Karataş, K. (Ed.), *Görme Özürlüler Sosyal Güvenlik Sorunları ve İstihdam Sempozyumu Bildiriler, Bildirileri içinde* (282-284), Ankara: Altı Nokta Körler Hizmet Vakfı Yayınları:3.
- Koçyıldırım, Ş. (1998). Görme Özürlülerin İstihdamını Zorlaştıran Etmenler ve Önyargılar. Karataş, K. (Ed.), *Görme Özürlüler Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Konferansı, Bildirileri içinde* (ss. 51-57) Ankara: Altı Nokta Körler Hizmet Vakfı Yayınları:2.
- Korkut, S. (1999).Çalışma hayatında Özürlülerin Durumu ve Hakları. Karataş, K. (Ed.), *Görme Özürlüler Sosyal Güvenlik Sorunları ve İstihdam Sempozyumu Bildiriler, Bildirileri içinde* (249-252) Ankara: Altı Nokta Körler Hizmet Vakfı Yayınları:3.

- Kürkcü, A. (1998). Görme Özürlülerin İstihdamında Basına Düşen İşler. Karataş, K. (Ed.), Görme Özürlüler Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Konferansı, Bildirileri içinde (180-183), Ankara: Altı Nokta Körler Hizmet Vakfı Yayınları:2.
- McDonnall, M. C., Crudden, A. (2009). Factors Affecting the Successful Employment of Transition-Age Youths with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 103(6), 329-341.
- MEB. (2008). Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Görme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı, Erişim Tarihi: 13 Haziran 2019, https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_09/04010347_grmeengellibireylerdeitekimprogram.pdf.
- Ölmezoğlu, N. İ. (2015). Çalışma Yaşamında Engelliler: Gümüşhane İli Engelli İstihdamına İlişkin Emek Arz Yönlü Bir Araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özteke Kozan, H. İ., Bozgeyikli, H., Kesici, Ş. (2018). Engelsiz Kent: Görme Engelli Bireylerin Kentlerde Yaşadıkları Problemler. *İdeal Kent Dergisi*, 9(23), 216-235.
- Özyürek, M. (1988). Özel Eğitim, ERİPEK, S. (Ed.), Görme Engelliler (ss.129-154). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları: 1018.
- Ryles, R.(1996).The impact of braille reading skills on employment, income, education, and reading habits. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 90(3), 219-226.
- Schur, L., Krusez, D., Blanck, P.(2005). Corporate Culture and the Employment of Persons with Disabilities. *Behavioral Sciences and the Law*, 23(1), 3-20.
- Şahan, C. Ş. (2018). Çalışma Hayatına Katılımda Engellilerin Yaşadıkları Sorunlar: Tekirdağ Süleymanpaşa Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Şişman, Y., Yazıcı B., Kocabaş F.,(2011). Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Türkiye’de Bu Bağlamda Uygulanan Sosyal Politikaların Genel Bir Değerlendirilmesi -Kota Yönteminin Uygulanmasına İlişkin Bir Eskişehir Örneği. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1206*.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2019). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Erişim Tarihi:03.07.2019, <https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/bueltlen-haziran2019-son.pdf>.

- TÜİK. (2010). Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, Erişim Tarihi: 14 Haziran 2019, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/5602/ozurlulerin-sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf>
- Türkiye Körler Federasyonu, Erişim Tarihi: 29.06.2019 <http://www.korlerfederasyonu.org.tr/imza01.asp>.
- Whiteneck, G. G., Harrison-Felix, C. L., Mellick, D. C., Brooks, C.A., Charlifue, S. B., Gerhart, K. A. (2004). Quantifying Environmental Factors: A Measure of Physical, Attitudinal, Service, Productivity, and Policy Barriers. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 85(8), 1324-1335.
- WHO. (2011). Dünya Engellilik Raporu, Erişim Tarihi: 15 Haziran 2019, <http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/4556871328710754698/YoneticiOzeti.pdf>
- Yıldız, S., Gürler, S., (2018). Görme Engelli Bireylerin Engelli Haklarına Dair Bilgi Düzeylerinin Ölçülmesi- Ankara Örneği, Kırıkkale Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 241-268.
- Zaim Gökbay, İ., Ergen, A., Özdemir, N. (2011). Engelli Bireylerin İstihdamına Yönelik Bir Vaka Çalışması: Engelsiz Eğitim. *Öneri Dergisi*, 9(36), 1-8.

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLERE YÖNELİK ÖN YARGI VE KALIP YARGILARIN TÜRKMENİSTANLI ÖĞRENCİLERE YANSIMALARI

Süleyman YURTTAŞ¹

Öz

Türkiye yakın bir tarihte Suriye'den gelen büyük bir göç dalgası ile karşılaşmış ve bu durum toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunlara yol açmıştır. Göçe bağlı olarak, etnik merkeziliğin doğası gereği Türk toplumunda Suriyeli mülteciler ile ilgili birçok ön yargı ve kalıp yargı üretilmiştir. Çalışma, bu noktadan hareket ederek Suriyeli mültecilere yönelik oluşturulan ön yargı ve kalıp yargıların, Türkiye'de öğrenim gören Türkmenistan uyruklu üniversite öğrencilerine yansımalarını ortaya çıkarmayı amaçlanmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma tekniği olan odak grup görüşmesi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılan ve Bayburt Üniversitesinde öğrenim görmekte olan 21 Türkmenistan uyruklu öğrenci oluşturmaktadır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Odak grup görüşme sonuçlarına göre, Suriyeli mülteciler üzerinden üniversiteye sınavsız geçiş, ücretsiz ve ayrıcalıklı eğitim gibi konularda üretilen ön yargı ve kalıp yargılar, Türkmenistan uyruklu öğrencilere de yansıtılmakta ve onlar hakkında da benzer tutumlar sergilenmektedir. Araştırmada, kültürel yakınlık sayesinde Türkiye'de uyum ve toplumsal kabul konularında geçmişte büyük sorunlar yaşamadıkları halde Türkmenistan uyruklu öğrencilere yönelik bu tarzdaki tutumların onları olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türkmenistan Uyruklu Öğrenciler, Suriyeli Mülteciler, Etnik Merkezilik, Ön Yargı, Kalıp Yargı, Göç*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İTBE, Sosyoloji Bölümü, E-posta: syurttas@bayburt.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0631-5252

YURTTAŞ, S. (2020). Türkiye'deki Suriyeli Mültecilere Yönelik Ön Yargı Ve Kalıp Yargıların Türkmenistanlı Öğrencilere Yansımaları. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49), 961-985. DOI: spcd.vi.614295

REFLECTIONS OF PREJUDICE AND STEREOTYPES TOWARDS SYRIAN REFUGEES UPON TURKESTANI STUDENTS IN TURKEY

Abstract

Turkey has faced a huge wave of immigration from Syria recently which caused a number of social, political and economic problems. Due to the nature of ethnocentrism, several prejudices and stereotypes about Syrian refugees emerged in Turkish society. In this respect, this study aims to investigate the reflections of these stereotypes and prejudices towards Syrian refugees on Turkestani students having university education in Turkey. In this study, it was used Focus Group Interview which is a qualitative research technique. Snowball sampling method was adopted for the study group consisting of 21 Turkmenistani students in Bayburt University. In order to analyze the obtained data, content analysis method was used. According to the results of focus group interviews, some prejudice and stereotypes produced through Syrian refugees such as university entrance without examination, free and privileged education are reflected upon Turkestani students and similar attitudes are also directed to them. The results showed that although Turkestani students in Turkey have not faced major cultural problems in the past due to their proximity to cultural harmony and social acceptance in Turkey, the prejudice and stereotypes towards Syrian refugees negatively affected them.

Keywords: *Turkestani Students, Syrian Refugees, Ethnocentrism, Prejudice, Stereotypes, Migration*

GİRİŞ

Bir toplum içinde yaşayan ve *yabancı* olarak tanımlanan bütün gruplar hâkim kültürün taşıyıcısı ve savunucusu olanlar tarafından aynı şekilde mi değerlendirilir? Yani Türk toplumu, şuan herhangi bir nedenle Türkiye sınırları içinde yaşayan Suriyelilere, İngilizlere, Japonlara, Afganlara, Mısırlılara ya da Türkmenistanlılara aynı gözle mi bakmaktadır? Peki, herhangi bir yabancı gruba ya da onun üyelerine (Suriyeli mülteciler) karşı var olan düşüncelerimiz başka bir grup (Türkmenistanlı öğrenciler) hakkındaki düşüncelerimizi etkiler mi?

Yukarıdaki sorulara farklı nedenlerden ötürü farklı cevapların verileceği şüphe götürmez; fakat bu çalışma özellikle ikinci soruya bilimsel bir cevap aramayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın odağında genel olarak Türkiye'de öğrenim gören Türk Cumhuriyetleri uyruklu öğrenciler özel olarak da Türkmenistanlı öğrenciler yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de öğrenim gören Türkmenistanlı öğrencilere Türk toplumunun bakışını yine Türkmenistanlı öğrencilerin gözünden değerlendirebilmektir. Çalışmanın bir diğer ve temel amacı ise Türk toplumunda var olan Suriyeli mülteci algısının Türkmenistanlı öğrencilere yansımalarını ortaya çıkarabilmektir.

Çalışma temel olarak üç problem üzerine yoğunlaşmaktadır. Birincisi; Türkmenistanlı öğrencilere göre Türk toplumu, Türkmenistanlı öğrencileri nasıl değerlendirmektedir? İkincisi; yine Türkmenistanlı öğrencilere göre Türk toplumunda, Türkmenistanlı öğrencilere yönelik ön yargı ve kalıp yargılar nelerdir? Son olarak toplumda üretilen bu ön yargı ve kalıp yargıların Suriyeli mülteciler hakkında üretilen ön yargı ve kalıp yargılarla ilişkisi var mıdır?

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın sonuçlarına ve tartışmaya ışık tutabilmesi için bazı kavramların açıklamalarına ve konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalara değinilecektir.

Etnik Merkezilik, Ön yargı ve Kalıp Yargı

Bir toplum içerisinde herhangi bir nedenle *farklı* olarak görülenler; öteki (Bauman, 2010; Habermas, 2012), *yabancı* (Bauman, 2010; Simmel, 2016; Schütz, 2016), *onlar* (Bauman, 2010), *azınlık* (Giddens, 2012), *göçmen* (Giddens, 2012), *sıra dışı* (marjinal) (Park, 2016), *misafir*, *mülteci*, *sığınmacı* gibi isimlerle anılırlar. Her kavramın birbirinden farklı bir vurgusu ya da anlamı olsa da bu kavramların tamamı gruplar arasındaki farklılıkları ifade eder. Hâkim gruba

ait olmayan bireyleri ifade eden bu kavramlar, içeriğinde *biz* ve *onlar* ayrımını barındırır. Temel olarak bakıldığında bu farklılaştırmanın ve buna bağlı olarak farklı kavramlarla kimliklendirme çabasının altında etnik merkezlik yatar.

İnsanlar öteki kültürleri, kendi kültürüyle karşılaştırarak değerlendirir. Bu tutum etnosentrizm (etnik merkezlik) olarak adlandırılır (...) Etnosentrizm insan ilişkilerinden doğar (...) Benzerlik, rahatlık verirken, farklılık, rahatsızlık verir (...) Farklı inançları, değerleri ve davranışları bizim kendi değer ve inançlarımıza tehdit olarak algılarız (Newman, 2016, s. 55).

Kültür taassubu (Özkalp, 2017, s. 97), budunmerkezilik (Bilgin, 2003, s. 116) veya etnik merkezlik (ethnocentrism) Sumner'a (2002, s.13) göre insanların, diğer insanları kendi iç grubunun kültürüne göre değerlendirmesidir. Özkalp'e (2017, s. 97) göre bu değerlendirme, bir taraftan grup üyeleri arasındaki bağı arttırması açısından olumlu, diğer taraftan da kendi grubu dışındakileri küçümsemesi, dışlaması ve ayrımcılıklara neden olması açısından olumsuz özellikler taşır.

Etnik merkeziliğin sağladığı olumlu ve neden olduğu olumsuz özellikler birbiriyle ilişkilidir. Hatta bunlar birbirinden doğar. Grup üyeleri arasındaki bağı ve dayanışmanın sağlanabilmesi için bizden olmayan dış gruba karşı bir düşmanlığın oluşması gerekir. "Dış gruba karşı (...) gösterilen düşmanlık, kuşku ve saldırganlık bir ön yargı doğurur." (Bauman, 2010, s. 58). Olumsuz özellikler taşıyan bu ön yargılar toplumda varlığını tek başına sürdürmez. Ön yargılar, kalıp yargılarla ilişkilenererek onlarla bütünleşir.

İnsanlar genellikle bir grubun hemen hemen bütün üyelerine (aralarındaki farkları gözetmeksizin) aynı karakteristik özellikleri yükleyerek genelleme yaparlar. Yapılan bu genellemeler kalıp yargıları oluşturur (Aronson vd., 2012, s. 752). Bu açıdan bakıldığında kalıp yargılar, insanların bir gruba yönelik inançlarıdır ve bir grubun özelliklerini çağırıştırır (Hortaçsu, 2014, s. 229).

Kalıp yargılar, kolektif bir kimlik oluşturmada ve bu kimliği korumada işlevseldir. Şöyle ki kolektif kimlik, sadece grup içinde gerçekleşen bir mesele değildir. Gruplar arası ilişkilerle ilgilidir. Böylece grup üyeleri kimliklerini diğer gruplarla olan ilişkileri içinde belirlerler (Jenkins, 2016, s. 129). İnsanlar ön yargıları ve kalıp yargıları kullanarak üyesi olduğu iç grubu olumlu yönde, üyesi olmadığı ve bazen düşmanca duygular beslediği dış grupları olumsuz yönde değerlendirir. Bu değerlendirmede kullanılan ön yargılar ve

kalıp yargılar, iç grubun değerlerinin ve ideolojilerinin oluşturulmasında ve bunların korunmasında ayrıca iç grubun olumlu değerlendirilmesinde önemlidir (Jenkins, 2016, s. 173).

Etnik merkezlikten doğan, onu besleyen ön yargılar ve kalıp yargılar sadece belirli bir dış gruba yönelik değildir. Cunningham ve arkadaşlarına (2004, s. 1333) göre etnik merkezci bir eğilim kendisini çeşitli dış gruplara yönelik ön yargılar arasındaki sürekli yüksek ilişki (korelasyon) ile göstermektedir. Yani insanlar dış grup olarak gördükleri birden fazla gruba yönelik benzer olumsuz duygular ve davranışlar sergileyebilir. Allport (1954, s. 68) da benzer bir görüşü savunur. Ona göre “en kesin olduğumuz gerçeklerden biri, bir dış grubu reddeden insanların diğer dış grupları reddetme eğiliminde olacaktır. Eğer bir kişi Yahudi karşıtıysa, Katolik, Zenci ve herhangi bir dış grup karşıtı olabilir.”

Özetlemek gerekirse iç grup üyeleri, grup değerlerini oluşturma ve koruma konusunda dış gruplara ihtiyaç duyar. Kendi grubu dışında yer alan grupları yani dış grupları olumsuz özellikleri ile değerlendirir. Bu değerlendirme, dış grupların tamamını veya büyük bir bölümünü aynı şekilde ele alma ile sonuçlanır. Bir dış gruba atfedilen ön yargı ve kalıp yargılar gerekli durumlarda diğer dış gruplar için de kullanılabilir.

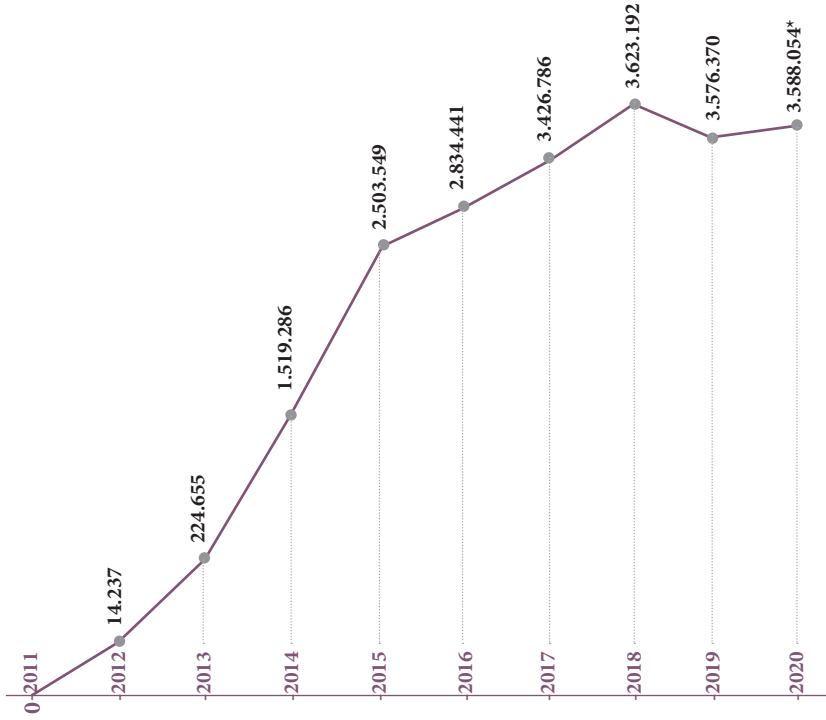
Türkiye’de Geçici Koruma² Kapsamındaki Suriyeli Mülteciler

2011 yılı Mart ayında gündeme gelen ve kamuoyunda *Arap Baharı* olarak bilinen olaylar sonrasında, Suriye bir iç savaşa sürüklenmiştir. Hayatları tehlikede olan Suriyelilerin bir bölümü ülkelerini terk ederek Lübnan, Ürdün,

² Yasal açıdan Türkiye’de bulunan Suriyeliler “geçici koruma” kapsamında değerlendirilmektedir. Geçici Koruma Yönetmeliğine göre, geçici koruma, “ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirilmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı” ifade eder (Resmi Gazete, 22.10.2014). “Geçici koruma, kitlesel akın olaylarında acil çözümler bulmak üzere geliştirilen bir koruma biçimidir. Devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, uygulanan pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yoludur.” (<https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi45> [Erişim tarihi: 28.05.2020]). Bununla birlikte, Türkiye’de bulunan Suriyelilerin tanımlanmasında literatürde ve gündelik hayatta göçmen, mülteci, sığınmacı gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır. (Örneğin BM Mülteci Örgütü “mülteci” kavramını kullanmaktadır (<https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar> [Erişim tarihi: 28.05.2020])). Bu çalışmanın da bazı bölümlerinde, Türkiye’de bulunan Suriyelilerin yasal açıdan “geçici koruma” statüsünde bulunduğu göz ardı edilmeden, Türkiye’de bulunan Suriyelileri belirtmek için “mülteci” kavramı kullanılmıştır.

Irak, Mısır ve Türkiye gibi ülkelere göç etmeye başlamış ve bu gelişmelere bağlı olarak 2011 Nisan ayında Suriye'den Türkiye'ye Suriyeli mülteciler gelmeye başlamıştır (Tunç, 2015, s. 35-36).

2011'de başlayan göç dalgası Suriye'de yaşanan olumsuzluklar nedeniyle yıllar içerisinde artarak devam etmiştir. Aşağıdaki grafikte Türkiye'de bulunan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yıllara göre sayıları verilmiştir. 18.06.2020 tarihi itibarıyla 3.588.054 Suriyeli geçici koruma kapsamında Türkiye'de yaşamaktadır.

*18.06.2020. tarihi itibarıyla

Grafik 1. Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler. Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> [Erişim tarihi: 24.06.2020].

Yıllar içerisinde artış gösteren Suriyeli mülteciler toplumsal, ekonomik, siyasi açılardan birçok soruna neden olmuştur. Suriyeli mültecilerin barınma, eğitim, sosyal olanaklar, istihdam gibi konularda yaşadığı sorunların yanında

Türk halkının Suriyeli mültecilere bakışı ve onları kabulü de tartışılmaya başlanmıştır. Siyasi partiler arasında ekonomik ve siyasi çekişmelerin konusu olan Suriyeli mültecilerle ilgili yazılı, görsel ve sosyal medyada farklı görüşler öne sürülmüş ve tartışmalar yapılmıştır.

Dış grup olarak Suriyeli Mülteciler

İnsanlar, yabancı biriyle ilk tanıştığında onun kimliğini tespit etmeğe çalışır. Bu, gündelik yaşamların sürdürülmesi için önemlidir Bunun yanında insanlar diğer insanların davranışlarını anlamak ve onları tahmin etmek de isterler. Diğer insanlar hakkındaki belirsizlikler kalıp yargılara bağlı yüklemelerin ortaya çıkmasına neden olur (Jenkins 2016: 174). İnsanlar, kendilerinin veya başka insanların yaptıkları davranışlara bazı nedenler yüklerler. Bu durumun benzeri gruplar arası ilişkiler için de geçerlidir. İnsanlar kendilerinin ya da başkalarının yaptığı davranışlara iç grup ya da dış grup üyesi olarak nedenler yükler. Örneğin, insanlar ekonomik kriz dönemlerindeki sorunları azınlık dış gruplara yüklerler. Bu yüklemelerin kaynağında etnik merkezilik yatar (Hogg vd., 2014, s. 114). Buna benzer bir durum Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği üzerinde görülebilir.

Ahlaki dışlama sonucunda ortaya çıkarılan ve güçlü ön yargıların eşlik ettiği olumsuzlukların, günahların tek nedeni olarak gösterilen günah keçilerine ülkemizden verilebilecek en güncel örnek Suriyeli mültecilerdir. Ülkemizde farklı yaş kategorilerinden pek çok insan, zaman zaman, kimi olumsuz durumlar ya da koşulların sorumlusu, suçlusu olarak peşinen, Suriyeli mültecileri gösterebilmektedirler. (Özben, 2017, s. 456)

Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyeliler ile ilgili yapılan çalışmalar, Türk toplumunun Suriyeli algısı hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmalar görüşmelerden, anketlerden, ölçeklerden ve medyada yer alan haber ve paylaşımların içerik analizlerinden elde edilen verilere dayanmaktadır. Yapılan çalışmalarda Türk toplumunun Suriyeli mültecilerden duyduğu rahatsızlığın; çok kalabalık olma, çevreyi kirletme, dilencilik yapma (Topkaya vd., 2016, s. 778), *yerel halkın işlerini ve gelirlerini kaybetmelerine neden olma* (Erdoğan, 2014, s. 28; Tunç, 2015, s. 59; Quadır vd., 2018:, s. 329-330), *açgözlü olma* (Polat vd., 2017, s. 43), *asayiş sorunlarına neden olma, suçlara bulaşarak toplumsal huzuru bozma* (Erdoğan, 2014, s. 28-29; Tunç 2015, s.

59; Yıldırım, 2015, s. 23; Polat vd., 2017, s. 43), *ekonomik yük olma, sağlık ve eğitim hizmetlerinden büyük pay alma* (Çağlar vd., 2014, s. 498; Erdoğan, 2014, s. 28; Quadir vd., 2018, s. 329), *boşanmalara ve çok eşliliğe neden olma* (Quadir vd., 2018, s. 329), *Türk vatandaşlığına geçmeyi isteme* (Erdoğan, 2014, s. 34; Polat vd., 2017, s. 43) gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Suriyeli mültecilere karşı olumsuz değerlendirmelerin sebebi olarak özellikle kamu kaynaklarının paylaşımı ve toplumsal huzurun tehlikeye girmesi hususları dikkat çekmektedir.

Suriyeli mültecilere sağlanan veya sağlandığı düşünülen ekonomik ve sosyal imkânların yanında özellikle üniversiteye giriş konusu ayrı bir önem taşımaktadır. Suriyeli mültecilerin “sınavsız ve gerekirse beyana dayalı olarak” (Erdoğan, 2014, s. 29) üniversitelere kayıt yaptırabileceğine dair yazılı, görsel ve sosyal medyada birçok haber yapılmıştır. Örneğin 5 Ekim 2013 tarihli Posta gazetesinin manşetinde “*Yeterli yer yok’ diye her yıl 1 milyon 100 bin gencimiz yüksek öğrenime başlayamıyor!!! Suriyeliler ve Mısırlılar Türkiye’de Üniversiteye Sınavsız Olarak Girecek*” başlıklı bir habere yer verilmiştir (Posta Gazetesi 5 Ekim 2013). Medyada yer alan ve farklı kesimler tarafından yalanlanan³ veya doğruluğu kabul edilen bu tür haberler⁴, toplumsal açıdan Suriyeli mültecilerin üniversite eğitim süreçleri konusunda, toplumda olumsuz bir bakış açısının oluşmasına neden olmuştur.

“Türkiye’de Suriyeliler konusunda zaman zaman ırkçılığa, yabancı düşmanlığına, nefrete varacak olumsuz tavırlara rağmen genelde ‘toplumsal kabul’ düzeyinin olağanüstü yüksek” (Erdoğan, 2014 s. 5) olduğunun da

³ Bu konu ile ilgili yalanlama YÖK tarafından 17.02.2019 tarihinde yapılmıştır ve şu ifadelere yer verilmiştir (<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/DuyuruDetay.aspx?did=817> [Erişim tarihi: 18.02.2019]): “Son günlerde bazı sosyal medya hesaplarından, YÖK’ün, Suriyeli mültecilerin hiçbir sınava tabi tutulmadan ülkemizde istedikleri üniversitelere girebilecekleri şeklinde bir açıklama yaptığı yönünde tamamen gerçek dışı bilgiler içeren ve vatandaşlarımızı maksatlı bir şekilde yanıltmaya yönelik paylaşımlarda bulunulduğu görülmektedir.

Bu paylaşımlar mevcut durumu yansıtmamakta olup, YÖK’ün Suriyeli mültecilerin hiçbir sınava girmeden ülkemizde istedikleri üniversiteye girebileceklerine dair bir açıklaması olmamıştır, bundan sonra da olması mümkün değildir.

Bu tür siyasi maksatlı, gerçeği yansıtmayan haber veya sosyal medya paylaşımlarına itibar edilmemesini, YÖK’ün sadece resmi kanalları vasıtasıyla yaptığı açıklamaların dikkate alınmasını önemle rica ederiz.

Kamuoyuna saygıyla duyurulur.”

⁴ Bu konuda yapılan tartışmalar için bkz.: <https://teyit.org/suriyeliler-universiteye-kosulsuz-sinavsiz-girebiliyor-iddiasi/>

belirtilmesi gerekmektedir. Her ne kadar sosyal medyada yer alan olumlu Suriyeli temsilleri, olumsuz temsillerden az da olsa (Özdemir vd., 2016, s. 240) Suriyeli mültecilerin *misafir*, *Müslüman* ve *savaştan kaçan mazlumlar* olarak değerlendirilmeleri toplumsal kabul görmeleri noktasında etkili olmaktadır (Yıldırım, 2015, s. 36; Arslan vd., 2017, s. 145; Yaylacı, 2017, s. 21; Polat vd., 2017, s. 40; Ankaralı vd., 2017, s. 131; Quadır vd., 2018, s. 341).

Türkiye’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrenciler

“Yabancı Uyruklu Öğrenci, her derece ve daldaki eğitim kurumlarında öğrenim gören veya Türkçe kurslarına katılan T. C. uyruğunda bulunmayan kişi” (Resmi Gazete, 30.04.1985) olarak tanımlanmaktadır. YÖK verilerine göre Türkiye’de bulunan üniversitelerde 2017-2018 öğretim yılında önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora programlarına toplam 125.138 yabancı uyruklu öğrenci kayıtlıdır. Bu öğrencilerin uyruklarına göre dağılımları ele alındığında 2017-2018 öğretim yılında Suriye, Azerbaycan, Türkmenistan, İran ve Afganistan uyruklu öğrenci sayılarının sıralamada ilk 5’inde olduğu görülmektedir.

Tablo 1. 2013- 2018 Yılları Arasında Yabancı Uyruklu Öğrenci Sayılarının Uyruklara Göre Dağılımı

Uyruk	Öğretim Yılı				
	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
SURİYE ARAP CUMHURİYETİ	2332	560	9689	15042	20701
AZERBAYCAN CUMHURİYETİ	6901	10638	12504	14878	17088
TÜRKMENİSTAN	6941	9092	9903	10418	12247
İRAN İSLAM CUMHURİYETİ	4343	5302	5661	6099	6418
AFGANİSTAN İSLAM CUMHURİYETİ	312	3672	4338	5251	5826

Kaynak: YÖK <https://istatistik.yok.gov.tr/> [Erişim tarihi: 07.01.2019]

Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrenci sayılarına bakıldığında özellikle Azerbaycan ve Türkmenistan’dan gelen öğrenci sayılarının yüksek olduğu görülmektedir. Türk Cumhuriyetlerinden gelen toplam öğrenci sayısı 2017-2018 öğretim yılında 34.822’dir ve bu rakam toplam yabancı uyruklu öğrenci

sayısının yaklaşık %28'ini oluşturmaktadır.

Tablo 2. 2013- 2018 Yılları Arasında Türk Cumhuriyetleri Uyruklu Öğrenci Sayılarının Uyruklara Göre Dağılımı

Uyruk	Öğretim Yılı				
	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
AZERBAYCAN CUMHURİYETİ	6901	10638	12504	14878	17088
TÜRKMENİSTAN	6941	9092	9903	10418	12247
KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ	1306	1799	1986	2015	2065
KIRGIZ CUMHURİYETİ	1410	1819	1994	2032	1926
ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ	371	556	652	736	840
TACİKİSTAN CUMHURİYETİ	469	624	701	692	656
TOPLAM	17398	24528	27740	30771	34822

Kaynak: YÖK <https://istatistik.yok.gov.tr/> [Erişim tarihi: 07.01.2019]

Tablo 1. ve Tablo 2'de de görüldüğü gibi 2013 ve 2018 yılları arasında Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenci sayısı her geçen yıl artış göstermiştir. (2017-2018 öğretim yılında Tacikistan uyruklu öğrenciler hariç) Bununla beraber bu verilerde Suriye uyruklu öğrenci sayılarındaki artış oranı özellikle dikkat çekmektedir.⁵

Literatür taramalarında Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerle ilgili birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların büyük bir bölümü Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerle ilgili olarak yapılmıştır. Bu çalışmaların ilgili olduğu konular aşağıdaki gibi sıralanabilir.

⁵ Suriye uyruklu olup üniversiteye kayıt yaptıran öğrenciler "geçici koruma" statüsü kapsamında bulunmaktadır. Bunun yanında geçici koruma kapsamında bulunmayan yabancı uyruklu öğrenciler gerekli şartları sağladıktan sonra "öğrenci ikamet izni" ile Türkiye'de öğrenim görmektedirler. Türkmenistan uyruklu öğrenciler de "öğrenci ikamet izni" ile Türkiye'de bulunmaktadır. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkzn.: (<https://www.goc.gov.tr/ikamet-izni-cesitleri>) [Erişim tarihi: 08.02.2019])

- Türkiye’de öğrenim gördükten sonra ülkelerine geri dönen öğrencilerin Türkiye hakkındaki bilgi ve düşünceleri (Ersoy, 1998)
- Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarına yönelik eğitim politika ve uygulamaları (Kavak vd., 2001; Levent vd., 2013)
- Yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye’yi tercih etmelerinde etkili olan faktörler (Bayraktaroğlu vd., 2009)
- Yabancı uyruklu öğrencilerin sosyal, kültürel ve ekonomik sorunları (Paksoy, 2012; Özçetin, 2013; Kumcağız, 2016; Savaşan, 2015; Yardımcıoğlu vd., 2017; Kıroğlu vd., 2010)
- Yabancı uyruklu öğrencilerin dil öğrenme sorunları (Alyılmaz vd., 2015; Seymen vd., 2014; Biçer vd., 2014; Kesten vd., 2010; Derman, 2010; Gürbüz vd., 2016)
- Yabancı uyruklu öğrencilerin psikolojik ihtiyaç ve yaşam doyumları (Sungur vd., 2016; Yiğit, 2012; Halmatov, 2007; Gökyer, 2017)
- Yabancı uyruklu öğrencilerin üniversite yaşamından memnuniyet durumları (Özkan vd., 2015)
- Yabancı uyruklu öğrenciler ile Türk öğrencilerin sınıf ortamındaki ilişkileri, sosyal ilişkileri, öğrencilerin birbirleri hakkındaki algıları (Çelik, 2019)

Araştırmanın Önemi

Küreselleşme ekseninde gerçekleşen toplumsal değişimler, gelişen demokrasi ve insan hakları anlayışı klasik milli devleti oluşturan homojen yapıyı yıpratıcı bir etki oluşturmuştur (Özkul, 2013, s.138). Türkiye de bu süreçten etkilenmiştir. Türkiye, küreselleşmenin ve çevre ülkelerdeki iç karışıklıkların etkileriyle her geçen gün daha fazla sayıda yabancı uyruklu insana ev sahipliği yapmaktadır. Bununla birlikte farklı coğrafyalardan ve kültürlerden, farklı amaç ve sebeplerle gelen bu insanlara karşı gündelik yaşam içerisinde farklı ön yargılar ve kalıp yargılar üretilmektedir. Bu ön yargıların ve kalıp yargıların muhatabı olan gruplardan biri de yabancı uyruklu öğrencilerdir.

İlgili literatür incelendiğinde yabancı uyruklu öğrencilerle ilgili yapılan çalışmaların daha çok dil öğrenimi ve öğrencilerin yaşadıkları sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer taraftan

öğrencilerin sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlarına odaklanan çalışmalarda, çalışmaların kurgusu gereği birden fazla konunun (iletişim, barınma, yemek, burs vb.) yüzeysel bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Özellikle iletişim ve kültürel sorunlar üzerine yapılan araştırmalar; yabancı uyruklu öğrencilerin karşılaştığı ön yargı ve kalıp yargılara ya hiç değinmemekte ya da bu konuları yüzeysel olarak ele almaktadır. Bu açıdan bakıldığında hazırlanan çalışma, genelde Türkiye’de öğrenim gören Türk Cumhuriyeti uyruklu yabancı öğrencilerin, özelde ise Türkmenistan uyruklu öğrencilerin karşılaştığı ön yargı ve kalıp yargıları ele alması açısından önemlidir. Bunun yanında Türkmenistanlı öğrencilere yönelik oluşturulan ön yargı ve kalıp yargıların kaynağının, Suriyeli mültecilere yönelik ön yargı ve kalıp yargılarla ilişkisini ortaya koyması açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Hazırlanan çalışmanın ilgili literatürdeki boşluğu dolduracağı ve konu ile ilgili farklı çalışmalara zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada odak grup görüşme yöntemi kullanılmıştır. 2018 Kasım ayında yedişer kişiden oluşan üç farklı grup ile görüşme yapılmıştır. Araştırmacının moderatör olduğu görüşmelerde bir sosyolog öğretim üyesi de raportörlük görevini üstlenmiştir. Görüşmeler her bir odak grup için 65-75 dakika arasında sürmüştür. Uygun bir toplantı salonunda yürütülen görüşmeler, katılımcılarının da izni alınarak videoya kaydedilmiştir. Görüşmeler sonrasında görüşme kayıtları ve raportör tarafından alınan notlar bilgisayar ortamında yazıya dökülmüştür. Katılımcıların kullandıkları kelimelerde, ifadelerde ve örneklerde ortaya konan ana fikirleri ve temaları tanımlamak için çoklu okumalar gerçekleştirilmiş ve kodlamalar yapılmıştır. Farklı temalar ve katılımcıların çoğu tarafından ifade edilen temalar, ilişkiler açısından analiz edilmiş ve veriler raporlaştırılmıştır. Bulgular bölümünde, bu temaların içeriklerini netleştirmek için katılımcıların ifadelerinden bire bir alıntılar kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

2018-2019 öğretim yılında Bayburt Üniversitesine kayıtlı 122 yabancı uyruklu öğrenci bulunmaktadır ve bu öğrenciler ağırlıklı olarak Türk Cumhuriyetleri uyrukludur. Bunlardan 37'si Azerbaycan, 1'i Kırgızistan ve 52'si Türkmenistan uyruklu öğrencilerdir.

Tablo 3. 2018- 2019 Öğretim Yılında Bayburt Üniversitesinde Öğrenim Gören Öğrenci Sayılarının Uyruklara Göre Dağılımı

Uyruk	Öğrenci Sayısı	Uyruk	Öğrenci Sayısı	Uyruk	Öğrenci Sayısı
AFGANİSTAN	5	GÜRCİSTAN	1	SOMALİ	2
ALMANYA	1	HOLLANDA	1	SURİYE	9
AZERBAYCAN	37	IRAK	1	TÜRKMENİSTAN	52
BURUNDI	5	KIRGIZİSTAN	1	YEMEN	1
ÇİN	1	MISIR	1		
FİLİSTİN	1	MORİTANYA	3		

Kaynak: Bayburt Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Araştırmanın çalışma grubunu, kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılan ve Bayburt Üniversitesinde öğrenim görmekte olan 21 Türkmenistan uyruklu öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrenciler görüşme sırasında kendilerine yöneltilen soruları anlayabilecek ve sorulara cevap verebilecek seviyede Türkçe konuşabilmektedir.

BULGULAR

Çalışma Grubu İlgili Bilgiler

Çalışma grubu, 11 (%52) kadın, 10 (%48) erkekten oluşmaktadır. Çalışma grubundaki öğrenciler 21-24 yaş aralığındadır. Çalışma grubundaki öğrenciler, alt ve orta sınıf ailelerin çocukları olduklarını belirtmiştir. Yine öğrencilerin tamamı ekonomik açıdan sorunlar yaşadıklarını ve tatil dönemlerinde Türkiye'de garsonluk, çocuk bakıcılığı, tezgâhtarlık gibi işlerde çalıştıklarını ifade etmiştir. Çalışma grubundaki öğrencilerin tamamı, ailelerini ziyarete gitme konusunda zorluklar yaşadıklarını ve uzun süredir Türkmenistan'a gitmediklerini belirtmiştir. Sadece erkek bir öğrenci evli olduğu ve eşi

Türkmenistan'da yaşadığı için mecburen Türkmenistan'a belirli aralıklarla gidip geldiğini belirtmiştir. Öğrencilerden 7'si KYK yurdunda, 14'ü ise özel yurtlarda veya apart dairelerde kaldığını söylemiştir.

Çalışma grubundaki öğrencilerin 8'inin Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan akrabaları bulunmaktadır. Akrabalarından, kendileri gibi üniversite öğrencisi olanların yanında Türkiye'de kalıcı olarak yaşayanlar da bulunmaktadır. Çalışma grubundaki öğrencilerin tamamının Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan arkadaşları bulunmaktadır ve öğrenciler çalışma, gezi veya arkadaş/akraba ziyareti gibi nedenlerden dolayı Türkiye'nin farklı şehirlerinde zaman geçirdiğini belirtmiştir. Çalışma grubundaki öğrencilerin tamamı öğrenimleri bittikten sonra Türkmenistan'a geri dönmeyi istediklerini belirtmiştir.

Türk Toplumunun Türkmenistanlı Öğrencilere Bakışı

Odak grup görüşmeleri sırasında öğrencilere, Türk toplumu ile olan ilişkilerine yönelik sorular yöneltilmiş ve toplumun kendilerini nasıl değerlendirdiği sorulmuştur. Bu ve benzer sorulara verilen cevapların analizinden *Türk kimliği* ve *kültürel uyuşma* temalarına ulaşılmıştır. Bu temalara ait açıklamalar aşağıda sunulmuştur.

Çalışma grubundaki öğrenciler, kendilerinin *Türkmen* ya da *yabancı öğrenci* olarak tanımlanmasından rahatsız olduğunu belirtmiştir. Bir erkek öğrenci:

(Sinirli bir şekilde) Bize Türkmenistanlı denilmesi çok yanlış. Biz Türk'üz. Bize Türkmen diyorlar. Biz de onlara "Biz Türkmen değiliz. Biz de Türk'üz. Siz burada yaşayan Türk'sünüz biz de orada (Türkmenistan'da) yaşayan Türk'üz." diyoruz.

Başka bir kadın öğrenci:

Bazen bana nereli olduğumu soruyorlar. Ben de "Türkmenistan'dan geldim. Türküm." diyorum. Bana "Sen de mi Türk'sün?" diye imalı bir şekilde soruyorlar. Ben de "Evet, ben de Türküm." diyorum. Bunun gibi sorulardan hiç hoşlanmıyorum. Ama herkes böyle değil. Bazılarına Türkmenistan'dan geldim deyince çok mutlu oluyorlar. Hemen benimle tanışmaya ve yardımcı olmaya çalışıyorlar. Bazen bilmeyenler oluyor. Onlara da Türk olduğumuzu anlatmaya çalışıyoruz.

Çalışma grubundaki öğrenciler, Türkiye'ye geldikleri ilk zamanlarda bazı sorunlar yaşadıklarını; fakat kısa bir süre sonra uyum sağladıklarını belirtmiştir. Öğrenciler, kolaylıkla uyum sağlamalarının en önemli nedeninin kültürel benzerlik olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kendilerine iyi davrandıklarını ve büyük bir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Bir kadın öğrenci:

Biz de Müslümanız. Her şeyimiz birbirine çok benziyor. Yemeklerde biraz sorun yaşadık. (Gülerek) Bir de çay konusunda. Onun dışında başka sorun yok. Bir de Türkmenistan'da kadınlar pantolon giymez. Buraya gelince o konuda çok zorlandık. Sonra alıştık. Yani demek istediğim biz de Türkiye'dekiler gibiyiz. O yüzden bize iyi davranıyorlar.

Başka bir kadın öğrenci:

Burada yaşayan arkadaşlarla konuştuğumuzda bayramların, düğünlerin Türkmenistan'a çok benzediğini öğrendim. Bizde de kız isteme var. Ramazan var. Buradaki en büyük farklılık kadınlar daha rahat. Ne bileyim, kadınlar rahat davranıyor burada. Mesela ben en çok kızların sigara içmesine şaşırmıştım. Bizim orada içmezler, ayıptır. Böyle şeyleri söyleyince bazen (Türkiye Cumhuriyeti uyruklu) arkadaşlarla tartışıyorum. Onun dışında bir sorunumuz yok.

Bir erkek öğrenci:

Bizim büyüklere, kadınlara davranışlarımızla sizinkiler aynı. Biz de saygı gösteririz. Böyle davranınca da sorun olmaz. Onun için de bize karşı iyiler. Hocalarımızla da aramız iyidir. Bizi severler, yardımcı olurlar.

Çalışma grubundaki öğrenciler, Türkmenistan ve Türkiye arasındaki dil, din gibi kültürel öğelerdeki benzerlikler sayesinde Türk toplumunun kendilerine "iyi" davrandıklarını belirtmişlerdir.

Türkmenistanlı Öğrencilere Yönelik Ön yargı ve Kalıp Yargılar

Odak grup görüşmeleri sırasında öğrencilere, Türk toplumunda kendilerine yönelik ön yargılar ve kalıp yargılar ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevapların analizinden *fiziksel özellikler*, üniversiteye giriş, yurt, burs ve *ders başarısı* temalarına ulaşılmıştır. Bu temalara ait açıklamalar aşağıda sunulmuştur.

Çalışma grubundaki öğrenciler, bazı durumlarda fiziksel özelliklerinden dolayı (özellikle çekik göz) kendilerine karşı ön yargılı davranıldığını belirtmiştir. Öğrenciler kendilerinin Çinli, Japon ya da Koreli sanıldığını ve bu nedenle olumsuz durumlarla karşılaştıklarını belirtmiştir. Diğer taraftan öğrenciler bazı insanların Türkmenlere karşı dini ve siyasi açıdan olumsuz kalıp yargıları bulunduğunu ve bu nedenle sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Bir kadın katılımcı:

Bana uzaktan uzun uzun bakıyorlar. İlk başlarda çok sinirleniyordum ama sonra alıştım. Yanıma gelip “Sen Japon musun?” diye soruyorlar. Ben de Türk olduğumu söylüyorum. Bazıları çok sevinip boynuma sarılıyor. Bazıları da inanmıyor. Böyle şüpheyile bakıyor.

Başka bir kadın öğrenci:

Bana daha çok “Çinli misin?” diye soruyorlar. “Türkmenistan’dan geldim” diyorum. Bazıları kabulleniyor. Bazıları da “Zaten siz de Çinlisiniz.” diyorlar. Bizim böcek yediğimizi sanıyorlar. Hep soruyorlar. Bir de “at eti yiyor musunuz?” diyorlar. Bizim de Müslüman olduğumuzu bilmeyen çok insan var. Biz de ısrarla anlatmaya çalışıyoruz. Bizi dinleyenler, inananlar var. Bazıları da kabul etmek istemiyor.

Başka bir erkek katılımcı:

Bana en çok söylenen bizim komünist olduğumuz. Biz ateistmişiz. Rusya’yı seviyormuşuz. Müslümanlığı unutmmuşuz. Bazen çok sert tartışmalar oluyor. Biz Müslümanız ve Türk’üz diyorum.

Çalışma grubundaki öğrenciler, toplumda kendilerine yönelik; üniversiteye giriş, yurt, burs ve ders başarısı konularında ön yargı ve kalıp yargıların bulunduğunu belirtmişlerdir. Bir kadın katılımcı:

Bana “Ne güzel bedavadan üniversite okuyorsunuz. Biz bu kadar uğraşalım bu bölüme girmek için siz kolayca gelin okuyun.” diyorlar. Çoğusu bizim sınava (YÖS- Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı) girdiğimizi bilmiyor. Sanıyorlar ki Türkmenistan’dan gelip istediğimiz üniversiteyi okuyoruz. Sınava girdiğimizi bilenler de “Sizin sınavınız çok kolay. Biz o kadar çalışıyoruz. Siz çalışmadan, bilmeden hemen kazanıyorsunuz.” diyor.

Başka bir kadın öğrenci:

Beni en çok üzen şey de bu (sınavsız geldiklerini düşünmeleri). Bizi bedavacı sanıyorlar. Bazıları bana diyor ki: “Ben kalkıp başka ülkeye okumaya gitmem. Ha beni de beleş okutsunlar, yurda para vermeyeyim, bir sürü burs alayım, ben de giderim.” Ben de onlara diyorum ki “Çoğumuza yurt (KYK) çıkmadı. Biz özel yurttta kalıyoruz. Onun parasını da ailemiz göndermeye çalışıyor. Biz yazın gidip başka şehirlerde çalışıyoruz.” Hocam, bizim ne çektiğimizi bilmeden konuşuyorlar. (...) Hepsi böyle değil ama bilmiyorum. Belki bize böyle konuşmayanlar da öyle düşünüyordur ama söylemiyordur.

Başka bir erkek öğrenci:

Mesela ben derslerime çalışıyorum, yüksek not alıyorum. Bana gelip “Sen nasıl bu kadar yüksek not alıyorsun. Türkçeyi bilmiyorsun. Gidip hocalardan not istiyorsun. Onlar da veriyor.” diyorlar.

Başka bir kadın öğrenci:

Bu not konusunda ben de çok sorun yaşıyorum. Kızlar biraz daha titiz bu notlar konusunda. Nasıl yüksek not aldığımızı soruyorlar hep. Ben de ülkemden buraya okumak için geldiğimi, onun için de çalıştığımı söylüyorum. Bizim hocalardan not istediğimizi düşünüyorlar. Ya da hocaların bize acıyıp not verdiğini söylüyorlar.

Başka bir erkek öğrenci:

Hocam ben arkadaşların söylediklerini özetleyeyim. Bizim buraya ne şartlarda geldiğimizi bilmeyenler bizim elimizi kolumuzu sallaya sallaya üniversiteye geldiğimizi sanıyor. Bizim devletten bir sürü burs aldığımızı sanıyor. Yurttta bedavadan kaldığımızı sanıyor. Yemekhaneden bedava yemek yediğimizi sanıyor. Bir de devletin bize torpil yaptığını sanıyor. Yani notları çok veriyor. (Diğer katılımcılar da sözel olarak onaylıyor.) Tamam, ben Türkiye’den çok memnun. Oradaki arkadaşlarıma akrabalarıma buraya gelin okuyun diyorum. Memleketime gidince de Türkiye ile bağımı koparmayacağım; ama böyle şeyler de oluyor. Burası da benim memleketim. Ben de Türk’üm. Böyle şeyler söyleyenler de olacak. Ne de olsa biz yabancıyız.

Çalışma grubundaki öğrencilerin ifadeleri belirli ön yargı ve kalıp yargıların muhatabı olduklarını göstermektedir. Öğrenciler, fiziksel özelliklerinden

(çekik göz gibi) dolayı uzak doğulu sanılmakta ve buna bağlı olarak da dinleri ve kültürleri ile ilgili olumsuz ön yargı ve kalıp yargıların odağında kalmaktadırlar. Diğer taraftan üniversiteye sınavsız giriş, yurt imkânlarından faydalanma, derslerde kayırılma gibi konular üzerinden öğrencilere yönelik ön yargıların bulunduğu da görülmektedir.

Türkmenistanlı Öğrencilere Yönelik Ön yargı ve Kalıp Yargıların Suriyeli Mülteciler Hakkında Üretilen Ön yargı ve Kalıp Yargılarla İlişkisi

Odak grup görüşmeleri sırasında öğrencilere Türk toplumunun Suriyeli mültecilere bakışının kendilerine yansımaları konusunda sorular yöneltilmiştir. Katılımcılar, kendilerinin Suriyeli mülteciler gibi değerlendirilmediğini; fakat özellikle Suriyeli üniversite öğrencileri hakkındaki ön yargı ve kalıp yargıların kendilerine de yansıdığını belirtmişlerdir. Bir erkek öğrenci:

Doğruyu söylemek gerekirse bize Suriyelilere baktıkları gibi bakmıyorlar. Zaten biz onlardan değiliz. Onlar gibi de değiliz. Allah'a şükür bizim vatanımız var. Biz kaçıp gelmedik. Biz okumaya geldik. Ama bazen bizi aynı sepete (kefeye) koyuyorlar. Bazen arkadaşlarla konuşurken imalı bir şekilde "Herkes bizi (Türkiye'yi) yiyor (kaynaklarımızı tüketiyor). Herkese biz bakalım." diyorlar. Anlıyorum ki bize de diyorlar.

Başka bir kadın öğrenci:

Ben anlıyorum. Gerçekten de Türkiye'de çok Suriyeli var. Devlet de çok para harcıyor. Arkadaşlarımdan bazıları kötü durumda (ekonomik olarak). Bazen yurt parasını vermekte zorlanıyor. İsteddiği yemeği yiyemiyor. Sonra (Suriyeliler) konu açılınca "Herkes memleketine gitsin. Yeter milleti beslediğimiz." gibi şeyler diyorlar. Üstü kapalı dese de aslında bize de söylüyor.

Bu katılımcının sözünü kesen kadın bir öğrenci:

(Sinirli bir ifade ile) Tamam, ama biz Suriyeliler gibi değiliz ki. Biz kendi paramızla okuyoruz. Çalışıyoruz. Hem biz özbeöz Türk'üz. Bize böyle demeleri çok yanlış. Hepimiz sınavla gelmedik mi? Hepimiz anamızı babamızı özlemiyor muyuz? Bizi Suriyelilerle bir tutmasınlar.

Başka bir erkek öğrenci:

Burada (Bayburt Üniversitesi) okuyan çok Suriyeli yok. Olsa bilirdim. Ama arkadaşların çoğusu Suriyelilerin sınavsız geçtiğini biliyor (düşünüyor). Şimdi

onlar için öyle düşününce bizim için de aynı düşünüyorlar. Ama yine de bizi Suriyeliler gibi görmüyorlar. Böyle durumlar da oluyor ama yine de bize öyle bakmıyorlar.

Başka bir kadın öğrenci:

Biraz önce de söyledim ya hocam, bize beleşçi diyorlar. Suriyelilerin etkisi var. Yani onlar hep yardım alıyor. Devlet çok para harcıyor. Bize de böyle olduğunu sanıyorlar. (...) Yok, ama ne kadar olsa da bize Suriyeliler gibi davranmıyorlar.

Çalışma grubundaki öğrencilerin ifadeleri, kendilerine yönelik ön yargı ve kalıp yargıların oluşumunda ve derinleşmesinde Türk toplumunda yer alan Suriyeli mültecilere yönelik yargıların etkili olduğunu göstermektedir. Suriyeli mültecilere yönelik oluşan ön yargılar ve kalıp yargılar benzer bir şekilde Türkmenistan uyruklu öğrencilere de yansıtılmaktadır.

SONUÇ

İnsanlar hem kendilerini hem de kendilerinden görmedikleri dış grup üyelerini kalıp yargılar yolu ile sınıflandırır. Bu sınıflandırmayı yapmak için kullandıkları kalıp yargılar sayesinde de kendi gruplarını değerli gördükleri gibi bireysel olarak kendi öz saygılarını da kazanmaya çalışırlar.

Türkiye'nin yakın geçmişinde yaşadığı göç dalgasına bağlı olarak ortaya çıkan Suriyeli mülteciler konusunda da buna benzer bir sürecin işlediği görülmektedir. Toplumsal sınıflandırmanın sonucu olarak toplumun belirli kesimleri tarafından, bütün Suriyeli mülteciler; *suç işleyen, kamu kaynaklarını sömüren, boşanmalara, insanların işlerini kaybetmesine neden olan* insanlar olarak görülmektedir. Bunun yanında bu düşünceleri destekleyen ve bu düşüncelerin kökleşmesine neden olan toplumsal, ekonomik ve siyasi içerikli tartışmalar (vergi ödememe, vatandaşlığa geçiş, üniversiteye sınavsız geçiş vb.) gündeme gelmektedir.

Fakat yapılan bu çalışmanın sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi bu tartışmalar ve üretilen ön yargı ve kalıp yargılar sadece *hedefi olan* Suriyeli mülteciler ile sınırlı kalmamaktadır. Her ne kadar Suriyeli mülteciler ile Türkiye Cumhuriyetleri uyruklu öğrencileri aynı kategoride değerlendirmek ve iki

grubu benzer dış gruplar olarak görmek yanlış olsa da Suriyelilere yönelik bazı ön yargıların Türkmenistan uyruklu öğrencilere yansıtıldığı görülmektedir.

Özellikle üniversiteye sınavsız geçiş, öğrencilerin aldıkları burslar ve yardımlar, yurtlardan ücretsiz yararlanma, ücretsiz ve ayrıcalıklı eğitim konularında kamuoyunda Suriyeli mülteciler üzerinden yürütülen tartışmalara bağlı olarak üretilen kalıp yargılar ve ön yargılar Türkmenistan uyruklu öğrencilere de yansıtılmaktadır. Araştırma bulgularına göre Türkmenistanlı öğrenciler Türk ve Müslüman kimlikleri ve kültürel yakınlıklarından dolayı toplumsal kabul görseler de özellikle kamu kaynaklarının paylaşımı konusunda bazı ön yargı ve kalıp yargıların muhatabı olmaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre Türkmenistanlı öğrenciler, sınavsız olarak üniversiteye yerleştikleri, devlet yurtlarından ücretsiz yararlandıkları, burs ve ayrıcalıklı bir eğitim aldıkları yönünde üretilen ön yargı ve kalıp yargıların hedefi olmaktadır.

Diğer taraftan, araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Türkmenistan uyruklu öğrencilerin özellikle çekik gözlü olmalarından dolayı kendilerine yönelik bazı ön yargıların ve kalıp yargıların üretildiği de görülmektedir. Toplumda var olan *Uzak Doğulu* algısının bu noktada etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanında Türkmenistanlı öğrencilere yönelik tarihsel süreç içerisinde Rusya ile olan ilişkilerine bağlı olarak siyasi içerikli bazı ön yargıların (komünist, ateist gibi) olduğu da görülmüştür.

Sonuç olarak, Türk toplumunda *dost* ve *kardeş* olarak görülen, ortak kültür ve tarihe sahip olunan Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin Türkiye'ye uyum sağlama ve toplumsal kabul görme konusunda büyük sorunlar yaşamadıkları görülmüştür. Bunun yanında Suriyeli mülteciler üzerinden yürütülen tartışmalardan üretilen ön yargı ve kalıp yargıların Türkmenistan uyruklu öğrencilere de yansıtıldığı görülmüştür. Bu durum Türkmenistanlı öğrencileri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu gibi olumsuzlukları ortadan kaldırmak için kamuoyunun ve özellikle üniversite öğrencilerinin, yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenim süreçleri ile ilgili olarak etkili yollarla bilgilendirilmesinin ve bilgi kirliliğinin ortadan kaldırılmasını faydalı olacağı düşünülmektedir. Yine Türk Cumhuriyetlerinin kültürel, tarihi ve siyasi özelliklerinin kamuoyuna tanıtılması da ayrı bir öneme sahiptir. Bu sayede Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine önemli bir katkı sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Alyılmaz, S., Biçer, N., Çoban, İ. (2015). Atatürk Üniversitesinde Öğrenim Gören Kırgız Öğrencilerin Türkçe ve Türkiye'ye Yönelik Görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 328-338.
- Ankaralı, H., Pasin, Ö., Karacan, B., Tokar, M., Künüroğlu, M., Çaça, M., Şahingöz, N. B. (2017). Üniversite öğrencilerinin Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılara Bakış Açısı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 122-132.
- Aronson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2012). Sosyal Psikoloji, (O. Gündüz, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Arslan, İ., Bozgeyik, Y., Alancioğlu, E. (2017). Göçün Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler Örneği. *İlahiyat Akademi Dergisi (Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)* 3.4 129-148.
- Bauman, Z. (2010). *Sosyolojik Düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Bayraktaroğlu, S., & Mustafayeva, L. (2009). Türk Yüksek Öğretim Sistemi ve Türk Dünyası İlişkileri: Sakarya Üniversitesinde Eğitim Gören Yabancı Uyruklu Öğrenciler Örneği. *Journal of Azerbaijani Studies*. 284-292.
- Biçer, N., Çoban, İ., & BAKIR, S. (2014). Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Karşılaştığı Sorunlar: Atatürk Üniversitesi Örneği. *Journal Of International Social Research* 7.29.125- 135.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü-Kavramlar, Yaklaşımlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), "Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar", Erişim tarihi: 28.05.2020, <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar>
- Cunningham, W. A., Nezek, J. B., & Banaji, M. R. (2004). Implicit and Explicit Ethnocentrism: Revisiting the Ideologies of Prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 30.10: 1332-1346.
- Çağlar, İ., & Özkır, Y. (2014). Suriyeli Mültecilerin Türkiye Basınında Temsili. *Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı*. 485-501.

- Çelik, Ö. (2019). *Sakarya Üniversitesi'nde Okuyan Türk ve Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Karşılıklı Algıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Derman, S. (2010). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkiye Türkçesi Öğreniminde Karşılaştıkları Sorunlar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29.29. 227-247.
- Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ersoy, H (1998). Türk Cumhuriyetlerinden Gelen İlk Öğrenciler ve Türkiye Deneyimleri. *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (3) 7-15.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (A. Yılmaz, Haz.) İstanbul: Kırmızı Yay.
- Gökçer, N. (2017). Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Uyumları. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 7.1. 98- 108.
- Gürbüz, R., Güleç, İ. (2016). Türkiye'de Eğitim Gören Yabancı Öğrencilerin Türkçeye İlişkin Görüşleri: Sakarya Üniversitesi Örneği. *Sakarya University Journal of Education*. 6.2. 141-153.
- Habermas, J. (2002). *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak*. (İ. Aka, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Halmatov, S. (2007). *Türkiye'de Eğitim Görmekte Olan Yabancı Uyruklu Öğrenciler ile TC Uyruklu Öğrencilerin Psikolojik İhtiyaçlarının Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Hogg, M. A., Vaughan, G. M. (2011). *Sosyal Psikoloji*. (İ. Yıldız, A. Gelmez, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hortaçsu, N. (2014). *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma, Erişim tarihi: 24.06.2020, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. "Genel Bilgi", Erişim tarihi: 28.05.2020, <https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi45>
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. "Öğrenci İkamet İzni", Erişim tarihi: 28.05.2020, <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izni-cesitleri>

- Jenkins, R. (2016). *Bir Kavramın Anatomisi: Sosyal Kimlik*. (G. Bostancı, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Kavak, Y., Baskan, G. A. (2001). Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20.20. 92-103.
- Kesten, A., Kırkoğlu, K., Elma, C. (2010). Language and Education Problems of International Students in Turkey. *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24. 65-85.
- Kumcağız, H., Dadashzadeh, R., Alakuş, K. (2016). Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ndeki Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Yaşadıkları Sorunlar. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 35.2 37-50.
- Levent, F., Karaevli, Ö. (2013). Uluslararası Öğrencilerin Eğitimine Yönelik Politikalar ve Türkiye İçin Öneriler. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 38.38. 97-118.
- Newman, D. M. (2013). *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*. (A. Arslan, Çev.) Ankara: Nobel Yayınları.
- Özben, M. (2017). Toplumsal Eşitsizlikler. İ. Sezal. (Ed.), *Sosyoloji*. (ss. 447-474). İstanbul: Beta.
- Özçetin, S. (2013). *Yükseköğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, F., Öner-Özkan, B. (2016). Türkiye'de Sosyal Medya Kullanıcılarının Suriyeli Mültecilere İlişkin Sosyal Temsilleri. *Nesne Psikolojisi Dergisi* 4.8 227-245.
- Özkalp, E. (2017). *Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Ekin Yay.
- Özkan, G., Güvendir, M. A. (2015). Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Durumları: Kırklareli ve Trakya Üniversiteleri Örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 15(1). 174- 190.
- Özkul, O. (2013). *Kültür ve Küreselleşme*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Paksoy, H. M., Paksoy, S., Özçalıcı, M. (2012). Türkiye'de Yüksek Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyal Sorunları: GAP Bölgesi Üniversiteleri Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2.2 85-94.

- Park, R. E. (2016). İnsan Göçü ve Marjinal İnsan. (K. Eren, Çev) L. Ünsaldı. (Ed.), *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*. (ss. 69-82). Ankara: Heretik.
- Polat, F. Ç., Kaya, E. (2017). Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye’de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 38-48. Posta Gazetesi (5 Ekim 2013).
- Quadir, S. E., & Çimen, L. K. (2018). Türk Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Görüşleri (Konya İli Örneği). *Third Sector Social Economic Review*. 53.2. 327-345.
- Resmi Gazete, “Geçici Koruma Yönetmeliği”, Tarih: 22.10.2014. Sayı: 29153
- Resmi Gazete, “Türkiye’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilere İlişkin Yönetmelik” Tarih: 30.4.1985. Sayı: 18740.
- Savaşan, F., Yardımcıoğlu, F., Beşel, F. (2015). Yabancı Uyruklu Lisans ve Lisansüstü Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri: Sakarya Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Öğrenci Sempozyumu*: 6-8.
- Schütz, A. (2016). Yabancı: Bir Sosyal Psikoloji Makalesi. (K. Eren, Çev) L. Ünsaldı. (Ed.), *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*. (ss. 35-52). Ankara: Heretik.
- Seymen, H., & Tok, M. (2015). İleri Düzey Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Zorlandıkları Kültürel Dil Unsurlarının Tespiti ve Sınıflandırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 4.3 1188-1212.
- Simmel, G. (2016). Yabancı. (K. Eren, Çev) L. Ünsaldı. (Ed.), *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*. (ss. 35-52). Ankara: Heretik.
- Sumner, W. G. (2002). *Folkways: A Study of Mores, Manners, Customs and Morals*. Courier Corporation.
- Sungur, M. A., Şahin, M., Can, G., Şahin, M. F., Duman, K., Pektaş, B., (2016). Düzce Üniversitesinde Yükseköğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Yaşam Doyumları ve Sosyal Uyumlarını Etkileyen Faktörler. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 6.2. 101-109.
- Topkaya, Y., Akdağ, H. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Suriyeli Sığınmacılar Hakkındaki Görüşleri (Kilis 7 Aralık Üniversitesi Örneği). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 767-786.
- Tunç, A. (2015). Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. *Tesam Akademi* 2.2. 29-63.

- Yardımcıoğlu, F., Beşel, F., Savaşan, F. (2017). Uluslararası Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri (Sakarya Üniversitesi Örneği). *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)* 12.1 203-254.
- Yaylacı, F. G. (2017). Eskişehir Yerel Basınında “Mülteciler” ve “Suriyeliler”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 20.1 1-40.
- Yıldırım, S. (2015). *Türkiye'deki Konuşmalarda Suriyeli Sığınmacıların Sosyal İnşası: Sosyal Medya ve Açıklayıcı Repertuarlar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğit, R. (2012). Konya İlinde Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Temel Psikolojik İhtiyaçlarının Bir Kısım Değişkenler Bakımından İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 27. 317-326.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. Erişim tarihi: 07.01.2019, <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Yükseköğretim Kurulu YÖK. 17.02.2019 tarihli kamuoyu duyurusu. Erişim tarihi: 18.02.2019, <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/DuyuruDetay.aspx?did=817>

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

**Gelen yoğun makale talepleri doğrultusunda
2019 yılından itibaren
Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi
konu başlıkları genişletilerek
Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında
olmak üzere yılda 4 (dört) sayı çıkarılacaktır.**

TR Dizin (TÜBİTAK ULAKBİM), tarafından aktif olarak indekslenmektedir

iletişim: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr

dergipark.gov.tr/spcd

twitter.com/spcdergisi

**Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı**

YAYIN İLKELERİ

- Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yılda dört kez yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir.
- Dergiye Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayın kabul edilmektedir.
- Gönderilen eserler öncelikle konunun dergiye uyumu, yazıların objektiflik kriterine ve yayın etiği ilkelerine uygunluğu, şekil şartlarını sağlaması ve intihal içermemesi bakımından Yayın Kurulunca ön incelemeye tabi tutulmakta ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir.
- Dergiye gönderilen makaleler, “kör hakem sistemi” çerçevesinde iki hakeme iletilmekte; gerekli görülmesi durumunda ise üçüncü bir hakeme yönlendirilmektedir. Yayına kabul açısından çoğunluk kararı aranmaktadır.
- Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayınlanmamış ya da değerlendirilmek üzere farklı bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.
- Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluklar çalışmanın yazar(lar)ına aittir.
- Gönderilen eserlerin telif hakkı Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi’ne aittir. Yazarlar, makalelerini gönderdikleri zaman bu durumu kabul etmiş sayılırlar. Dergide yayınlanan yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
- Makale yazımında Microsoft Office Word programı kullanılması ve eserlerin Dergipark sistemi üzerinden <http://dergipark.gov.tr/spcd> adresine gönderilmesi gerekmektedir.

PUBLICATION PRINCIPLES

- Journal of Social Policy Studies is a **peer-reviewed** and **scientific** journal published four times a year by the Ministry of Family, Labour and Social Services
- Publications are accepted in two languages, Turkish and English.
- The submitted publications are subject to preliminary review by the Editorial Board in terms of compliance with the journal's content, objectivity criteria, ethical principles, and format. Publications providing conditions are sent to the reviewer. The editorial process gives the editors the authority to reject any manuscript, if it does not meet the scientific publishing standards or is out of scope of the journal.
- The articles submitted to the journal are sent to two reviewers within the "blind refereeing"; In case of conflicting feedback, the editor may choose to send the paper to a third reviewer. The majority decision is required for acceptance.
- The article sent to Journal of Social Policy Studies must not have been published in another journal, or has not been submitted to a different journal for evaluation.
- Responsibilities arising from comments in the publications belong to the author (s).
- The copyright of the submitted publications belongs to the Journal of Social Policy Studies. Authors accept this when they submit their articles. Quotations must give reference to the articles published in the journal.
- Articles must be written in Microsoft Word program and sent to <http://dergipark.gov.tr/spcd> via Dergipark system.
- For more information about publication principles and to access reference guidelines: <http://dergipark.gov.tr/spcd/page/4807>

